

Jasmine Takkinen

**YLI 50-VUOTIAIDEN TYÖTTÖMIEN
KERTOMUKSIA ALANVAIHDOKSESTA JA
UUDELLEENKOULUTTAUTUMISESTA**
Narratiivinen tutkimus näkemyksistä

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2022

TIIVISTELMÄ

Jasmine Takkinen: Yli 50-vuotiaiden työttömien kertomuksia alanvaihdoksesta ja uudelleen kouluttautumisesta – narratiivinen tutkimus näkemyksistä

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Elinikäinen oppiminen ja kasvatus

Huhtikuu 2022

Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkittiin, millaisia näkemyksiä yli 50-vuotiailla työttömillä on uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta ja näihin näkemyksiin vaikuttaneista asioista. Tämän lisäksi tutkimuksen viitekehysessä tutkittiin työttömien identiteetin rakentumista. Tässä tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita siitä, miten yli 50-vuotiaat työttömät näkevät ja kokevat mahdollisuutensa tehdä omaan elämäänsä vaikuttavia valintoja.

Yhteiskunnan säädökset, työn muutokset sekä retoriikka iästä ja työttömyydestä liittyvät vahvasti työttömien näkemyksiin uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta. Työttömien näkemykset antoivat viitteitä siitä, että ilman rajoitteita uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos nähtiin positiivisesti. Osa näki uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen mahdollisuutena kehittää itseään, ja he näkivät kouluttautumisen polkuna pois työttömyydestä. Osa taas ei uskonut uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen luomiin mahdollisuuksiin. Tämä kytkeytyi usein koulutukseen hakeutumiseen liittyviin aikaisempiin negatiivisiin kokemuksiin.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehysenä toimivat, yhteiskunnan muutokset, työttömien kouluttautumista ohjaileva rahoitusjärjestelmä ja yhteiskunnan retoriikka iästä, jotka vaikuttavat työttömän alanvaihdoksen ja uudelleen kouluttautumisen mahdollisuuksiin. Identiteetin tutkimisen teoreettisena viitekehysenä toimivat sosiaalinen identiteetti ja erityisesti identiteettipääoman teoria.

Tutkimusaineisto koostui 26:sta 51–67-vuotiaan työttömän kirjoitelmasta, joissa he kertoivat työttömyydestään ja kokemuksistaan uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta. Kirjoitelmat analysoitiin narratiivisen tutkimusotteen avulla. Työttömän uudelleen kouluttautumiseen ja alanvaihdokseen liittyviä näkemyksiä sekä työttömän identiteetin rakentamisen tasoa kuvailtiin aineistosta muodostettujen kertomustyyppien avulla. Identiteetin rakentamisen tason kertomustyyppejä löydettiin kolme ja näkemysten kertomustyyppejä viisi. Näkemysten kertomustyyppejä havainnollistettiin juonitiivistelmien kautta.

Tämä tutkimuksessa työttömät pääsivät itse ääneen. Tutkimus antoi viitteitä siitä, miten työttömät näkevät mahdollisuutensa lähteä elämässään uudelle polulle ja miten yhteiskunnalliset ja henkilökohtaiset tekijät muovaavat näitä näkemyksiä. Lisäksi tutkimuksessa tuotiin esiin, millaisten tasojen kautta työttömät rakentavat identiteettiään elämänsä muutokohdissa. Työttömien näkemysten ymmärtämisen kautta on mahdollista kehittää heitä koskevia järjestelmiä, ja saada näkökulmaa työttömien osaamisen kehittämiseen tarvittavista ratkaisuista.

Avainsanat: työttömyys, uudelleen koulutus, alanvaihto, näkemys, identiteetti

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

ABSTRACT

Jasmine Takkinen: Narratives on career change and re-education from unemployed people over the age of 50 – narrative research on views

Master's thesis

Tampere University

Lifelong learning and education

April 2022

This master's thesis examined the views of the unemployed over the age of 50 on re-education and career change and on the factors that influenced the views. In addition to this, the framework of the study examined the construction of the identity of the unemployed people. In this study the key point of interest was how the unemployed over the age of 50 see and experience the potential impact of making choices that affect their own lives.

Society's regulations, employment services, and rhetoric about age and unemployment are strongly related to the views of the unemployed on re-education and career change. The views of the unemployed provided indications that without restrictions re-education and career change were seen positively. Some saw re-education and career change as an opportunity to develop themselves, and they saw re-education as a path out of unemployment. Some, on the other hand, did not believe in the opportunities created by re-education and career change. This view was in relation to previous negative experiences in applying to re-education.

The theoretical framework of the study are the social changes, the financing system guiding the education of the unemployed and the rhetoric of society about the age, which affect the opportunities for the unemployed to change career and re-educate themselves. Social identity and the theory of identity capital are used as a theoretical frame for the study of identity.

The research material consisted of 26 essays written by the unemployed aged 51–67. In these essays, the participants described their unemployment and their experiences of re-education and career change. The essays were analyzed using a narrative research approach. Views of the unemployed on the re-education and career change and the level of unemployed person's construction of the identity were described with the help of narrative types compiled from the data. Three types of narration of the level of identity construction were found and five types of narration of views. The narrative types of the views were illustrated through plot summaries.

In this study, the unemployed themselves got to make their voices heard. This study provided clues on how the unemployed see their possibilities of choosing a different path in their lives and how social and personal factors shape these views. In addition, the study highlighted the levels through which the unemployed construct their identities at points in their lives. Understanding the views of the unemployed makes it possible to develop systems that influence the life of the unemployed, and to gain perspective into the solutions needed to develop their skills.

Keywords: unemployment, re-education, career change, view, identity

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	TYÖTTÖMYYS ILMIÖNÄ	9
2.1	Työttömyys määritelmänä ja lukuina.....	9
2.2	Sosioekonomiset ja yhteiskunnalliset tekijät.....	10
2.3	Yhteiskunnan ja työn muutokset.....	13
2.4	Ikä ja työttömyys.....	16
3	ALANVAIHDOS JA UUELLEENKOULUTTAUTUMINEN TYÖLLISYYTTÄ TUKEVANA TOIMINTANA	20
3.1	Alanvaihdos ja uudelleen kouluttautuminen.....	21
3.2	Alanvaihdoksen ja uudelleen kouluttautumisen valintoihin vaikuttavat tekijät.....	23
3.2.1	<i>Yhteiskunnalliset tekijät</i>	23
3.2.2	<i>Henkilökohtaiset tekijät</i>	26
4	IDENTITEETTI JA SEN RAKENTUMINEN TYÖTTÖMÄN HENKILÖN NÄKÖKULMASTA 30	
4.1	Identiteetin määrittelyjä.....	31
4.1.1	<i>Identiteetin rakentuminen sosiaalisessa kontekstissa</i>	33
4.1.2	<i>Identiteetti pääomana</i>	37
4.2	Työttömän henkilön identiteetti muutoksessa.....	41
4.3	Toimijuus.....	43
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	46
5.1	Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset.....	46
5.2	Tutkimusaineisto ja aineiston hankinta.....	48
5.3	Tutkimusmenetelmä ja aineiston lähestymistavat.....	51
5.4	Aineiston analyysi.....	53
6	TUTKIMUSTULOKSET	59
6.1	Kertomustyypit uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen näkemyksistä.....	60
6.1.1	<i>Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos saavuttamattomana tavoitteena</i>	61
6.1.2	<i>Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos estettynä mahdollisuutena</i>	63
6.1.3	<i>Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos toiveiden toteuttajana</i>	65
6.1.4	<i>Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos selviytymisen keinona</i>	67
6.1.5	<i>Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos turhana toivona</i>	69
6.2	Viiden kertomustyyppin juonitiivistelmät.....	71
6.3	Kertomustyypit identiteetin rakentumisen tasoista.....	74
6.3.1	<i>Muuttumaton identiteetti</i>	77
6.3.2	<i>Entisen identiteetin ja sen kontekstin kaipuu</i>	78
6.3.3	<i>Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos identiteetin muutosvoimana</i>	81
7	TULKINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	83
7.1	Tutkimustulosten pohdintaa.....	83
7.2	Eettisyys.....	92
7.3	Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimusehdotukset.....	94
	LÄHTEET	98
	LIITTEET	109
	Liite 1: Saatekirje ja kirjoitelmalomakkeen taustatiedot.....	109
	Liite 2: Kirjoitelmalomake.....	111

1 JOHDANTO

Työttömyys koskettaa monia suomalaisia jossain vaiheessa heidän elämäänsä. Työttömyysajan työnhakua ja uudelleen kouluttautumista on tutkittu paljon, esimerkiksi Työelämän tutkimuskeskuksen taholta. Myös aikuisten oppiminen ja opiskelu ovat saaneet tutkimuksissa paljon jalansijaa. Kokemuksia ja merkityksiä liittyen työttömyyteen, kouluttautumiseen ja työllistymiseen on tutkittu monesta eri näkökulmasta (esim. Tauriainen, 2020; Silvennoinen, 2007) kuitenkin yli 50-vuotiaiden työttömien omia näkemyksiä uudelleen koulutuksesta ja ammattivaihdoksesta kartoitettu näihin tutkimusalueisiin verrattuna vähän.

Työttömien omat näkemykset alanvaihdoksen ja uudelleen kouluttautumisen vaihtoehtoista ovat tutkimusaiheena tärkeitä, sillä työelämä ja yhteiskunta ovat jatkuvassa muutoksessa. Töiden pirstaloituessa ja muuttuessa epävarmemmiksi on mahdollista, että osa ihmisistä ei pysy muutoksessa mukana ja tämä voi johtaa työttömyyteen tai työttömyyden pitkittymiseen (Kinnunen & Mauno, 2005, s. 254). Yhteiskunnan muutosten lisäksi ihmisen tietyt ominaisuudet voivat vaikeuttaa työn saantia, esimerkiksi ikä, koulutustaso ja hänen asuinalueensa (Heponiemi ym., 2008, s. 32). Heponiemen ym. (2008, s. 18, 42) tekemä katsaus antaa viitteitä, että työttömillä on suurempi riski syrjäytyä, jos he eivät pääse takaisin työelämään.

Työttömän toimintaa koskeviin rajoihin ja niihin liittyviin kokemuksiin on tärkeää kiinnittää huomiota, sillä ne voivat itsessään vaikeuttaa työttömän elämää, näkemyksiä omista toimintamahdollisuuksistaan ja lopulta heidän elämäänsä vaikuttavien valintojen tekemistä. Tutkimukset ovat osoittaneet, että työttömät kärsivät yksinäisyydestä ja he voivat syrjäytyä helpommin, kun työn tuoma sosiaalinen kanssakäyminen poistuu arjesta (Karolaakso ym., 2020, s. 1218). Työttömyys on yksi suomalaisen yhteiskunnan suurimmista ongelmista, johon pyritään keksimään ratkaisuja. Nämä ratkaisut painottavat monesti kustannustehokkuutta sekä mahdollisimman nopeaa työllistymistä, jolloin on vaa-

rassa, että ihmisten yksilölliset tilanteet ja ominaisuudet jäävät ratkaisuissa huomiotta.

Yhteiskunnan, työelämän muutosten ja nousevan työiän vuoksi yhä useampi työkäinen jää työttömäksi sekä joutuu vaihtamaan alaa tai kouluttautumaan uudelleen. Koulutuksen kautta taitojen kerryttämisen on nähty helpottavan työllistymistä. Muodollinen osaaminen ja erilaiset tutkinnot painottuvat (Järvinen & Vanttaja, 2005, s.32) nykypäivän työmarkkinoilla, ja tämän lisäksi työmarkkinoilla etsitään niin sanottuja hyviä tyyppejä (Mäkinen 2012, s. 14). Päästäkseen takaisin työmarkkinoille keski-ikäisille työnhakijoille osaamisen päivittäminen ja hiljaisen tiedon näkyväksi tekeminen voi olla ratkaisevana tekijänä. Tämän toteutumiseen tarvitaan koulutusta. Työttömyysajan kouluttautumiseen vaikuttavat monet henkilökohtaiset ja yhteiskunnalliset tekijät, esimerkiksi yksilön kokemukset ja näkemykset koulutuksesta ja kouluttautumisesta koskevat rajoitukset. Rajat muodostuvat, esimerkiksi koulutuksen rahoitusta koskevista sääöksistä ja ohjeistuksista. Tässä tutkimuksessa valotetaan työttömien näkemyksen kautta myös näiden asioiden vaikutusta työttömän uudelleenkouluttautumiseen ja alanvaihdokseen liittyviin näkemyksiin.

Nyky-yhteiskunnassa kouluttautuminen ja oppiminen leviävät kaikille elämän osa-alueille ja yksilön tulee sietää elämässään epävarmuutta, mutta olla myös valmiina jatkuvaan ja elinikäiseen oppimiseen. Muutoksista huolimatta osaamisen ja hyvinvoinnin halutaan olevan suomalaisen yhteiskunnan keskiössä, ja kaikilla tulisi olla oikeus kehittää osaamistaan kaikissa elämänsä vaiheissa. Elinikäisen oppimisen pitäisi luoda tasa-arvoisia mahdollisuuksia yksilön toimijuuden toteuttamiseen, mutta tarvittaessa myös avun saamiseen. Elinikäisen oppimisen uudistuksessa ei tulisi viiaila vanhoja malleja, vaan rakentaa uusia, joiden keskiössä on yksilö. (Vesa, 2021.) Yksilöstä poispäinkatsovien ratkaisujen sijaan yhteiskunnallisissa ratkaisuissa olisi tärkeää suunnata katse myös yksilöön, joita ratkaisut koskevat. Tämän vuoksi on tärkeää tutkia työttömien omia näkemyksiä ja ajatuksia, sillä näiden kautta voidaan havaita mahdollisia epäkohtia nykyisessä toimintatavassa ja yhteiskunnassa, ja kehittää niitä. Huomio on tässä tutkimuksessa kiinnittynyt erityisesti siihen, kuinka ikä ja ympäristö vaikuttavat näkemyksiin siitä, millaisia mahdollisuuksia henkilö kokee itsellään olevan uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen suhteen.

Yli 50-vuotiaat työttömät valikoituivat tutkimuksen kohderyhmäksi, sillä 50-ikävuotta pidetään stereotyyppisesti tietynlaisena keski-ikäisyyden rajana. Oxford English Dictionary määrittelee keski-ikäisyyden 45–60 ikävuoteen. Keski-ikäisyyteen liitetään yhteiskunnassa odotuksia elämän vakaudesta ja esimerkiksi siitä, millainen työntekijä keski-ikäinen henkilö on. (Helson ym., 2006, s. 337–338). Ihmisten eliniän pidentyessä ja eläkeikää nostettaessa yhä useampi suomalaisista tulee olemaan pidempään työelämässä ja iältään vanhempi sekä toimintakykyinen. Tästä huolimatta asenne vanhenemista ja keski-ikäisyyttä kohtaan on edelleen negatiivissävytteinen (Rinne & Jauhiainen, 2006, s. 177). Tätä näkemystä tukee myös Lukkarisen (2020) työvoimatutkimusta käsittelevä artikkeli, jonka mukaan yli 50-vuotiailla työllistyminen on vaikeampaa.

Tämä laadullinen tutkimus keskittyy yli 50-vuotiaiden työttömien näkemyksiin alanvaihdoksen ja uudelleen koulutautumisen vaihtoehtoista. Näkemykset pohjautuvat kokemuksiin ja asenteisiin, joten tutkimuksessa keskitytään työttömien kirjoitelmien kautta myös näihin. Tämän tutkimuksen tavoitteena on kartoittaa kirjoitelmien avulla tutkimukseen osallistuneiden 51–67-vuotiaiden työttömien omia näkemyksiä alanvaihdoksen ja uudelleen koulutautumisen mahdollisuudesta. Tutkijan mielestä on tärkeää kysyä heiltä, jotka tietävät ja joilla on omakohtaisia kokemuksia tutkittavasta ilmiöstä. Tämän vuoksi tämä tutkimus perustuu työttömien omakohtaisiin näkemyksiin. Tässä tutkimuksessa keskitytään myös siihen, millaiset asiat henkilön iän lisäksi ovat osana työttömien näkemyksiä ilmentävässä puheessa omista alanvaihdoksen ja uudelleen koulutautumisen vaihtoehtoista ja kuinka tutkittavat kokevat ja rakentavat identiteettiään tämän tutkimuksen viitekehyksessä. Näkemyksiä, näkemyksiin vaikuttavia asioita ja tutkittavien identiteetin rakentamista analysoitiin narratiivisen analyysin avulla.

Uudelleen koulutautumisen ja alanvaihdoksen viitekehyksessä on tärkeää tutkia myös identiteetin rakentamista, koska asiat, joita yksilö painottaa identiteettinsä rakentamisessa voivat vaikuttaa siihen, kuinka työtön kokee muutokset elämässään ja millaisia valintoja hän tekee. Tällaisia valintoihin vaikuttavia asioita voivat olla esimerkiksi sosiaalinen konteksti, yksilön tavoitteet tai entisen elämän kaipuu. Näihin on tärkeää kiinnittää huomiota, sillä nyky-yhteiskunnassa yksilö on vastuussa oman identiteettinsä rakentamisesta ja identiteettiä on muotoiltava ja rakennettava työmarkkinoilla pysymiseksi (Côté 2016 s. 50–52; Côté

& Levine, 2002, s. 8). Pitkään työelämässä olleille keski-ikäisille työttömyys voi kuitenkin olla tilanne, jossa heidän on vaikea lähteä tekemään tulevaisuutta ja identiteettiä määritteleviä valintoja. Identiteettiä ja näkemyksiä on tärkeää tutkia tämän tutkimuksen kontekstissa, sillä uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos voivat olla valintoja, jotka ovat osaltaan muovaamassa henkilön identiteettiä. Toisaalta yksilön identiteetti on osaltaan muovaamassa myös sitä, millaisia näkemyksiä yksilölle muodostuu. Uudelleen kouluttautumiseen ja alanvaihdokseen liittyvillä näkemyksillä voi siis suuri vaikutus yksilölle, mutta suuremmassa mitakaavassa nämä näkemykset vaikuttavat myös yhteiskunnallisesti, esimerkiksi aikuiskoulutukseen hakeutumiseen, ja sitä kautta myös mahdollisesti työllistymiseen.

Tämä pro gradu -tutkielma etenee yleisestä yksityiskohtaisempaan. Teoriaosuuden ensimmäisessä kappaleessa aloitetaan työttömyyden määrittelyistä. Seuraavaksi tarkastellaan yhteiskunnan ja työn muutoksia. Kappaleen lopussa valotetaan yksilön henkilökohtaisten tekijöiden eli sosioekonomisen aseman ja iän vaikutuksia työttömyyteen. Seuraavassa kappaleessa keskitytään alanvaihdokseen ja uudelleen kouluttautumiseen. Toisen kappaleen ensimmäisessä alaluvussa esitellään yleisesti alanvaihdosta ja uudelleen kouluttautumista. Seuraavana käsitellään yhteiskunnallisia ja henkilökohtaisia tekijöitä, jotka vaikuttavat yksilön alanvaihdosta ja uudelleen kouluttautumista. Viimeinen teoriaosuuden luku keskittyy yksityiskohtaisimpaan yksilön elämään vaikuttavaan tekijään eli identiteettiin. Neljännessä kappaleessa identiteettiä tarkastellaan sosiaalisen kontekstin näkökulmasta. Tutkielmassa hyödynnetään James E. Côtén identiteettipääoman teoriaa. Viimeisessä yksilön sisäisiä prosesseja valottavassa teoriaosuuden osassa keskitytään toimijuuden käsitteen esittelyyn, sillä toimijuudella on suuri osa sekä työttömän valinnoissa että identiteetissä.

Viides kappale keskittyy tutkimuksen toteutukseen ja kuudes tutkimusten tulosten esittelyyn. Tutkimusten tulokset esitellään tutkimuskysymyksittäin ja näkemyksiä käsittelevän tutkimuskysymyksen tuloksia havainnollistetaan juonitiivistelmien avulla. Tutkielman viimeinen kappale keskittyy tutkimustulosten pohdintaan, jossa saatujen tulosten langat sidotaan yhteen ja yhdistetään tuloksia teoriaan ja yhteiskuntaan. Viimeisenä keskitytään tutkimuksen etiikkaan ja luotettavuuteen sekä esitetään tutkimukselle vaihtoehtoisia näkökulmia ja jatko-tutkimusehdotuksia.

2 TYÖTTÖMYYS ILMIONÄ

Tässä kappaleessa keskitytään käsittelemään neljää eri ulottuvuutta, jotka vaikuttavat työttömän asemaan yhteiskunnassa. Näitä ulottuvuuksia käsitellään tämän kappaleen alaluvuissa. Ensimmäisessä alaluvussa valotetaan työttömyyden määritelmää ja Suomen työttömyystilannetta. Toinen alaluku keskittyy yhteiskunnan ja työn muutoksiin, esimerkiksi työn epävarmuuteen. Tätä käsitettä on tärkeä valottaa, sillä ihmisten näkemykset työn epävarmuudesta vaikuttavat myös siihen, mitkä alat nähdään kannattavina ja työllistävinä. Tämä taas vaikuttaa työttömän uudelleen kouluttautumiseen ja alanvaihdokseen liittyviin näkemyksiin. Kolmas alaluku valottaa erilaisia iän määritelmiä ja kuinka ikä käsitellään yhteiskunnassa sekä sitä, miten ikä vaikuttaa työttömyyteen. Viimeisessä alaluvussa valotetaan, millä tavoin sosioekonominen asema vaikuttaa työttömään henkilöön.

2.1 Työttömyys määritelmänä ja lukuina

Työvoima koostuu kaikista 15–74-vuotiaista, jotka olivat tilastokeskuksen tutkimusviikolla työllisiä tai työttömiä (Tilastokeskus, 2021). Tilastokeskuksen (2021) mukaan henkilö määritellään työttömäksi, mikäli hän ei ole ollut tutkimusviikolla: palkkatyössä, työskennellyt yrittäjänä ja hän on etsinyt töitä aktiivisesti neljän viikon ajan palkansaajana tai yrittäjänä ja pystyisi aloittamaan työt kahden viikon kuluessa. Tilastokeskus (2021) lukee henkilön työttömäksi, jos hän on vailla työtä ja odottaa sovitun työn alkamista kolmen kuukauden kuluessa ja hän voisi aloittaa työn kahden viikon kuluessa. Toistaiseksi lomautetut luokitellaan työttömiksi, mikäli he täyttävät edellä mainitut työttömän kriteerit.

Työttömyydellä on erilaisia muotoja. Tilastokeskus (2021) määrittelee pitkäaikaistyöttömiksi henkilöt, jotka ovat olleet vähintään vuoden yhtäjaksoisesti työttöminä. Piilotyötön on henkilö, joka ei ole etsinyt aktiivisesti töitä neljän viikon aikana, mutta haluaisi ansiotyötä ja kykenisi aloittamaan työt kahden viikon

kuluessa. Syitä piilotyöttömyyteen ovat esimerkiksi lasten hoitaminen, työhausta luopuminen, opiskelu tai terveydelliset syyt. (Tilastokeskus 2021). Vuoden 2020 huhtikuussa Suomen piilotyöttömyystilanne oli mittaushistoriansa kuukausittaisessa huipussaan 196 000 henkilöä (Leskinen 27.5.2020).

Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen (2019) mukaan korkeampi ikä on yhteydessä enemmän työn saamiseen kuin työttömäksi jäämiseen. Yli 50-vuotiailla työllistymisen todennäköisyys on laskussa, mutta iän laskeva vaikutus henkilön työllistymisen todennäköisyyteen näkyy selkeimmin 60.ikävuoden jälkeen (Lukkarinen 9.10.2020). Työ- ja elinkeinoministeriön työllisyyskatsauksen (2022) mukaan vuoden 2021 joulukuun lopulla kuntakokeiluissa oli yhteensä 275 300 työtöntä työnhakijaa, joista 105 400 oli yli 50-vuotiaita. Työllisyyskatsauksen (2022) mukaan kaikista ikäryhmistä yli 50-vuotiaita työttömiä oli eniten. Työllisyyskatsauksessa myös kokoaikaisesti lomautetut laskettiin työttömiksi työnhakijoiksi. Työttömien työnhakijoiden osuus työvoimasta oli vuonna 2021 keskimäärin 11,4 prosenttia (Työ- ja elinkeinoministeriö 2022).

2.2 Sosioekonomiset ja yhteiskunnalliset tekijät

Yhteiskunnassa työttömyys on itsessään yksilöä luokitteleva ilmiö, ja arjen retoriikassa työttömyyttä pidetään pitkälti negatiivisena ilmiönä. Tällaisen retoriikan kautta työttömät nähdään yhtenä luokkana, johon liitetään negatiivisia piirteitä kuten laiskuutta. (Ojala 2010, s. 16; Dufva ym., 2017, s. 49.) Macnicolin (2006, s. 6) mukaan tämä itsessään vaikuttaa yksilön kokemukseen omasta yhteiskunnallisesta asemastaan ja mahdollisuuksistaan vaikuttaa tilanteeseensa. Syrjintää aiheuttavat stereotypit työttömistä voivat vaikeuttaa esimerkiksi työllistymisen kautta tapahtuvaa yhteiskunnallisen aseman nostoa (Välimaa, 2011, s. 67–68). Tämä voi näkyä esimerkiksi yleisessä puhetavassa ja asenteissa työttömiä kohtaan. Tietyt ominaisuudet altistavat yksilön helpommin syrjinnälle. Näitä ominaisuuksia ovat luokka, ikä, sukupuoli ja etninen ryhmä (Macnicol, 2006, s. 6). Nämä ominaisuudet voivat vaikuttaa henkilön sosioekonomiseen asemaan, esimerkiksi vaikeuttamalla yksilön työnsaantia.

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (2019) määrittelee sosioekonomisen asema muodostuvan aineellisista voimavaroista ja edellytyksistä, joita aineellisten voimavarojen hankkimiseen vaaditaan. Aineellisiin voimavaroihin lukeutuvat

asumistaso, tulot ja omaisuus. Aineellisten voimavarojen hankkimisen edellytykset ovat koulutus, ammatti ja asema työelämässä (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, 2019). Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen (2019) mukaan koulutuksella on vaikutus ihmisen sosioekonomiseen- ja ammattiasemaan tiedon, taidon ja arvojen muokkaamisen kautta. Ammatti ja asuinpaikka vaikuttavat työllistymiseen ja toimeentuloon. Taloudellinen tilanne taas säätelee kulutusmahdollisuuksia, koulutusta ja asumisolaja.

Koulutuksella on vaikutus henkilön sosioekonomiseen asemaan, mutta sosioekonominen asema vaikuttaa myös henkilön koulutusmahdollisuuksiin ja näkemyksiin koulutuksesta (Tynkkynen ym., 2012, s. 695–700). Suhonen ja Karhunen kirjoittavat artikkelissaan (2019, s. 195–196; 2020), että vanhempien sosioekonominen asema vaikuttaa jo lapsuudesta lähtien henkilön näkemyksiin koulutuksesta. Mikäli lasta ja nuorta on kannustettu panostamaan koulutukseen ja korkeakoulutukseen on hänellä todennäköisesti erilaiset näkemykset kouluttautumisesta myös vanhempana. Korkea sosioekonominen asema ei kuitenkaan takaa korkeaa koulutusta tai positiivista asennetta kouluttautumisesta (Côté & Levine, 2002, s. 5).

Erityisesti yli 50-vuotiaiden uudelleen koulutuksen ja alanvaihdoksen kontekstissa sosioekonomisella asemalla on merkitystä. Uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen kontekstissa korkeampi sosioekonominen asema voi mahdollistaa aineellisten voimavarojen esimerkiksi varallisuuden kautta henkilölle helpomman toimintaympäristön verrattuna henkilöön, joka tarvitsee valtion tukea elättääkseen perhettään (Rüber ym., 2018, s. 556). Tällä on merkitystä uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen kontekstissa, sillä osa työttömille suunnatuista koulutuksista ovat maksullisia tai vaikuttavat valtion tukeen, joka luo rajoja kouluttautumiselle. Rinteen mukaan (2011, s. 40–45) rahallisissa vaikeuksissa oleva henkilö voi koulutuksen ja valtion tuen sidonnaisuuden vuoksi joutua valinnoissaan painottamaan nopeaa työllistymistä. Tällöin henkilö voi suosia aloja, joiden rahoitus ja työllistymisnäköymät ovat varmoja tai etsiä työpaikkaa, joka ei vaadi kouluttautumista. Tämän seurauksena aikuiskoulutus voi kasautua jo valmiiksi hyväosaisille kansalaisille (Rinne, 2011, s. 40–45).

Erilaiset kouluttautumista rajoittavat tekijät luovat eriarvoisuutta ja valinnanvaikeutta. Yksilö ei välttämättä voi sosioekonomisen asemansa tai rooliensa vuoksi tehdä koulutuksensa kannalta haluamiaan valintoja, vaan valintoja, joita

hänen on pakko tehdä yhteiskunnan ja oman elämäntilanteensa ohjaamana. Pakon tuntu voi syntyä työnhaun veloitteesta ja siitä, että yksilö ei tiedä mitä valintoja tekisi. Hemmilä kirjoitti Helsingin Sanomissa (7.10.2021) hallituksen eduskunnalle antamasta lakiesityksestä, jonka mukaan työttömän tulisi hakea kuukaudessa vähintään neljää työpaikkaa, johon työtön voi perustellusti ajatella työllistyvänsä. Lakiesityksen mukaan haettujen työpaikkojen määrä voi olla asuinpaikan työtarjonnan mukaan myös pienempi. Mikäli työnhakuveloitetta laiminlyödään, voidaan työttömyysetuus menettää. Näiden lisäksi työnhaun aikana TE-toimistossa järjestettäisiin haastatteluja eri työnhakuajan vaiheissa. ”Me luotamme ihmiseen, että hän itse tietää, millaisia työpaikkoja hän hakee”, sanoi työministeri Tuula Haatainen työ- ja elinkeinoministeriön tiedotustilaisuudessa (Hemmilä, 2021). Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmassa työttömyysturvan ja työttömien palveluiden uudistamisen päämääränä on lyhentää työttömyysjaksojen kestoja, helpottaa lyhytaikaisen työn vastaanottamista, kannustaa työnhakuun sekä uudistaa ja kohtuullistaa työttömyysturvan seuramusjärjestelmää niin että työnhakijan oikeudet ja velvollisuudet ovat tasapainossa (HE 167/2021). Lakien on tarkoitettu tulevan voimaan 2.5.2022.

Työtön henkilö voi kokea koulutukseen ja ammattiin liittyvät valinnat vaikeiksi. Työttömän asuinpaikkakunnalla tai lähipaikkakunnalla ei välttämättä ole koulutuspaikkoja tai tarpeeksi työpaikkoja. Nämä jo itsessään rajoittavat työttömän tekemiä valintoja. Työtön voi kokea oman suunnan valinnan vaikeaksi, varsinkin, jos oma elämäntilanne, asema ja yhteiskunta luovat rajoitteita koulutautumiselle. Näiden lisäksi työttömät voivat joutua omaksumaan uusia ajatusmalleja esimerkiksi työkuulttuurista, työn murrokseen liittyvästä osaamisen jatkuvasta päivittämisestä ja elinikäisen oppimisen ideologiasta. Työnhakua ja koulutusta säätelevät säädökset voivat luoda työttömille painetta, minkä jotkut voivat omista lähtökohdistaan kokea pakottamiseksi ja aiheuttaa muutosvastarintaa. Tämä voi ilmetä esimerkiksi haluttomuutena, passivoitumisena tai negatiivisina näkemyksinä uudelleenkoulutautumista ja alanvaihdosta kohtaan. Muutosvastarinta voi tulla ilmi erityisesti tapauksissa, joissa yksilö jää yksin ja kokee, että häntä kohdellaan epäoikeudenmukaisesti.

Kaikki eivät kuitenkaan koe työttömyyttä samanlaisena. Esimerkiksi Lapin pienessä kylässä asuva perheellinen voi kokea yhteiskunnan asettamat rajat paljon tiukemmiksi kuin Helsingissä asuva yksineläjä. Pienemmällä ja syrjäi-

semällä paikkakunnalla koulutus- ja työpaikkatarjonta ovat luonnollisesti yksipuolisempia ja vähäisempiä kuin suuremmissa paikkakunnissa. Näin pienemmillä paikkakunnilla asuvilla ihmisillä on vähemmän valinnanvaraa uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen suunnan valinnassa (Koste & Lehtovuori ym., 2020, s. 1–2).

Yhteiskunnan tulisikin luoda uudelleenkouluttautumiselle ja alanvaihdokselle ehdot ja rajat, missä useampi ihminen voisi toimia. Yhteiskunnan säädökset voivat painostaa ihmisiä muuttamaan pois kotiseudultaan uuden työn tai koulutuksen perässä. Yhteiskunnan säädösten lisäksi yhteiskunnassa tapahtuvat rakennemuutokset ja alueellinen keskittyminen suurempiin kaupunkeihin luovat ihmisille painetta isommalle paikkakunnalle muuttamisesta (Koste & Lehtovuori ym., 2020, s. 1–3).

2.3 Yhteiskunnan ja työn muutokset

Maailmanlaajuisesti vaikuttavat megatrendit kuten automatisaatio ja globalisoituminen vaikuttavat vahvasti yhteiskuntiin. Suomessa tämä on näkynyt muun muassa työn joustavoittamisena ja pyrkimyksenä sopeutua globaaliin kilpailuun (Dufva ym., s. 2). Käytännössä tämä näkyy esimerkiksi resurssien lisäämisenä kasvun kannalta lupaaville aloille sekä rahoituksena kasvun kannalta tärkeään tietoon ja osaamiseen (Kasvio, 2007, s. 32). Tätä yhteiskunnan ja maailman muutosprosessia käsitellään erilaisten käsitteiden kautta, joista yksi on työn murroksen käsite. Dufva ym. (2017, s. 10) kirjoittavat työn murrokseen vaikuttavan eri lähteistä tulevat muutospaineet. Yhteiskunnan lisäksi myös yksilöiden on sopeuduttava näiden paineiden luomiin muutoksiin ja vaatimuksiin. Näiden paineiden aiheuttajia ovat digitalisoituminen, väestön ikääntyminen ja maailmanlaajuisesti vaikuttava globalisoituminen. Tällaiset paineet muuttavat yhteiskunnan rakennetta ja tämän seurauksena suuria tehtaita ja yhtiöitä on kaatunut ja isoja ihmismassoja on irtisanottu. (Dufva ym., 2017, s. 11 & 40.) Näihin irtisanottuihin lukeutuu henkilöitä, joiden työura samassa yhtiössä on saattanut olla todella pitkä ja ihmiset voivat kokea tämän raskaasti (esim. Melin & Mamia, 2010). Kadonnut työ on saattanut olla iso osa yksilön identiteettiä ja arkea. Vanhaan työnkuvaan palaaminen ei välttämättä ole yksinkertaista. Työn murroksen seurauksena yksilön työnkuvaan liittyvät osaamisvaatimukset ovat voi-

neet muuttua esimerkiksi uuden teknologian vuoksi. Tällöin yksilö voi kokea suurempaa painetta alanvaihtoon tai uuden työ- tai opiskelupaikan etsintään verrattuna henkilöön, joka ei identifioitu tiettyyn ammattiin ja vaihtaa työpaikkaa ja alaa usein. (esim. Melin & Mamia, 2010, s. 92, 95).

Dufvan ym. (2017, s. 47) mukaan työn murroksen seurauksena työpaikkojen määrä ja luonne muuttuvat. Dufva ym. (2017, s. 2) painottavat, ettei työn murros tarkoita, että yhdestä työskentelytavasta siirrytään toiseen, vaan työskentelytapoja syntyy monia erilaisia. Dufva ym. (2017, s. 49) kirjoittavat, että työmarkkinoiden muutoksessa tarvitaan uudenlaista sanastoa esimerkiksi käsitteitä, jotka auttavat kuvaamaan työelämää paremmin. Uudenlaisen sanaston kautta entisiä asenteita ja näkemyksiä esimerkiksi työn teosta ja työttömyydestä voidaan haastaa Dufva ym. 2017, s. 49). Yksi työmarkkinoiden muutoksen kuvaamiseen syntynyt käsite on uuden työn käsite, joka kuvaa 2000-luvun työurien muutosta (Julkunen 2008, s. 18).

Pyöriä (2020, s. 99) mainitsee tekstissään, että uudessa työssä nyky-yhteiskunnan työurat nähdään ennemminkin mosaiikkina verrattuna entiseen lineaariseen jatkumoon. Lineaarille jatkumolle on ominaista näkemys katkeamattomasta työpolusta, johon kuuluu työtehtävien jatkuvuus, eteneminen samassa organisaatiossa tai suora siirtyminen työpaikasta toiseen (Pyöriä 2020, s. 99). Tuottavuuden parantamiseen yhdistyvät joustavuusvaatimukset ovat suomalaisessa yhteiskunnassa työn pysyvyyden katoamisen ja pirstaloitumisen suurimpia syitä kansainvälistymisen ja teknologian kehityksen lisäksi (Mäkinen ym., 2006, s. 139).

Ylöstalo ja Anttila (2018, s. 113) kertovat artikkelissaan, kuinka uuden työn käsitteessä töiden pirstaloitumisen, yhteiskunnan ja töiden muutosten vuoksi ihmisen persoona, tunteet ja ruumis kiinnittyvät entistä vahvemmin työn tekemiseen. Nämä voivat aiheuttaa sen, että työelämässä pysyminen on hankalaa ja stressaavaa. (esim. Dufva ym., 2017, s. 10; Kasvio, 2007, s. 30–31.) Uuden työn ominaisuudet ja muutokset voivat vaikeuttaa työttömien pääsyä takaisin työelämäään. Työelämään palaamisen vaikeudet voivat korostua tapauksissa, joissa yksilöt eivät saa tarvittavaa tietoa työmarkkinoiden muutoksista. Tämän lisäksi yli 50-vuotiaat työttömät ovat voineet työssään tottua lineaarisempaan työuraan ja työurien pirstaloituminen, mosaiikkimaisuus, vaatimukset ja epä-

varmuus saattavat alentaa halua kouluttautua, kun työt eivät välttämättä ole yhtä varmoja ja pysyviä.

Työt ovat muuttuneet entistä epävarmemmiksi. Uusia töitä ja työn tekemisen tapoja syntyy jatkuvasti. Työn epävarmuuden käsite kuvaa työn menettämisen, työttömyyden ja erilaisten epävarmuustekijöiden luomaa uhkaa. Työn epävarmuus koostuu työttömyyden ja työn muutosten uhista, joiden syytekijöitä ovat yhteiskunnalliset, organisatoriset ja yksilölliset tekijät. (Kinnunen & Mauno, 2005, s. 398). Nämä tekijät ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Kinnusen ja Maunon (2005, s. 400) mukaan työn epävarmuuteen johtavista yhteiskunnallisista syistä keskeisimmät ovat heikot taloudelliset suhdanteet, korkea työttömyysaste, kehittymätön työttömyyden hoito ja työkeskeinen arvomaailma. Työkeskeisen arvomaailman yhteiskunta arvostaa työntekoa. Tämä saa ihmiset herkemmin sitoutumaan työhönsä ja joissakin tilanteissa rakentamaan identiteettinsä työn varaan. Tällöin yksilön kokemukset työn epävarmuudesta voivat olla vahvempia. (Kinnunen & Mauno, 2005, s. 404.) Kinnusen ja Maunon (2005, s. 400) mukaan yksilöön liittyvät työn epävarmuuden syyt ovat yhteydessä persoonallisuustekijöihin kuten pessimistiseen elämänasenteeseen, alhainen elämänhallinnan tunteeseen ja itsearvostukseen. Nämä tekijät saavat yksilön kokemaan työn epävarmuutta vahvemmin ja näkemään esimerkiksi muutokset ennemmin uhkana kuin mahdollisuutena (Kinnunen & Mauno, 2005, s. 416).

Oppimisen on todettu helpottavan moniin yhteiskunnallisiin muutoksiin sopeutumista (Pulkkinen & Polet, 2010, s. 21). Muutoksista ja siirtymistä selviäminen vaativat vanhojen ajattelutapojen muutosta sekä halua omaksua uutta tietoa (Tuomisto, 1997, s. 15). Tähän haluun vaikuttavat yhteiskunnan kulttuuri, muutokset ja säädökset ja yksilö itse. Työmarkkinat muuttuvat ajan myötä. Tämän vuoksi työmarkkinat etsivät erilaisia ihmisiä, jolloin yksilön tulisi täysin uudella tavalla osata markkinoida itseään ja osaamistaan työnantajan tarpeen mukaan. (Mäkinen 2012, s. 8.) Yksilö voi kokea ammatinvaihdoksen ja uudelleen kouluttautumisen valinnan vaikeammaksi, mikäli yksilöllä ei ole päivitettyjä tietoja työmarkkinoiden muutoksista ja vaatimuksista.

Työ, työmarkkinat ja yhteiskunta muuttuvat siis jatkuvasti. Tieto muutoksista esimerkiksi työn epävarmuudesta ja työurien pirstaloitumisesta on tutkimustavasta riippuen hyvin erilaista. Tilastollisten vertailujen mukaan nykypäivän työ ei ole historiallisessa vertailussa sen epävarmempaa, eivätkä työurat ole sen

pirstaloituneempia (Pyöriä, 2020). Tilastollisista tuloksista huolimatta subjektiiviset kokemukset työn epävarmuudesta ovat kuitenkin tutkimuksissa läsnä. Subjektiivisten kokemusten ja tilastollisten mittausten erojen mahdollisena erona voi olla 1990-luvun lama ja sen jälkeinen suurempi työttömyys, joka saa yksilöt edelleen kokemaan työn epävarmempana (Pyöriä, 2020, s. 129). Koettu työn epävarmuus lisääntyy työelämästä putoamisen ja vanhenemisen seurauksena (esim. Lukkarinen, 9.10.2020; Pyöriä, 2020, s. 125). Tässä tutkimuksessa työurat nähdään pirstaloituneempia ja epävarmempia, koska tutkimuskohteena ovat yksilöiden näkemykset, joihin subjektiiviset kokemukset vaikuttavat.

2.4 Ikä ja työttömyys

Eri aikoina vanheneminen on koettu ja ymmärretty eri tavoilla ja siihen ovat vaikuttaneet kulttuuri, historialliset olosuhteet, sukupuoli ja yhteiskuntaluokka (Vaahtio, 2002, s. 105). Se millaisena ikä nähdään, työttömyyttä käsitellään ja millaisessa vuorovaikutuksessa nämä ovat keskenään riippuu siitä, millaisesta näkökulmasta ikää lähestytään (Vaahtio, 2002, s. 106–107, 109–110). Esimerkiksi biologinen ikä kuvastaa sitä, kuinka keho muuttuu, subjektiivinen ikä sitä, miten ikä koetaan, kronologinen ikä on henkilön kalenteriin perustuva ikä ja sosiaalinen ikä kertoo yhteiskunnan odotuksista ja näkemyksistä liittyen tiettyyn ikään, työmarkkinaikä taas tarkoittaa työnantajien suhtautumista ikään (Valvanne & Tuohino, 2013, s. 33–34).

Erilaiset ikämääritelmät nähdään luonnollisina, kun kulttuuri opettaa lapsesta lähtien iän mukaan luokittelua (Rantamaa, 2001, s. 52–54). Rantamaan (2001, s. 73–75) mukaan iän määrittelyt ovat sosiaalisen järjestyksen kannalta välttämättömiä. Iän määrittelyihin pohjautuvat luokittelut näkyvät käytännössä, kun yhteiskunta ja instituutiot esimerkiksi terveydenhuolto, koulutus ja työelämä organisoituvat suurilta osin iän mukaan. Iän luokittelut ja ikään suhtautuminen eivät Rantamaan (2001, s. 50–51) mukaan ole neutraaleja, vaan niihin liittyy resursseja, velvollisuuksia, mahdollisuuksia, arvoja ja arvioita, joiden perusteella yksilöä luokitellaan. Suhtautuminen ikään näkyy normien ja ikäroolien kautta. Tietynlainen toimintatapa liitetään tiettyyn ikään esimerkiksi koodaava 75-vuotias herättää yhteiskunnassa enemmän huomiota kuin koodaava 25-vuotias (Rantamaa, 2001, s. 59).

län määritelmiin ja määrittelevyyteen vaikuttavat kaikki edellä mainitut iät ja erityisesti konteksti missä henkilö elää. Esimerkiksi neutraalia kronologista ikää käytetään yhteiskunnassa luokittelun ja organisoinnin välineenä ja terveydenhuolto perustuu pitkälti tähän luokitteluun (Rantamaa, 2001, s. 49). Tiettyyn ikään liitetään erilaisia näkemyksiä ja odotuksia tietynlaisesta toiminnasta, jotka perustuvat ennako-oletuksiin ja tilastoihin eivätkä nämä välttämättä ota huomioon yksilöiden erilaisuutta (Rantamaa, 2001, s. 49–52). län määrittelevyyden kokemuksilla, on todettu olevan merkitystä yksilön toiminnalle ja näkemyksille omista toimintamahdollisuuksistaan (Nurmi ym., 2014, s. 279). Odotukset tiettyyn ikään liittyvästä toiminnasta on yksi tekijöistä, jotka tekevät iästä vallan ja sosiaalisen kontrollin välineen. Tämä voi tulla käytännössä ilmi esimerkiksi rekrytointitilanteissa (Vaahtio, 2002 s. 136).

län merkitykset muodostuvat siis yhteiskunnallisesti, historiallisesti ja kulttuurisesti (Vaahtio, 2002, s. 105). On tärkeää muistaa puheen vaikutus län määrittelyihin ja merkityksiin. Retoriikka ikääntyvästä yhteiskunnasta on omalta osaltaan tuottamassa todellisuutta ikääntymisen kehykselle, johon keskustelujen pohjalta kasvaa oma kulttuuri, arvot ja odotukset. Tässä retoriikan luomassa kehyksessä kerrotaan vanheneville ja esimerkiksi keski-ikäisille, millaisia he ovat, mikä on heidän paikkansa yhteiskunnassa ja mikä heitä odottaa. (Ojala, 2010, s. 16.) Väärien väitteiden tullessa yleisesti yhteiskunnassa hyväksytyiksi, vaikuttavat nämä väistämättä ihmisten näkemyksiin ja toimintaan. Ikääntymisen kohdalla yhteiskunnan retoriikka on muovannut työnantajat näkemään ikääntymisen yhtä kuin uupumisena, riskinä ja yhteiskunnallisena menoeränä (Vaahtio 2002, s. 147).

Suomalaisen yhteiskunnan suuret ikäluokat vanhenevat ja Tilastokeskuksen tekemän työolotutkimuksen (2018) mukaan palkansaajista yli 55-vuotiaita oli 20 %. Tämä luku tulee kasvamaan. Työpaikoilla, joissa edellisen kolmen vuoden aikana oli vähennetty henkilöstöä yli 50-vuotiaista enemmän kuin 23 % oli sitä mieltä, että ikääntyneitä savustetaan ulos työpaikoista (Tilastokeskus, 2018). Näillä työpaikoilla joka toinen ajatteli irtisanomisen pohjautuvan ainakin osittain digitalisaatioon tai robotisaatioon. Työolotutkimuksessa (Tilastokeskus, 2018) lähes neljännes yli 55-vuotiaista pelkäsikin, ettei oppisi käyttämään uutta teknologiaa riittävän hyvin.

Stereotyyppiset käsitykset, vastuu, työn pohjalta kasvanut rooli ja identiteetti sekä paineet uusien työskentelytapojen ja taitojen esimerkiksi digitaitojen oppimisesta voivat kaikki vaikuttaa siihen, että ammatinvaihto tai uudelleenkouluttautuminen koetaan epämiellyttäväksi tai hankalaksi vaikka se olisikin tarpeellista. Tällaiset muutospainet voivat pakottaa yksilön pohtimaan omaa tilannettaan ja tutkimaan itseään. Monilla aikuisilla tapahtuu aikuisiässä itsetutkiskelua, vaikka yksilö ei joutuisikaan suurten muutosten ja valintojen eteen (Marin, 2001, s. 243). Tämä itsetutkiskelu, voi kohdistua vaikeisiin ja syvällisiin asioihin ja se voi johtaa positiivisiin mahdollisuuksiin kasvaa henkilökohtaisesti ja voida psyykkisesti hyvin. Myös aikuiset voivat tarvita itsetutkiskelussa ja valintojen tekemisessä apua esimerkiksi alanvaihdon ja uudelleenkouluttautumisen tilanteissa. Suomessa työttömyyden ja koulutusvalintojen hetkellä avun tarjoaminen on erityisen tärkeää, kun eläkeikää nostetaan ja työikäinen väestö vanhenee.

Eläkeikä nousee ja keski-ikäisten odotetaan pysyvän työssä ja työ- ja toimintakykyisenä entistä kauemmin aikana, jolloin yhteiskunnassa mielenterveyden ongelmat kuten masennus ovat yleistyneet (Pulkkinen 2014, s. 180–200). Helson ym. (2006, s. 339) kertovat, kuinka käsitykset keski-ikäisten heikentyneistä kognitiivisista taidoista esimerkiksi siitä, että keski-ikäisenä uuden oppiminen on vaikeampaa ovat edelleen arkikeskusteluissa läsnä. Ikään liitetyt ennako-oletukset ovat tutkimusten mukaan yksi merkittävimmistä työllistymistä vaikeuttavista tekijöistä (Hellsten ym., 1998.) Yhteiskunnan ja muiden näkemykset eli sosiaalinen ikä vaikuttavat henkilön subjektiiviseen ikään eli siihen, millaisena henkilö itse kokee ikänsä.

Ikää määritellään myös lainsäädännön ja työnantajan kautta (esim. Vaahtio, 2002, s. 136, 146; Macnicol, 2006, s. 4). Nämä määritelmät merkityksellistävät iän työelämässä esimerkiksi ikänormien avulla. (Vaahtio, 2002, s. 108.) Ikänormit vaikuttavat myös työttömän näkemyksiin uudelleenkoulutuksesta ja alanvaihdoksesta ja uuden työuran pituudesta. Työuran pituus ja näkemykset siitä vaikuttavat sekä työnhakijan että työnantajan näkemyksiin työllistymis- ja työllistämismahdollisuuksista. Työnantajan näkemyksissä negatiiviset näkemykset iästä voivat näyttäytyä ikään kohdistuvina syrjivinä asenteina esimerkiksi irtisanomis- tai rekrytointitilanteissa. (Viitasalo, 2015, s. 13.) Tällaista toimintaa kuvataan ikäsyrjinnän lisäksi ageismin käsitteellä. Ageismi kattaa piiloisen

syrynnän ja ennakkoluuloiset asenteen ja ikäsyryjintä on enemmän suoraa syryjintää (Macnicol, 2006, s. 6; Vaahtio, 2002, s. 154–155). Viitasalo (2015, s. 18) mainitsee, kuinka syryjintätilanteet sisältävät usein sekä piilevää että suoraa syryjintää. Tässä tutkimuksessa tehtiin Viitasalon (2015) tutkimusta mukaillen selkeyden vuoksi valinta, että ikään liittyvää syryjintää käsitellessä käytetään vain ikäsyryjintä käsitettä. Tämän käsitteen ajatellaan kattavan sekä piilevä että suora syryjintä.

Macnicolin (2006, s. 32) mukaan työhön liittyvää ikäsyryjintää perustellaan usein talouden käsittein. Macnicol lisää, että jopa ikäsyryjinnän vastaisessa toiminnassa on pohjimmiltaan kyse enemmän taloudellisesta voitosta kuin sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta. Viitasalon (2015) mukaan osa suomalaisista kokee enemmän ikäsyryjintää, on useammin työttömänä ja kokee ongelmia työhaussa. Vaahtion (2002, s. 148) tekemän tutkimuksen mukaan työelämässä sekä myönteiset että kielteiset iän määrytykset ja retoriikka painottuvat sekä nuorimpiin että ikääntyneempiin työnhakijoihin. Nuorempien ja vanhempien työnhakijoiden väliin jäävät ikäluokat eivät saa osakseen samanlaista ikämäärytelyä. Käytännössä tätä on tutkittu Vaahtion (2002, s. 133) tutkimuksessa, jossa tutkittiin rekrytointeja. Tutkimuksessa todettiin, että yli 50-vuotiaiden rekrytointi oli ennemminkin poikkeus kuin sääntö. Kaikki Vaahtion (2002, s. 132–133) tutkimuksessa olleet virkailijat kertoivat rekrytointien ikähaarukan olevan alle 50-ikävuoden. Tämän vuoksi yli 50-vuotiaiden näkemyksiä on hyvin tärkeää tutkia, sillä he ovat nuorimpien kanssa se osa työnhakijoista, joihin liitetään enemmän kielteisiä iän määrytelmiä (Vaahtio 2002, s. 148).

3 ALANVAIHDOS JA UDELLEENKOULUTTAUTUMINEN TYÖLLISYYTTÄ TUKEVANA TOIMINTANA

Alanvaihdos ja uudelleenkouluttautuminen voivat olla uusia polkuja ihmisen elämässä. Alanvaihdokseen ja uudelleenkouluttautumiseen liittyviin näkemyksiin ja kokemuksiin vaikuttavat vahvasti se, millaisessa kontekstissa nämä tapahtuvat (Pasanen, 2007, s. 148–154). Muutoksen kontekstin lisäksi näkemyksiin vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi yksilön valinnanvara koulutusvalinnassa ja kuinka paljon heidän elämäntilanteeseensa ja yhteiskuntaan kuuluu näihin valintoihin vaikuttavia tekijöitä. Tässä tutkimuksessa nämä tekijät jaetaan yhteiskunnallisiin ja henkilökohtaisiin tekijöihin, joita käsitellään tässä kappaleessa myöhemmin. Tämän lisäksi tässä kappaleessa esitellään yleisesti, mitä uudelleenkouluttautuminen ja alanvaihdos ovat.

Uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen tärkeyden kokemuksiin vaikuttaa myös työn merkitys yksilölle. Rantasen ja Räikkösen tutkimuksen (2010, s. 40) mukaan suomalaiset aikuiset kokevat työn toiseksi tärkeimmäksi elämänalueeseen perheen ja kodin jälkeen. Työttömäksi jääminen onkin usein tilanne, johon henkilö ei vapaaehtoisesti halua. Tällaisessa tilanteessa ihminen joutuu pohtimaan elämäänsä ja sitä, mitä hän seuraavaksi tekee oman työnsaamisen ja -hakemisen suhteen. Valintaa saattavat vaikeuttaa henkilön elämäntilanne esimerkiksi sairastuminen, perhe tai asuinalueen rajoitettu työtarjonta.

Alanvaihtoa ja uudelleenkouluttautumista tapahtuu myös vapaaehtoisesti. Alan vaihtaminen ja uudelleenkouluttautuminen omasta tahdosta on aikuisiällä myös suosittua (Sitra, 2017). Työelämän tutkimuksen (Sitra, 2017) mukaan alan vaihdolla ja kouluttautumisella pyritään päivittämään omaa osaamistaan maailmassa, missä vähäistä koulutusta vaativat ammatit ovat katoamassa. Tämän

vuoksi on tärkeää kiinnittää huomiota aikuiskoulutukseen ja työttömien kouluttamista ohjaileviin järjestelmiin sekä yksilöiden näkemykset niistä.

3.1 Alanvaihdos ja uudelleen kouluttautuminen

Tässä tutkimuksessa puhutaan sekä alan- että ammatinvaihdoksesta. Ammatinvaihdoksella tarkoitetaan nimensä mukaan oman ammattinimikkeen vaihtamista. Tähän ei liity uuden tutkinnon opiskelua, mutta ammattinimikkeen saamiseksi voidaan vaatia uuden tiedon omaksumista. Alanvaihdokseen luetaan sekä vaihto alalta toiseen, että opiskelu esimerkiksi tutkinnossa, josta ei valmistu suoraan tiettyyn ammattiin. Usein sekä alanvaihdos että ammatinvaihdos vaativat kouluttautumista.

Tässä tutkimuksessa uudelleen koulutus määritellään koulutuksena, jonka päämääränä on työllistyminen (Niemi & Ruuskanen, 2017, s. 11). Tässä tutkimuksessa täydennyskoulutus luettiin myös uudelleen kouluttautumisen käsitteeseen eli uudelleen kouluttautumisella ei käsitetty pelkkää uuteen ammattiin kouluttautumista. Kouluttautumismuotoja on monenlaisia maksullisista formaalista koulutuksesta vapaaehtoiseen vapaa-ajalla tapahtuvaan opiskeluun. Formaaliin koulutukseen voidaan lukea yhteiskunnan järjestämät koulutukset kuten ammatikoulut tai TE-toimiston järjestämät koulutukset. Haltian ym. (2014, s. 244, 250) artikkelin mukaan avoin korkeakoulu on vakiinnuttanut paikkansa aikuisten uudelleen kouluttautumisen väylänä, jossa halutaan täydentää työelämässä tarvittavaa osaamista ja saavuttaa ammatillista kasvua. Vapaaehtoista kouluttautumista voivat olla esimerkiksi harrastuspohjainen opiskelu esimerkiksi digitaitojen opiskelu kotona. Kouluttautumisen tavoitteena voivat esimerkiksi olla perustaitojen parantaminen, uuteen ammattiin kouluttautuminen, osaamisen täydentäminen tai henkilökohtainen kehittyminen esimerkiksi ammatillinen kasvu (Niemi & Ruuskanen, 2017, s. 11).

Ammatillista kasvua voidaan tarkastella eri tavoin sekä työelämässä tapahtuvan urakehityksen, että uudistavan ammatillisen kasvun kautta. Tässä tutkimuksessa huomioidaan ammatillisen kasvun tapahtuvan myös työttömyydessä uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen kautta. Ruohotie (2000, s. 9) näkee ammatillisen kasvun jatkuvana oppimisprosessina. (Leskelän, 2005, s. 7) mukaan uudistuva ammatillinen kasvu tapahtuu uudistavan oppimisen pro-

sessin avulla. Uudistuvassa oppimisessa painottuvat käsitteiden, uskomusten ja suhtautumisen uudistuminen sekä identiteetin kehittyminen ja itsetunnon vahvistuminen (Leskelä, 2005, s. 7). Tässä tutkimuksessa työttömyydessä tapahtuvaa ammatillista kasvua tarkastellaan uudistavan ammatillisen kasvun käsitteen kautta. Tällä tavoin tutkimuksessa pystytään ymmärtämään henkilön näkemyksiä uudelleenkouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta ja koulutuksen ja alanvaihdon yhteyttä henkilön identiteetin ilmaisuihin.

Alanvaihdos ja uudelleenkouluttautuminen ovat saaneet työmaailmassa uudenlaisen roolin. Työmarkkinat muuttuvat, entistä kahtiajakoa koulutuksessa ja sen jälkeisessä selkeästä siirtymisestä työelämään ei enää ole, vaan koulutus ja työ tapahtuvat samanaikaisesti ja vuorotellen. Kahtiajaon purkautuminen johtuu työelämän muutoksesta ja elinikäisen oppimisen ideologian juurtumisesta työmarkkinoille. (Jarvis, 2010, s. 29.)

Elinikäinen oppiminen näkyy työn ja työn luonteen muutoksessa osaamisen jatkuvana päivittämisenä, jota tarvitaan työn muutoksista selviytymiseen (Dufva ym., 2017, s. 2). Osaamisen jatkuva päivittäminen kytkeytyy vahvasti elinikäisen oppimisen ideologiaan, minkä periaatteiden mukaisesti henkilö voi aina oppia uutta tai kouluttautua uudelleen. Tätä kuvastaa nyky-yhteiskunnan luonnehtiminen esimerkiksi tieto- ja oppimisyhteiskunnan käsitteillä (Jarvis, 2010, s. 25). Elinikäisen oppimisen tulisi luoda yhteiskunnassa tasa-arvoisia mahdollisuuksia kouluttautua ja päivittää osaamistaan (Vesa, 2021).

Sitran neuvonantaja Mikko Kesä kommentoi työelämän tutkimusta koskevassa uutisessa (2017), että on hyvin tärkeää edistää sellaisten henkilöiden kouluttautumista, joilla on matalampi pohjakoulutus ja joiden riski työttömyyteen tai sen pitkittymiseen on korkeampi. Työelämän tutkimuksen (2017) perusteella keskeinen edellytys uuteen ammattiin kouluttautumisessa on opintojen aikaisen toimeentulon turvaaminen ja osallistuneet tutkittavat kokivat näiden rahoitusmuotojen selvittämisen ja rahoituspäätösten saamisen raskaaksi. Lisäksi työelämän tutkimuksen (2017) mukaan kouluttautumismahdollisuuksiin kaivataan koulutusmallia, mikä olisi selkeä ja yhdenmukainen. Selkeän kouluttautumismallin muodostamiseksi, tarvitaan tietoa siitä, mitä aikuiset eniten tarvitsevat uudelleenkouluttautumisessaan ja alanvaihdoksessaan. Selkeän kouluttautumismallin muodostamisen kautta aikuisten ura- ja työllistymissuunnitelmia pystytään tukea paremmin. Helposti ymmärrettävä kouluttautumismalli mahdollistaa myös

opiskelujen rahoituksen selkeämmän ohjeistuksen. Kouluttautumismallin muodostamiseksi on tärkeä ymmärtää aikuisten erilainen oppiminen verrattuna nuoriin ja kohdata aikuiset ennakkoluulottomasti ja avoimesti. (Sitra, 2017.)

3.2 Alanvaihdoksen ja uudelleen kouluttautumisen valintoihin vaikuttavat tekijät

Yhteiskunnan säädökset opiskelulle ja työnhauille vaikuttavat näkemyksiin alanvaihdoksesta ja uudelleen kouluttautumisesta. Tiukat säännöt ja rajoitukset saattavat vaikuttaa negatiivisesti uudelleen koulutukseen hakeutumiseen ja opiskelujen aloittamiseen (Työllisyysrahasto, 2020). Alanvaihtamiseen ja uudelleen kouluttautumiseen vaikuttavat tekijät jaetaan tässä tutkimuksessa kahteen luokkaan: yhteiskunnallisiin tekijöihin ja henkilökohtaisiin tekijöihin. Yhteiskunnalliset tekijät nousevat nimensä mukaisesti yhteiskunnasta. Niihin vaikuttavat lait ja säädökset, mutta myös yhteiskunnan kulttuuri ja näkemykset. Henkilökohtaiset tekijät liittyvät yksilön elämäntilanteisiin ja historiaan. Kummatkin tekijät ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja vaikuttavat yhdessä yksilön näkemyksiin ja päätöksiin uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta.

3.2.1 Yhteiskunnalliset tekijät

Uudelleen kouluttautumisen ja aikuisiällä tapahtuvan opiskelun suuri kysymys on opiskelujen rahoitus, johon vaikuttavat muun muassa henkilön taloudellinen tilanne ja valittu opiskelumuoto. Opiskelujen rahoitus on tiiviisti sidoksissa sitä koskeviin lakeihin ja yhteiskuntaan. Opiskelujen rahoitukseen vaikuttavat eniten se kuuluuko työtön työvoimakoulutuksen piiriin vai tuetaanko hänen omaehtois- ta opiskeluaan työttömyysetuudella (L 916/2012, 5:2, 6:2).

Työttömän henkilön opiskelujen rahoituksen vaihtoehdot ovat rajatut esimerkiksi aikuiskoulutustuki on tarkoitettu vain työ- ja virkasuhteessa oleville henkilöille (Työllisyysrahasto, 2020). Opintojen rahoitukseen vaikuttavat henkilön työtilanne ja se, aikooko henkilö opiskella pää- vai sivutoimisesti vai kenties lyhytkestoisesti. Jokaiselle opiskelumuodolle löytyvät säädökset ja ohjeet, joiden mukaan opiskelijalle myönnetään työttömyysetuutta. Päätoiminen opiskelija ei ole oikeutettu työttömyysetuuteen. Työttömyysetuudella tuettu lyhytkestoinen opiskelu saa kestää enintään kuusi kuukautta ja sen tulee edistää työllistymistä.

(Julkiset työ- ja elinkeinopalvelut [TE-palvelut], i.a.) Mikäli henkilö on oikeutettu työttömyysetuuteen, voi hän saada sitä myös sivutoimisten opintojen ajalta. Sivutoimiseksi opiskeluksi lasketaan alle 5 opintopistettä kolmeen opintoviikkoon tai 4,5 osaamispistettä opiskelukuukaudessa, sivutoimisen opiskelun tulee olla myös alle 25 viikkotuntia, ellei sitä ole määritelty opintopisteinä tai -viikkoina tai osaamispisteinä. Sivutoimisessa opiskelussa henkilön on oltava valmis vastaanottamaan työtä. (TE-palvelut., i.a.) Työttömyyden mahdollisia opiskelumuotoja ovat esimerkiksi työvoimakoulutus, omaehtoinen opiskelu työttömyysetuudella, oppisopimuskoulutus ja opiskelujen rahoitus työkyvyttömyyseläkkeellä tai kuntoutustuella (TE-palvelut, i.a.).

Työttömyysajan koulutuksen rahoitukseen vaikuttavat muun muassa valtion tuen suhde opiskeluun, jossa esimerkiksi omaehtoinen opiskelu työttömyysetuudella on harkinnanvarainen etuus (TE-palvelut i.a.). Vuoden 2021 joulukuussa TE-palveluiden nettisivusto kertoo harkinnanvaraisuuden tarkoittavan koulutustarpeen ja työllistämismahdollisuuksien tarkastelua ja sitä, että parannaako opiskelu olennaisesti työttömän työllistymismahdollisuuksia. TE-toimisto siis arvioi koulutustarpeen ja suunnitellut opinnot. Suunniteltujen opintojen on parannettava merkittävästi työllistymismahdollisuuksia ja sen on oltava paras tapa työllistymisen mahdollistamiseksi. (TE-palvelut, i.a.) Omaehtoista opiskelua ei voi tukea työttömyysetuudella, jos henkilö irtisanoutuu työsuhteestaan vain aloittaakseen omaehtoiset opinnot (TE-palvelut, i.a.).

Hakiessaan rahoitusta omaehtoiselle opiskelulle, hakijan on perusteltava täytettävän lomakkeen avulla TE-toimistolle koulutustarpeensa, syynsä koulutukseen hakeutumiselle ja arvio ammattitaidon ja työllistymisen paranemisesta (TE-palvelut, 2017). Virkailija käy lomakkeen läpi ja arvioi palveluprosessin koulutustarvetta ja toimii asiaa koskevien lakien ja ohjeistusten mukaisesti. Yleistä työttömän palveluprosessin koulutustarpeen arviointia ohjaa työ- ja elinkeinoministeriön [TEM] 19.12.2017 antama ohjeistus, joka kertoo mihin seikkoihin tulee kiinnittää huomiota koulutustarpeen arvioinnissa. Selvitettäessä koulutustarvetta, tulee hakijan kaikkea ammatillisen tai kotoutumiskoulutuksen tarvetta tarkastella suhteessa hakijan tosiasialliseen osaamiseen. Tämä osaaminen on voitu hankkia aikaisempien opintojen, työkokemuksen tai muun kokemuksen kautta. Arvioitaessa koulutustarvetta on henkilöstä tärkeää muodostaa kokonaiskuva. Kokonaiskuva muodostuu henkilön elämäntilanteesta, vahvuuksista ja mahdol-

lisuuksista sekä työvoimakoulutuksen tarpeesta. Kokonaiskuvan muodostamiseksi on tunnistettava hakijan mahdollisuuksia ja tavoitteita rajoittavat tekijät. (TEM, 2017, s. 33.)

Koulutustarpeen arvioinnissa tulee ottaa huomioon seuraavia seikkoja: työvoimakoulutuksen tarve työllistymisen näkökulmasta ja olemassa olevan koulutuksen tai työkokemuksen luomat työllistymismahdollisuudet. Tämän lisäksi on arvioitava koulutuksen vaikutusta välittömään työllistymiseen tai hakijan työllistymismahdollisuuksien paranemiseen pitkällä aikavälillä ja sitä uhkaako hakijan osaamisen puute pitkittää työttömyyttä tai työmarkkinoille paluuta. Huomiota kiinnitetään myös muihin työllistymissuunnitelmassa ja sitä korvaavassa suunnitelmassa sovittuihin palveluihin ja toimenpiteisiin. Lopuksi koulutustarpeen arvioinnissa kiinnitetään huomiota hakijan mahdollisuuksiin suorittaa koulutuksesta tai toimia toiveammattissa. Osana tätä voidaan arvioida esimerkiksi motivaatiota, koulutushalukkuutta, oppimisvalmiuksia, kielitaitoa ja tuen tarvetta opiskelun aikana. (TEM, 2017, s. 33.)

Aikuisiällä suoritettaviin opintoihin voi saada muutakin tukea kuin työttömyysetuutta. Aikuisopintoihin voi saada myös opintotukea, mikäli opinnot ovat päätoimisia, kestävät vähintään kaksi kuukautta ja ne etenevät Kelan vaatimalla tavalla sekä henkilön on tarvittava taloudellista tukea (Kansaneläkelaitos [Kela], i.a.). Kelan nettisivustolla määritellään opintotuen saamiseksi henkilön tulorajat, jotka olivat vuosina 2020 ja 2021 696 euroa jokaista tukikuukautta kohti 2078 euroa tuetonta kuukautta kohti. Työtön henkilö voi myös hakeutua maksuttomaan oppisopimuskoulutukseen, jossa työntekijä on määräaikaikaisella työsopimuksella työnantajan koulutuksessa. Palkkaava yritys voi saada oppisopimuksella palkattavan opiskelijan palkanmaksuun palkkatukea (TE-palvelut). Oppisopimuksella opiskelija koulutetaan siis työtä tehden ja saa siitä palkkaa, mikäli palkkaa ei saada lähiovetuspäiviltä, opiskelija voi saada opintososiaalisia etuuksia esimerkiksi päivärahaa 15 euroa/päivä, perheavustusta 17 euroa/päivä tai matkakorvausta, joka on 8 euroa päivältä (TE-palvelut, 2021).

Ammatillinen työvoimakoulutus on suunnattu työttömille ja työttömyysuhan alla oleville aikuisille (TE-palvelut, 2021). TE-palveluiden nettisivuilla (2021) kerrotaan työvoimakoulutuksessa oleva henkilön voivan saada samat etuudet kuin työttömänä tai korotetun työttömyysetuuden, jos työvoimakoulutuksesta on sovittu työllistymissuunnitelmassa tai sitä korvaavassa suunnitelmassa. Päätök-

sen korotusosan maksamisesta tekee työttömyyskassa tai Kansaneläkelaitos (TE-palvelut).

Mikäli henkilö on terveyteensä liittyvien syiden vuoksi työtön tai putoamassa työelämästä voi hän tilanteensa mukaan opiskella työkyvyttömyyseläkkeellä tai kuntoutustuella, joka on määräaikainen työkyvyttömyyseläke (Kela, 2021). Kuntoutusrahaan tarvitaan siihen oikeuttava päätös Kelalta, työterveyshuollosta tai kotikunnalta. Kelan nettisivujen (2021) mukaan tällä rahalla henkilön toimeentulo turvataan tämän osallistuessa kuntoutukseen, jossa tavoitteena on opiskelun tai työn jatkaminen tai sairauden kanssa elämään oppiminen.

Työttömien opiskelujen rahoitusta säätelevät ohjeistukset luovat ristiriidan siihen, mitä yhteiskunta työttömiltä odottaa. Rangin ym. (2020, s. 66) tekemän tutkimuksen mukaan työllistyminen perustuu kuvaan aktiivisesta, pystyvästä ja itsenäisestä työttömästä. Työttömyysajan opiskeluja ohjaava rahoitus esimerkiksi omaehtoisen opiskelun rahoituksen harkinnanvaraisuus antavat viitteitä siitä, että työttömät eivät ole täysin vapaita valitsemaan koulutustaan. Tämä vuorostaan vaikuttaa koulutukseen menemisen halukkuuteen. (Olkinuora ym. 2006, s. 300–301.) Vaikka palveluprosessissa työllistymissuunnitelma tehdään yhdessä työttömän ja viranomaisen kanssa, viranomainen kuitenkin esimerkiksi koulutustarpeen arvioinnin kautta kontrolloi työtöntä ja tekee päätökset hänen puolestaan (Ranki ym., 2020, s. 66). Tämä ristiriitaisuus vaikuttaa työttömien näkemyksiin uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta, mutta näihin näkemyksiin vaikuttavat vahvasti myös yksilön henkilökohtaiset tekijät.

3.2.2 Henkilökohtaiset tekijät

Näkemyksiin alanvaihdoksesta ja uudelleen kouluttautumisesta vaikuttavat rahoituksen lisäksi monenlaiset tekijät, kuten edellä mainitut lait, säännökset, yhteiskunnan kulttuuri. Näiden lisäksi yksilön näkemyksiin vaikuttavat henkilökohtaiset tekijät esimerkiksi se, miten yksilö kokee yhteiskunnan kulttuurin. Osa henkilökohtaisista tekijöistä juontaa siis juurensa yhteiskunnasta ja osa yksilön omista henkilökohtaisista piirteistä tai hänen elämäntilanteestaan. Yksilön näkemykset omista koulutusmahdollisuuksistaan voidaan nähdä olevan yhteydessä myös siihen, millaisena oppijana yksilö näkee itsensä. Tähän taas vaikutta-

vat yksilön koulutushistoria ja yhteiskunnan näkemykset koulutuksesta ja oppimisesta. (Antikainen & Huotelin, 1996, s. 95–96.)

Useilla nykypäivän keski-ikäisillä koulutustaso on korkeampi verrattuna aikaisempiin sukupolviin, sillä Suomi siirtyi 1970-luvulla uudistettuun peruskoulujärjestelmään. Uudistuksessa kansakoulun ja keskikoulun välinen ero poistui ja tavoitteena oli, ettei koulutusmahdollisuuksia rajoittaisi vanhempien asema tai asuinpaikka (Pulkinen & Polet, 2010.). Lisäksi 1970-luvulla korkeakoulutus laajeni ja koulutuksen tavoitteeksi nousi, että koko ikäluokka suorittaisi toisen asteen koulutuksen ja ammattiin eriyttävän koulutuksen (Kalenius, 2014, s. 8 & 10). Opiskelun pidentymisen, oppivelvollisuuden toteutumisen, oppikoulun ja myöhemmin lukionkäynnin yleistymisen vuoksi koulutuksen yhteiskunnallinen rooli muuttui sosiaalistajana entistä tärkeämmäksi. Koulutus oli myös yhä useammille väline työmarkkinoille kiinnittymiseen ja sosioekonomisen tason nostamiseen (Järvinen & Vanttaja, 2006, s. 31).

Koulutus mahdollisti 1970-luvulla yhä useammalle työmarkkinoille kiinnittymisen ja sosioekonomisen tason nostamisen, mutta kouluttautuminen ja sitoutuminen yhteen ammattiin oli edelleen yleistä. Tutkimusten mukaan vanhempien koulutustaso ja näkemykset koulutuksesta ja ammatinvalinnasta vaikuttavat lapsiin. (esim. Silvennoinen, 2002, s. 147; Suhonen & Karhunen, 2019, s. 196.) Tämän tutkimuksen ikäluokkaan kuuluvien henkilöiden vanhemmat elivät yhteiskunnassa, jossa ammatillinen periytyvyys, kouluttautuminen ja sitoutuminen yhteen ammattiin oli yleistä (Ruoholinna, 2006, s. 156). Tämä on osasyynä siinä, miksi yli 50-vuotiailla on kouluttautuessaan voinut olla näkemys pitkästä työurasta. Yli 50-vuotiaiden kouluttautumisen vuosina eli viimeistään noin 1980-luvulla elinikäisen ja jatkuvan oppimisen ideologia ei ollut vielä täysin juurtunut kaikille koulutuksen tasoille (Rinne & Mäkinen ym., 2006, s. 18). Yli 50-vuotiaat ovat sukupolvi, joka kouluttautunut juuri ennen 1990- ja 2000-luvuilla autonomista yksilöä painottavaa elinikäisen oppimisen strategiaa (Fejes, 2008, s. 659).

Elinikäisen oppimisen ideologia on käytännössä näkynyt pitkään työelämässä kouluttautumisena esimerkiksi kouluttautumisena nousujohteisesti oman ammatin sisällä. Elinikäisen ja jatkuvan oppimisen käsitteet eivät kuitenkaan olleet kytkeytyneet yhtä vahvasti yhteiskuntaan, aikuisuuteen ja retoriikkaan kuin nykypäivänä, jossa ne nähdään vastauksena yhteiskunnan ja globalisaation luomiin muutoksiin (Rinne ym., 2006, s. 17–18). Yhteiskunnan painottama

elinikäisen ja jatkuvan oppimisen ideologia vaatii yksilöltä tämän ideologian omaksumista ja itsensä näkemistä elinikäisenä oppijana (Salo ym., 2015, s. 56–57). Jatkuva oppiminen voi kuitenkin olla ristiriidassa henkilön aikaisemman identiteetin ja näkemysten kanssa. Tämä voi osaltaan vaikuttaa yksilön näkemyksiin uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta esimerkiksi vaikeuttamalla elinikäisen oppimisen ideologian hyväksymistä ja sopeutumista muuttuvaan yhteiskuntaan. Tämän seurauksena työelämästä putoaminen ja uudelleen opiskelijaksi lähteminen voivat tuntua aikuisesta vieraalta, ja tämäkin voi osaltaan vaikuttaa näkemyksiin uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta.

Yksilön elämän ja yhteiskunnan muutokset johtavat aikuisten uudenlaiseen yhteiskunnalliseen asemaan, jossa he ovat oppijoina. Erityisesti tämä näkyy työttömyydessä, jossa henkilön matalalle formaalille pohjakoulutukselle kasvanut pitkä työura katkeaa ja koulutus vaatii päivittämistä esimerkiksi aikuis-koulutuksen kautta. Oppiminen tapahtuu usein yhteiskunnan ja oppijan yhteistyössä, jolloin kumpikin osapuoli joutuu omaksua aikuisuuden oppimisen näkökulmia. Tällaisessa tilanteessa aikuinen oppija voi joutua omaksumaan uudenlaisen roolin opiskelijana. Korkeamman koulutustason on todettu olevan yhteydessä myönteisimpiin näkemyksiin kouluttautumisesta ja tutkimusten mukaan korkea pohjakoulutus edistää aikuiskoulutukseen osallistumista (Tilastokeskus, 2014). Koulutustasosta huolimatta aikuisen uuden opiskelijan roolin omaksuminen voi hankaloitua yhteiskunnan retoriikasta liittyen ikään ja oppimiseen. Stereotyyppisten näkemysten mukaan keski-ikäiset oppivat uusia asioita huominkin verrattuna nuorempiin. (Helson ym., 2006, s. 339–340.)

Uusien roolien, kasvatuksen ja koulutustason lisäksi Pasasen (2007, s. 7) tutkimusten perusteella näkemyksiin ja kokemuksiin kouluttautumisesta vaikuttaa myös konteksti, jossa töiden loppuminen on tapahtunut. Kontekstillla todettiin olevan merkittävä vaikutus ammatinvaihdoksessa ja siihen liitettyssä mielekkyydessä. Pasasen (2007, s. 7) mukaan vapaaehtoisesti ammattia vaihtavat ovat tehneet valinnan ammatinvaihdoksessa, mikä mahdollistaa oman aikataulun muodostamisen ja myös kokemuksen itsenäisestä toimijasta, jolla on valtaa omiin valintoihin. Tällöin henkilö voi olla myönteisempi ammatinvaihdosta kohtaan, sillä henkilöllä on kokemus siitä, että hän kykenee vaikuttamaan omasta tahdostaan omiin valintoihinsa. Pasanen (2007, s. 6–7) korostaa, että mikäli ammatin vaihtaminen tapahtuu pakosta esimerkiksi irtisanomisen tai sairastu-

misen seurauksena, voi halu jatkaa ja irrottautuminen entisestä ammatista vaikuttaa ammatin vaihtamisen prosessiin.

Sairastuminen itsessään voi aiheuttaa työttömyyttä, mutta se voi myös pitkittää sitä (Nurmela, 2021, s. 9). Sairastuminen voi vaikeuttaa hakeutumista koulutukseen tai töihin esimerkiksi liikuntaelinsairauksien vuoksi ihminen ei pysty enää fyysisesti rasittavaan työhön. Tästä voi seurata kierre, jossa työttömyys aiheuttaa oman fysiologisen sairauden lisäksi stressiä, irrottautumista tukiverkostosta ja yhteiskunnasta. (Nurmela, 2021, s. 28–29.) Tämä voi osaltaan johtaa mielenterveyden heikkenemiseen ja psyykkisiin sairauksiin esimerkiksi masennukseen. Tutkimusten mukaan myös pitkittynyt työttömyys itsessään aiheuttaa masennusta. (Reini ym., 2018, s. 437.) Sairastumisesta johtuvassa työttömyydessä yksilöllä ei ole samanlaista kokemusta toimijuudestaan ja vallasta vaikuttaa omiin valintoihinsa ja yksilö saattaa kokea kouluttautumisen ja ammatinvaihdon epämiellyttäväksi (Pasanen, 2007, s. 6–7). Kokemukset toimijuudesta ja vallasta vaikuttaa omiin asioihin esimerkiksi koulutus- ja alanvalintaan kytkeytyvät edellä käsiteltyihin yhteiskunnallisiin tekijöihin. Lopulta nämä kokemukset kytkeytyvät myös siihen, miten yksilö näkee toimintamahdollisuutensa yhteiskunnassa ja miten yksilö rakentaa valintojensa kautta identiteettiään.

4 IDENTITEETTI JA SEN RAKENTUMINEN TYÖTTÖMÄN HENKILÖN NÄKÖKULMASTA

Työttömyydellä on monitahoisia vaikutuksia yksilön elämään. Työtä ja koulutusta pidetään yhtenä sosiaalisen kanssakäymisen, roolien ja identiteetin rakentamisen kulmakivistä (Brand, 2015, s. 370). Sennettin (2002) mukaan työn epävarmuus ja muutokset ovat kuitenkin muuttaneet tätä suhdetta. Jatkuvasti vaihtuva ja epävarma työ ei ole enää nyky-yhteiskunnassa samanlainen identifiointi- ja itsekunnioituksen lähde. Tästä huolimatta työ vaikuttaa vahvasti yksilön toiminnalliseen ympäristöön esimerkiksi sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta (Kellner, 1992, Pasanen, 2007, s. 76 mukaan). Tämän vuoksi työttömyyden vaikutukset näkyvät yksilön sosiaalisessa ulottuvuudessa ja psyykkisessä hyvinvoinnissa, mutta myös taloudessa ja lopulta identiteetissä (Brand, 2015, s. 370–371).

Tässä tutkimuksessa käytetään viitekehyksenä pitkälti sosiaalisen ja persoonallisen identiteetin määrittelyjä ja yhdistellään näiden teorioita eri tieteenaloilta esimerkiksi psykologiasta ja sosiologiasta. Tämän kappaleen kaksi ensimmäistä alalukua keskittyvät identiteetin rakentumiseen ja rakentamiseen sosiaalisessa kontekstissa. Toiseksi viimeinen alaluku käsittelee työttömän identiteetin muutoksia. Viimeisessä alaluvussa valotetaan toimijuuden käsitettä ja sen roolia työttömyydessä ja identiteetin rakentamisessa.

Vaikka tässä tutkimuksessa identiteettiä tutkitaan pitkälti sosiaalisen kontekstin kautta, huomioidaan identiteetti myös yksilöllisenä sisäisenä konstruktiona. Identiteetti on pragmaattisesti minuuden kokemisen ja pysyvyyden ulottuvuus, minkä kautta yksilö määrittelee olevansa jotakin. (Pasanen, 2007, s. 75.) Kellner (1992, Pasanen, 2007, s. 75 mukaan) sanookin, että eri teoreetikot näkevät identiteetin eri tavoilla. Toiset näkevät identiteetin olevan sellaisen si-

säisen olemuksen löytämistä ja hyväksymistä, mikä määrää sen mitä kukin on, kun taas toisten mukaan identiteetti on sopivien sosiaalisten roolien ja ainesten rakennelma. Tässä tutkimuksessa huomioitiin myös erilaisten identiteettien lähestymistapojen vaikutukset tutkittavien näkemyksiin ja identiteetin rakentamiseen.

4.1 Identiteetin määrittelyjä

Identiteetti on laaja käsite, jolle ei ole tieteen piirissä vakiintunut yksiselitteistä määritelmää (Brubaker & Cooper, 2000, s. 6). Se millaisena yksilö kokee oman identiteettinsä ja millaisiin asioihin henkilön identiteetti, ja roolit ovat muodostuneet ja tukeutuneet vaikuttavat siihen, kuinka hän kokee muutokset elämässään (Järvinen & Vanttaja, 2006, s. 28–29). Identiteetti ja roolit ovat vahvassa vuorovaikutuksessa keskenään (Järventie-Thesleff & Tienari, 2016, s. 259–260). Tätä käsitellään esimerkiksi sosiaalisen ja persoonallisen identiteetin kautta.

Sanakirjamääritelmän mukaa persoonallinen identiteetti koostuu henkilön tärkeiksi kokemista osa-alueista, joiden mukaan yksilö määrittelee ja säilyttää käsitystä minuuden kokonaisuudesta ja sen ajallisesta jatkuvuudesta (Tieteen termipankki, 2021). Sanakirja määrittelee myös, että sosiaalinen identiteetti koostuu johdonmukaisesta toiminnasta yksilön sosiaalisissa rooleissa ja siitä, että ihminen identifioituu ja samaistuu muihin ihmisiin ja omaan ryhmään (Tieteen termipankki, 2021). Samaistumisen kautta yksilö rakentaa myös persoonallista identiteettiään. Erilaiset identiteettiteoriat painottavat eri tavoin sosiaalisen ja persoonallisen alueen osuutta identiteetin rakentamisessa.

1900-luvun yhteiskunnalle olivat ominaista identiteettien suurempi pysyvyys, sillä yhteiskunta ei vaatinut samanlaista pohdintaa ja identiteettien muutosta kuin nykyinen yhteiskunta (Silvennoinen, 2007, s. 208). Nyky-yhteiskunta vaatii henkilön identiteettiprosesseissa yksilöllisyyttä, muutosherkkyyttä ja pohdintaa. Yksilöllisyyttä ja valinnanvapautta korostava yhteiskunnan retoriikka ulottuu kuitenkin vain yhteiskunnan yleisten ehtojen ja instituutioiden asettamiin rajoihin asti. (Järvinen & Vanttaja, 2006, s. 28.) Nykypäivän ylikansallinen mediakulttuuri tarjoaa monenlaisia aikuisrooleja ja identiteettimalleja, joista on valittava itseensä ja elämäntilanteeseensa sopivin (Järvinen & Vanttaja, 2006,

s. 34). Yksilön on löydettävä identiteetti, mikä sopii hänen käsitykseensä itsestään (Brubaker & Cooper, 2000, s. 6). Tämä ei välttämättä ole helppoa nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa. Järvinen & Vanttaja (2006, s. 38) mainitsevat, että identiteetin muodostamisen vaikeus liitetään erityisesti nuoriin. Tosiasiassa vanhemmat sukupolvet voivat kokea identiteetin muokkauksen vaikeammaksi, sillä he ovat sosiaalistuneet työkuulttuuriin, mikä painottaa esimerkiksi pitkäaikaista sitoutumista ja työpaikkauskollisuutta (Järvinen & Vanttaja, 2006, s. 38). Tällainen työkuulttuuri on muuttunut ja nykypäivän työkuulttuuri on täysin erilainen painottaessaan yksilön joustavuutta ja muovautuvuutta (Ylöstalo & Anttila, 2018, s. 122–123).

Identiteetin pohdintaa ja reflektointia vaaditaan jatkuvasti esimerkiksi työelämässä. Tämä voi johtaa ongelmaan, jossa ihmiset eivät ole enää varmoja mihin uskovat ja nykypäivän aikuisuudessa tämä voi näkyä identiteettiongelmina. Identiteettiongelmiensa yhtenä syynä nähdään olevan se, että yksilön tulee itse olla varma identiteetistään ja siitä millainen hän on ja mitä häneltä halutaan tai vaaditaan. (Pasanen, 2007, s. 100–101.) Côtin & Levinen (2002, s. 3) mukaan nämä ongelmat juontavat juurensa nykypäivän moninaisempiin mahdollisuuksiin muodostaa identiteettiään. Valinnanpaljouden, itsetutkiskelun, mutta myös yhteiskunnan vaatimusten luomien rajojen vuoksi aikuisuuden identiteetin muodostuminen voi olla myös kaoottista. Tämä kuitenkin riippuu aikuisen oman identiteetin muodostumisstrategiasta, strategian sisäisestä pohdinnasta tai sen puutteesta (Côte & Levine, 2002, s. 3.) Järvinen & Vanttaja (2006, s. 38) esittävät, että työmarkkinakelpoisuuden säilyttämiseksi pysyvää identiteettiä ei tarvitse tai ei edes kannata etsiä. Yksilön tulisi ennemmin olla valmiina muutokseen, uuden oppimiseen ja vanhan poisoppimiseen. Kraus (2006, Ropo, 2015, s. 27 mukaan) kirjoittaa, että nykypäivänä identiteettiteoriat ovat kiinnostuneita siitä, voidaanko identiteettejä ylipäättään muodostaa ja jos voidaan, niin miten ihmiset ylläpitävät identiteettejään nyky-yhteiskunnan nopeiden muutosten keskellä.

Nyky-yhteiskunnassa identiteetin rakentaminen voi siis olla hankalaa ja työttömänä henkilö joutuu rakentamaan identiteettiään uudelleen yhteiskunnassa ja ympäristössä, joka muuttuu nopeasti. Kulmalan (2006, s. 61) mukaan tällaisissa tilanteissa henkilö joutuu muuttamaan omaa persoonallista identiteettiä. Identiteetin muutosta ei tarvitse aina tehdä yksin, esimerkiksi toisia ihmisiä voidaan käyttää oman persoonallisen identiteetin peilaamiseen. Yksilö ei siis

muodosta identiteettiään täysin irrallisena toimijana, vaan ympäristö antaa ja tarjoaa valmiita identiteettejä (Kulmala, 2006, s. 62). Tällöin henkilön on vertailtava persoonallista identiteettiään tähän ulkoapäin annettuun tai tarjottuun identiteettiin, joita yksilö havainnoi sosiaalinen identiteettinsä kautta.

4.1.1 Identiteetin rakentuminen sosiaalisessa kontekstissa

Breakwell (1986, s. 18) kuvaa identiteettiä biologiseksi organismiksi, mikä rakentuu kontekstissa ajan, arvojen ja sisältöulottuvuuden kautta. Tämän vuoksi identiteetti tulee nähdä sekä sosiaalisessa kontekstissaan että henkilön sisäisenä prosessina. Henkilö on sosiaalisessa kontekstissa toimija, joka rakentaa ja muuttaa identiteettiään elinympäristönsä mukaan (Giddens, 1991, s. 74–80). Persoonallinen ja sosiaalinen identiteetti muotoutuvat sosiaalisten suhteiden, kulttuuristen ja yhteiskunnallisten kontekstien, biologisten ominaisuuksien, elämän ja kokemuksellisten ulottuvuuksien leikkauspisteessä. Näitä ulottuvuuksia ovat esimerkiksi sukupuoli, ikä, ammatti ja siviilisääty ja ne toimivat vuorotellen identiteetin muodostamisen kontekstina. (Tieteen termipankki 2021.)

Breakwell (1986, s. 18–20) selittää, että mitä laajempi sosiaalisen kontekstin luoma identiteettimuutos on, sitä hankalammaksi yksilö voi kokea kyseisen identiteettimuutoksen. Muutos voi olla esimerkiksi sosiaalisessa kontekstissa tutun työpaikan vaihtuminen uuteen oppilaitokseen ja tähän voi liittyä roolien muutos työntekijästä opiskelijaksi. Sosiaalinen konteksti muovaa sosiaalista identiteettiä, mutta pelkkä sosiaalinen konteksti ei muokkaa henkilön identiteettiä täysivaltaisesti, sillä persoonallinen identiteetti on vapaa roolien ja suhteiden määrittelyistä (Breakwell, 1986). Côtin ja Levinen (2002, s. 8) mukaan sosiaalisen kontekstin ja sosiaalisen identiteetin vuorovaikutus tapahtuu kulttuuristen tekijöiden ja sosiaalisten roolien kautta. Toinen sosiaalisen kontekstin ja sosiaalisen identiteetin vuorovaikutukseen vaikuttava tekijä on yksilön paine sopeutua muutospaineiden luomiin identiteettimalleihin (Côte & Levine, 2002, s. 8).

Persoonallista identiteettiä ei kuitenkaan voida täysin erottaa sosiaalisesta identiteetistä, sillä yksittäiset tapahtumat eivät vaikuta persoonalliseen identiteettiin, mutta sosiaalinen konteksti vaikuttaa persoonallisen identiteetin rakentumiseen (Breakwell, 1986, s. 18–20). Tämä voi ilmetä henkilön ajatuksena julkisesta ja yksityisestä minästä tai ideaalista ja todellisesta minästä (Siegelman

& Rider, 2018, s. 350). Esimerkiksi työnkuvaan liitetty tietynlainen toivottu käyttäytymistapa voi johtaa siihen, että henkilö on työssään hyvin erilainen verrattuna yksityiseen elämäänsä. Yksilö voi pyrkiä tällä käytöksellä samaistumaan ryhmäänsä ja määrittelemään itseään tämän avulla (Tajfel, 1981, s. 255).

Côte ja Levine (2002, s. 7) esittivät *PSSP eli Personality and Social Structure* -mallin, jonka tarkoitus on selkeyttää identiteetin muodostumista sosiaalisessa kontekstissa. Identiteetin rakentuminen muodostuu mallissa kolmen tason ja niiden vuorovaikutuksen kautta. Tasot ovat persoonallisuus, vuorovaikutus ja yhteiskunnan rakenteet. Persoonallisuuden taso tarkoittaa henkilön toiminnan intrapsyykkistä ulottuvuutta, jota kutsutaan myös psyykeksi, egoksi tai minäksi. Vuorovaikutus taas tarkoittaa päivittäistä käytöstä ympäristön ja muiden ihmisten kanssa. Yhteiskunnan rakenteilla viitataan poliittisiin ja taloudellisiin järjestelmiin, jotka muodostavat yhteiskunnan normatiivisen kehiksen.

Yhteiskunnan rakenteet määrittelevät sosialisointia ja sosiaalisen kontrollin kautta vuorovaikutustilanteiden kulkua (Côte & Levine, 2002, s. 7). Vuorovaikutustilanteet saavat vuorostaan ihmisen sisäistämään yhteiskunnan normit ja arvot henkilön egon kapasiteetin mukaan. Tämä tarkoittaa sitä, että yhteiskunnan normeja ja arvoja sisäistetään sen mukaan, kuinka henkilö pystyy liittämään toimintansa oman persoonansa rakentamiseen ja lopulta siihen, millainen hän haluaa olla. Tämä taas vaikuttaa henkilön persoonaan ja siihen, kuinka hän määrittelee itsensä. (Côte & Levine, 2002, s. 7.) Lopulta itsensä määrittely vaikuttaa siihen, kuinka yksilö esittää itsensä muille. Itsensä esittämisen tapa vaikuttaa siihen, kuinka yksilö havainnoi yhteiskunnan rakenteita ja yksilön vuorovaikutukseen ympäristönsä ja muiden ihmisten kanssa (Côte & Levine, 2002, s. 8). Henkilön persoonallisuus muovautuu edellä mainittujen toistuvien prosessien kautta, joissa sosiaalisia rakenteita säilytetään tai pidetään yllä, vuorovaikutustyyliä normalisoidaan tai muutetaan. Lopulta nämä prosessit muodostavat osan henkilön identiteettiä (Côte & Levine, 2002, s. 8).

Tajfel ja Turner (1979, s. 61–65) valottavat sosiaalisen identiteetin rakentuvan kolmen psykologisen prosessin kautta: sosiaalisen luokittelun, sosiaalisen identifikaation ja sosiaalisen vertailun kautta. Sosiaalinen luokittelu tarkoittaa ihmisten taipuvuutta nähdä itsensä ja muut monenlaisten luokittelujen kautta esimerkiksi työttömänä, työssäkäyvänä, nuorena tai vanhana (Tajfel, 1981, s. 258). Sosiaalisen identifikaation kautta ihmiset sisäistävät minäkuvaansa ja

identiteettiinsä sosiaalisesti merkittävät luokittelut ja alkavat toimia näiden mukaan. Tämän seurauksena ihmiset katsovat tilanteita sekä ympäristöään omista lähtökohdistaan, jotka muodostuvat erilaisista ryhmistä ja identiteeteistä. Ihmiset alkavat myös toimia sen mukaan, miten he uskovat identifioitumisen kohteena olevan ryhmän jäsenten toimivan. (Tajfel & Turner, 1979, s. 60, 62.) Esimerkiksi, jos yksilö luokittelee itsensä opiskelijaksi hän myös alkaa toimia, kuten hän uskoo opiskelijoiden toimivan. Sosiaalisessa vertailussa ihmiset määrittelevät tietyn henkilön sosiaalista statusta tämän tiettyyn ryhmään kuuluvuuden kautta (Tajfel & Turner, 1979, s. 60–61). Esimerkiksi työtön määritellään usein yhteiskunnallisesti huonompaan asemaan kuin työssäkäyvä.

Tajfelin (1978, s. 61) sosiaalisen identiteetin teoriassa käsitellään, kuinka henkilö määrittelee paikkaansa yhteiskunnassa oman ryhmänsä kautta ja kuinka tämä luo henkilön sosiaalista identiteettiä. Tämä oma ryhmä muodostuu henkilöistä, joilla on yksilön kanssa jotakin samaa ja ryhmän pystyy erottamaan myös yhteiskunnan muista ryhmistä (Tajfel, 1981, s. 258). Yksilö tarkastelee ympäristöään ryhmänsä jäsenten näkökulmasta (Tajfel, 1981, s. 258). Sosiaalisen identiteetin teoriassa yksilö pyrkii myös saamaan etua omalle ryhmälleen ”sisäryhmälle”, johon hän samaistuu ja yksilö pyrkii tekemään erontekoja ryhmään kuulumattomiin henkilöihin eli ”ulkoryhmälle” (Turner, Brown & Tajfel, 1979, s. 202; Tajfel 1981, s. 257). Sosiaalinen identiteetti voi siis ryhmään kuuluvuuden kautta määritellä, millaiseksi henkilö tuntee itsensä (Tajfel, 1981, s. 254). Mikäli yksilön rakennettu sosiaalinen identiteetti ei tyydytä yksilöä, pyrkii hän poistumaan ryhmästä, joka on vaikuttanut kyseisen sosiaalisen identiteetin muodostumiseen. Ihmiset pyrkivät siis rakentamaan omaa sosiaalista identiteettiään sellaiseksi, että he ovat itse tyytyväisiä siihen. (Tajfel & Turner, 1979, s. 69.) Esimerkkinä sosiaalista identiteettiä rakentavasta ryhmästä voidaan pitää yksilön työpaikkaa tai ammattiryhmää.

Monille aikuisille työpaikka on yksi yleisimmistä sosiaalisen kanssakäymisen paikoista. Työpaikasta saadaan sosiaalisia kontakteja ja taloudellista turvaa, mutta työpaikasta saadaan myös rakennetta ajankäyttöön. Työpaikka muodostaa yhteisön ja siellä tapahtuvan vuorovaikutuksen ja sosiaalisten roolien kautta henkilö määrittelee itseään. (Tajfel, 1981; Breakwell, 1986, s. 18–19). Kulttuurista ja ammattiasemasta riippuen työ on merkittävä identiteetin muokkaaja ja lähde, jonka kautta yksilö myös jäsentyy yhteisöön. Työtä arvos-

tavassa työkeskeisessä yhteiskunnassa, työllä on suuri merkitys yksilön asemalle ja hyvinvoinnille.

Yli 50-vuotiailla työttömillä osa identiteetistä onkin voinut rakentua pitkälti entisen työpaikan ja tämän tuottaman ryhmän ja roolin varaan, jolloin henkilö on esimerkiksi identifioitunut työntekijäksi tietyssä yhtiössä. Kohdatessaan työttömyyden henkilö joutuu irtautumaan entisestä sosiaalisesta kontekstista ja ryhmästään (Tajfel, 1978, s. 52–53). Työttömyys, uudelleen kouluttautuminen ja ammatinvaihdos voivat tällöin merkitä muutosta henkilön ryhmään, identiteetteihin ja rooleihin. Identiteetti ja roolimutokset saattavat osoittautua hankalaksi, mikäli uusi identiteetti ja roolit poikkeavat vanhoista identiteeteistä.

Työpaikalla rakentuva sosiaalinen identiteetti on hyvin lähellä ammatillisen identiteetin käsitettä. Työttömän ammatti-identiteetti vaikuttavat henkilön asennoitumiseen työnhakuun ja siihen liitettäviin asioihin esimerkiksi alanvaihtoon ja uudelleen kouluttautumiseen (Filander, 2006, s. 52). Tässä tutkimuksessa ammatillinen identiteetti nähdään yhtenä sosiaalisen identiteetin osana, johon työhön ja ammattiin liitettävät asiat vaikuttavat. Työ ja ammatti ovatkin vahvasti mukana monen aikuisen sosiaalisessa kontekstissa. Sosiaalisessa kontekstissa työttömän identiteetti rakentuu monien tekijöiden kautta esimerkiksi työstä, ammatin ja perhemuodon. Se millaista painoarvoa sosiaalisen kontekstille identiteetin rakennuksessa annetaan, riippuu henkilön identiteetti orientaatista. Identiteetti orientaatio kuvailee, painottaako henkilö identiteettinsä rakentamisessa sisäistä vai ulkoista ympäristöään. (Cheek, 1989, s. 277–278.)

Identiteetti orientaatio voidaan jakaa kahteen luokkaan: persoonalliseen identiteetti orientaatioon ja sosiaaliseen identiteetti orientaatioon. Persoonallisessa identiteetti orientaatioissa yksilö keskittyy identiteettinsä rakentamisessa sisäisiin prosesseihin kuten ajatuksiin, tunteisiin ja tavoitteisiin. Tällä tavoin rakentuvaa identiteettiä kutsutaankin henkilökohtaiseksi identiteetiksi. Sosiaalisessa identiteetti orientaatioissa henkilö käsittää itsensä enemmän ulkoisten prosessien kuten vuorovaikutuksen ja muiden reaktioiden kautta. Esimerkiksi henkilö keskittyy identiteettinsä rakentamisessa enemmän siihen, mitä muut sanovat hänestä. (Cheek, 1989, s. 281.) Tämän tutkimuksen kontekstissa identiteetti orientaatioiden nähdään kuvaavan myös sitä, millaista painoarvoa yhteiskunnalliset ja henkilökohtaiset tekijät saavat työttömän identiteetin muodos-

tamisprosessissa ja miten ne vaikuttavat uudelleen kouluttautumiseen ja alanvaihdokseen liittyviin näkemyksiin ja valintoihin.

4.1.2 Identiteetti pääomana

Globalisaation muuttama talous ja politiikka ovat muovanneet yhteiskunnan rakenteita perinteisestä yhteisöllisyydestä ja normatiivisuutta painottavasta yhteiskunnasta kohti yksilöllisyyttä ja yksilön vastuuta painottavaa yhteiskuntaa (Côte, 2016, s. 10–11; Beck & Beck-Gernsheim, 2002, s. 4). Nyky-yhteiskunnassa ihmiset joutuvat itse löytämään oman paikkansa ja toimintatapsansa, kun yhteiskuntaluokan tai perheen tarjoamia valmiita identiteettejä ei enää ole (Côte, 2016, s. 10). Nykypäivänä perheen yhteiskuntaluokka ei enää määrittele koko henkilön loppuelämää. Tämä näkyy käytännössä esimerkiksi sukupolvien välisen ammatillisen periytyvyyden vähenemisessä. Yhteiskunnalliset muutokset ja koulutuksen kehitys mahdollistavat myös sosioekonomisen aseman muutoksen sukupolvien välillä. Nämä muutokset johtavat myös siihen, että yksilö on entistä enemmän vastuussa oman arvomaailmansa ja identiteettinsä muodostamisesta. (Côte, 2016, s. 4–6.) Identiteetin muodostaminen on käynyt vaikeammaksi ja identiteetin merkitys työmarkkinoille kiinnittymisen välineenä on korostunut (Côte, 2000, Järvinen & Vanttaja, 2006, s. 37 mukaan).

Edellä esitettyyn kontekstiin James E. Côte on muodostanut identiteetti-pääoman teorian (*identity capital model ICM*). Teoria selittää identiteetin rakentumista ja sen haasteita postmodernissa länsimaisessa yhteiskunnassa. Identiteettipääomaan kuuluvat henkilön sosiaaliset ja kognitiiviset taidot, joita käytetään sosiaalisen kontekstin ja tilanteen analysointiin, haluttavan toimintatavan tiedostamiseen sekä erilaisten strategioiden tekemiseen. Identiteettipääoma on psykososiaalinen kyky sopeutua, rakentaa, tehdä strategioita identiteetin rakentamiseksi, esitellä identiteettiään yhteiskunnallisesti sosiaalisen tilanteen mukaan sekä tunnistaa ja vastata sosiaalisiin vihjeisiin. (Côte, 2016, s. 50–52.) Identiteettipääoman kerääminen edustaa tietyntyyppisen ajankohtana yksilön tietoisuutta siitä "kuka minä olen". Tämä tietoisuus itsestä voi pohjautua esimerkiksi yksilön elämänselitykseen tai vaihtoehtoisesti nykyhetkeen. (Helve & Bynner, 2007, s. 65.)

Identiteettipääoman teorian sosio-psykologinen kehys on rakentunut klasisten teoreetikkojen Beckin, Giddensin, Goffmanin ja Eriksonin teorioiden pohjalta (Côte, 2016, s. 5). Identiteettipääoman teorian perusajatuksena on, että yksilöä arvioidaan erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa sen mukaan, miten hän osaa toimia tilanteen vaatiman sosiaalisen normiston mukaan (Côte, 2016, s. 4–6, 9). Vastatakseen tähän vaatimukseen henkilö hankkii itselleen erilaisia identiteettiresursseja, joiden avulla hän kykenee toimimaan erilaisissa sosiaalisissa ja institutionaalisissa konteksteissa esimerkiksi opiskelijana eri instituutioissa tai työntekijänä työpaikalla (Côte, 2016, s. 4).

Identiteettipääoman resurssit auttavat henkilöä liikkumaan yhteiskunnallisissa ja sosiaalisissa rakenteissa esimerkiksi siirtymään työttömyydestä takaisin työelämään (Côte, 2016, s. 13–14). Näitä identiteettipääoman resursseja johdonmukaisesti käyttämällä henkilö voi rakentaa identiteettiään haluamaansa suuntaan tai esiintyä sosiaalisessa kontekstissa hyväksytyin toimintatavan mukaisesti (Ho & Bauder, 2012, s. 284–285). Côte (2016, s. 15–16) jakaa identiteettipääoman resurssit sosiologisiin ja psykologisiin resursseihin. Sosiologiset resurssit ovat usein aineellisia resursseja esimerkiksi sukupuoli, kansallisuus, varallisuus sekä vanhempien yhteiskunnallinen ja sosioekonominen asema. Näiden lisäksi aineellisiin resursseihin lukeutuvat hankitut tai saavutetut identiteetit esimerkiksi henkilön ansaitut valtuutukset, kuten vertais- ja ammattiverkostot, maine ja status sekä näitä symboloiva materialistinen omaisuus (Côte & Levine, 2002, s. 144). Materialistinen omaisuus voi ilmentää henkilön sosiaalista statusta käyttäytymismallien, sosiaalisten taitojen ja vaikutelmanhallinnan kautta (Côte, 2016, s. 17). Aineellisten resurssien esimerkiksi autojen ja vaateuksen avulla yksilö pystyy muokkaamaan antamaansa kuvaa ja vaikutelmaa tietyssä kontekstissa. Tämän kautta yksilö voi käyttää aineellisia resurssejaan reittinä haluttuihin sosiaalisiin, kulttuurisiin ja institutionaalisiin ulottuvuuksiin (Woodward, 2007, s. 154).

Psykologisiin eli aineettomiin resursseihin kuuluvat esimerkiksi sisäisen kontrollin tunne, tunne elämän merkityksellisyydestä, itsetunto, kriittinen ajattelukyky ja moraalinen oikeudentaju (Côte & Levine, 2002, s. 144–145). Aineettomat resurssit liittyvät siis usein kognitiivisiin taitoihin, joiden avulla henkilö kykenee selviytymään ja tunnistamaan elämänsä aikana kohtaamansa vaikeudet ja mahdollisuudet (Ho & Bauder, 2012, s. 285). Aineettomat resurssit mahdollis-

tavat eri tilanteissa vaadittavan toiminnan ymmärtämisen ja suorittamisen post-modernissa yhteiskunnassa (Côte, 2016, s. 18).

Identiteettipääoman aineelliset ja aineettomat resurssit voidaan kytkeä työelämään kovien ja pehmeiden taitojen käsitteiden kautta (Côte, 2016, s. 49). 1980- ja 1990-luvun koulutuksessa oli vallalla perinteinen näkemys aineellisiin resursseihin liitettävien kovien taitojen (*hard skills*) tärkeydestä työmarkkinoilla (esim. Silvennoinen, 2007, s. 184–185; Silvennoinen, 2002, s. 145–146). Näitä ovat esimerkiksi tekniset ja ammatilliset pätevyudet, joita pystyy helposti mittaamaan ja havainnoimaan (Leveälähti, ym. 2019, s. 15). Nykyaikainen post-modernin yhteiskunnan työelämä vaatii yksilöiltä eri asioita verrattuna työmarkkinoiden aikaisempiin historiallisiin vaiheisiin. Nyky-yhteiskunta on kallistunut painottamaan kovien taitojen lisäksi aineettomia pehmeitä taitoja, jotka liittyvät henkilön inhimillisiin ominaisuuksiin kuten yhteistyökykyyn ja minäpystyvyyteen. (Côte, 2016, s. 48–50.) Tämä muutos näkyy käytännössä esimerkiksi työpaikkojen etsiessä tietynlaista luonneprofiilia työntekijöistään, jolloin yksilön tulee pystyä muodollisen pätevyyden lisäksi markkinoimaan itseään, osaamistaan ja tiedostamaan työpaikan kulttuuria sekä toivottuja ominaisuuksia (Järvinen & Vanttaja, 2006, s. 28, 36–37).

Côten (2016, s. 6) mukaan pelkkä muodollinen koulutus ja ammatillinen osaaminen eivät enää riitä työmarkkinoille, vaan henkilön on tiedostaen kehitettävä sosiaalisia kykyjään ja tiettyihin tilanteisiin kiinnittyviä esillepanon strategioita ja olla itsenäinen toimija. Työelämään haluavan on siis muovattava identiteettinsä kyseessä olevan organisaation tarpeiden tai markkinatilanteen kannalta sopivaksi. Côte (2016, s. 6) mainitsee tällaisten elämänsiirtymien vaativan henkilöltä ymmärrystä sosiaalisista rakenteista ja sosioekonomisista luokista. Yksilön tulee ymmärtää tietyn tilanteen ja ympäristön sosiaalista dynamiikkaa eli millaisia normeja ja käytöstä liitetään tiettyyn kontekstiin sekä millaisia erilaisia identiteettejä tietyssä kontekstissa vaaditaan. Identiteettien tiedostaminen ja omaksuminen tulevat osaksi henkilön omaa identiteettipääomaa ja auttavat yksilöä toimimaan ja esittämään itseään uusissa tilanteissa tavoitteitaan palvelevalla tavalla.

Laajan identiteettipääoman omistavat yksilöt kykenevät vastaamaan työelämän vaatimuksiin, elämän tuomiin haasteisiin ja sopeutumaan erilaisiin tilanteisiin. Tämä kuitenkin vaatii henkilöltä kykyä käyttää omia identiteettipääoman

resurssejaan tavoitteenmukaisella tavalla. (Ho & Bauder, 2012, s. 293.) Côté (1996, s. 425; 2016, s. 18) kirjoittaa aiemmin mainittujen erilaisten sosiaalisten tilanteiden ja ympäristöjen vaatimusten näkemisen ja ymmärtämisen mahdollistavan ihmisen tietynlaisen identiteettisijoittamisen *identity investments*. Tämä sijoittaminen voi sisältää yksilön strategista kehystä siitä ”kuka hän on”. Tällöin yksilö painottaa yksilöitymisessään ja identiteettinsä muodostamisessa tiettyä identiteettiressurssia esimerkiksi rahaa, kykyjä tai vuorovaikutustaitoja. Nämä muodostavat identiteettiportfolion, joiden avulla henkilö voi kasvattaa identiteettipääomaansa vaadittavaan suuntaan.

Se millaiset asiat saavat painoarvoa identiteettipääoman portfoliossa määräytyvät yhteiskunnan vaatimuksista. Nämä vaatimukset liittyvät esimerkiksi työelämään ja elämän siirtymiin. Työelämään liittyviä identiteettivaatimuksia kutsutaan nimellä identiteettimarkkinat *identity markets*. Esimerkiksi saavuttamalla tietyn sosiaalisen statuksen, yksilö saa sosiaalisen hyväksynnän liittyä työmarkkinoille eli identiteettimarkkinoille ja tulevaisuudessa edetä statusensa mukaisesti pidemmälle työssään. (Côté, 2016, s. 51–52.) Eri tilanteissa vaadittavan sosiaalisen statuksen saavuttamisessa tarvitaan sekä identiteettipääoman aineettomia että aineellisia resursseja ja tässä prosessissa kummallakin on oma roolinsa. Aineettomat resurssit mahdollistavat aineellisten resurssien tarkoituksenmukaisen käytön ja aineelliset resurssit voivat toimia työn laillisen pätevyyden antajana (Côté, 2016, s. 49). Selvitäkseen yhteiskunnan haasteista yksilön tulee siis ymmärtää yhteiskuntaa, tilanteita sekä omaa identiteettipääomaansa ja resurssejaan.

Côten (2016, s. 11) mukaan avaintekijöitä postmodernin yhteiskunnan haasteista selviämässä ja oman identiteettipääoman optimaalisen resurssien käytössä ja yksilöitymisen onnistumisessa ovat yksilön oma toimijuus, aktiivisuus ja asennoituminen. Yksilö on siis itse vastuussa onnistumisessaan. Yksilön vastuu ja tietynlainen vapaus voidaan kokea hyvin eri tavoilla. Toisille tämä voi näyttäytyä vapautena tai mahdollisuutena ja toisille vaikeutena. Tähän vaikuttavat ympäristö ja yksilön omistamat resurssit esimerkiksi sosiologiset eli aineelliset resurssit helpottavat yksilön toimintaa esimerkiksi varakkaammalla henkilöllä on todennäköisesti helpompaa hakeutua koulutukseen. Tavoitteidensa saavuttamiseksi yksilön on käytettävä aineellisia resurssejaan oikein. (Côté 2016, s. 15.)

Yksilön omien aineellisten resurssien optimaalinen käyttö vaatii toimijuutta ja aiemmin mainittuja pehmeitä taitoja. Henkilön tulee tavoitteellisesti olla aktiivisena toimijana yhteiskunnassa, yksilöityä sijoittamalla identiteettipääomaansa omien tavoitteiden mukaisesti. (Côte, 2016, s. 50.) Tavoitteellisen sijoittamisen tuottaessa tulosta syntyy positiivinen kierre, mikä lisää yksilön suunnitelmallisuutta, toimijuutta ja vahvistaa tietynlaisen identiteettipääoman rakentamista. Esimerkiksi työtehtävään tarvitsemien taitojen harjoittelu ja lopulta työtehtävän hyvä hallitseminen voi tuottaa tunteen elämän merkityksellisyydestä. Tässä tapauksessa yksilö voi suuremmalla todennäköisyydellä tehdä työhönsä liittyviä pitkän aikavälin suunnitelmia. Tällöin yksilö saavuttaa suuremmalla todennäköisyydellä yhä vaativampia henkilökohtaisia eli aineettomia ja ammatillisia eli aineellisia tavoitteitaan. Mikäli sijoittaminen epäonnistuu, voi kierre kääntyä negatiiviseksi. (Côte, 2016, s. 13–14.) Tällaisten prosessien kautta yksilö kasvattaa identiteettipääomaansa.

Identiteettipääoman malli auttaa käsittämään, mitä nyky-yhteiskunnassa, vaaditaan yksilöltä ja millä tavoin yksilö on vastuussa itsestään (Côte, 2016; Côte & Levine, 2002 s. 171). Mallin kautta voidaan myös ymmärtää, miksi tietyt yksilöt eivät pääse tarvittavien aineellisten resurssien omistamisesta huolimatta työelämään. Mallin keskiössä on yksilön toimijuus ja ymmärrys toimijuuden merkityksestä eri identiteettipääoman resurssien hyödyntämisessä. (Côte, 2016., s. 52.) Côtin (2016) mukaan toimijuutta tarkastellessa on tärkeää muistaa, että esimerkiksi työttömyydestä ei tule syyttää sen enempää yksilöitä kuin yhteiskunnan rakenteitakaan. Identiteettipääoman mallin tarkoituksena on ymmärtää ja auttaa yksilöitä, jotka ovat matkalla kohti syrjäytymistä. (Côte, 2016, s. 50.)

4.2 Työttömän henkilön identiteetti muutoksessa

Työn tai ammatin menetys voi olla kriisi, josta toipuminen vaatii pitkiä aikoja kestävää identiteetin uudelleen rakentamista sekä yksin, että muiden henkilöiden kanssa (Ropo, 2015, s. 27–28). Viimeiset nykypäivän keski-ikäiset ovat kasvaneet ja kouluttautuneet 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun työmarkkinoille. Näillä lamasta kärsineillä vuosikymmeninä työmarkkinoilla arvostettiin sitoutuneisuutta ja koulutuksia verrattuna nykypäivän identiteetti- ja ulkonäkö-

markkinoita painottavaan työmarkkinaideologiaan (Mäkinen, 2012, s.47–48). Erilaiseen yhteiskuntaan kouluttautuminen ja työnteko voivat hankaloittaa nopeasti muuttuvan yhteiskunnan vaatiman uudenlaisen ajatusmaailman ja näkemysten omaksumista varsinkin, jos ne ovat ristiriidassa entisen ammattidentiteetin ja koulutusnäkemysten kanssa (Sennett, 2002, s. 23). Keski-iässä roolityötä on jo tehty ja erilaiset roolit ja identiteetit ovat voineet muodostua aikaisemman elämäntilanteen pohjalta ja voivat olla ympäristön arvostamia (Rantamaa, 2001, s. 58–60).

Helsonin ym. (2006, s. 337–340) mukaan ikääntyessä kuten muutenkin ihmisen elinkaaren aikana muutoksiin suhtautumiseen vaikuttava tekijöitä ovat henkilöiden roolit ja identiteetti. Vastuu perheestä ja yhteisöstä kasvavat myös keski-iässä (Helson ym., 2006, s. 340). Nurmen ym. (2015, s. 655–657) mukaan erilaiset roolit ja identiteetit, jotka kiinnittyvät entiseen elämään voivat vaikeuttaa tai helpottaa siirtymää uuteen ammattiin tai koulutukseen. Tämä riippuu henkilön näkemyksistä sekä itse siirtymän suuruudesta. Esimerkki siirtymästä voi olla siirtymä uuteen ammattiin ja koulutukseen, jonka sujumuuteen vaikuttavat odotukset sekä tilanteesta, omasta itsestään ja selviytymismahdollisuuksistaan. Näiden lisäksi yhteiskunta, ympäristö ja kulttuuri, jossa työtön on kasvanut vaikuttavat näihin näkemyksiin ja yksilön muutosmyönteisyyteen tai vastaisuuteen (Pulkinen, 2010, s. 98–99).

Silvennoisen (2007, s. 207–208) väitöskirjan mukaan nyky-yhteiskunnassa vallitseva itseohjautuvuus ja oman elämän pohdintaa painottava koulutus- ja oppimiskulttuuri voikin olla yhteiskunnan vaatiman identiteetin ja työttömien identiteettien ristiriitojen vuoksi työttömille vieras. Myös globalisoitunut yksilöllisyyttä painottava länsimainen yhteiskunta ohjaa yksilöitä etsimään identiteettiään ja hakemaan selityksiä omalle toiminnalleen ja piirteille syvältä itsestä (Itäpuisto, 2015, s. 133). Itäpuiston (2015, s. 133) mukaan itsen muokkaaminen nähdään ratkaisuna moniin ongelmiin, joiden aikaisemmin uskottiin liittyvän yhteiskuntaan ja sen toimimattomuuteen. Nykyisessä koulutus- ja oppimiskulttuurissa vaaditaan oman elämäntilanteen arviointia sekä ammattitaidon jatkuvaa päivittämistä esimerkiksi koulutuksen avulla. Silvennoisen (2007, s. 208) tutkimuksen mukaan pitkäaikaistyöttömien identiteetti ei kuitenkaan jäsenny tällä tavoin, vaan tutkittavien identiteetit olivat varsin pysyviä. Tällaista identiteetin pysyvyyttä ei kuitenkaan kaivata nykypäivän työmarkkinoilla tai yhteiskunnassa

vaan esimerkiksi elinikäisen oppimisen ideologia ja sen tuoma identiteetin muovautuvuus vaaditaan sisäistettäväksi, mikäli työmarkkinoilla halutaan pysyä. Silvennoinen (2007, s. 207) tiivistää elinikäisen oppimisen ideologian sanoihin ”pysyäksesi paikallaan sinun on koko ajan juostava eli koulutettava itseäsi”. Henkilön on siis liitettävä elinikäisen oppimisen ajatukset omaan identiteettiinsä, jotta hän pysyisi muutoksissa mukana.

4.3 Toimijuus

Aikuisuus vaatii yksilöltä yhä enemmän aktiivista toimijuutta kaikilla elämän osa-alueilla elinikäisestä oppimisesta oman identiteetin rakentamiseen ja muokkamiseen sekä työhön ja perhe-elämään. Tällaisessa toimijuudessa yksilöltä odotetaan sekä itsenäisiä että kestäviä valintoja muuttuvassa yhteiskunnassa. Tällainen kestävien valintojen teko, oman elämän rakentaminen näiden pohjalta ja sosiaalinen osallistuminen toimijuuden näkökulmasta liitetään aktiiviseen kansalaisuuteen. (Eteläpelto ym., 2011, s. 9.) Toimijuutta tarvitaan myös aiemmin käsitellyn identiteettipääoman resurssien suunnitelmallisessa ja optimaalisessa käytössä (Côte, 2016, s. 11).

Viranomaisten puheessa aktiivinen toimijuus nähdään tavoiteltavana. Eteläpellon ym. mukaan tämä nähdään esimerkiksi Euroopan unionin koulutuspolitiikan asiakirjoissa, joissa elinikäisen oppimisen avaintaidoiksi mainitaan aloitekyky ja yhteiskunnassa elinikäiseltä oppijalta odotetaan jatkuvaa halua oppia uutta. (Eteläpelto ym., 2011, s. 11–12.) Eteläpelto ym. (2011, s. 13–20) kuvailevat toimijuutta abstraktiksi, laajaksi ja monimuotoiseksi käsitteeksi. Eteläpellon ym. (2011, s. 13–20) mukaan toimijuudella on kytkökset valtaan, mikä muotoutuu toimijan vallasta ja voimasta vaikuttaa asioihin. Toimijuudella voidaan käsitellä kysymyksiä yksilöiden vallasta ohjailla omaa toimintaansa esimerkiksi omilla valinnoillaan ja sitä, kuinka paljon sosiaaliset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset rakenteet ja kulttuuriset normit ohjailevat yksilöiden toimintaa (Eteläpelto ym., 2011, s. 13–20).

Toimijuuden ymmärtämiseksi Hitlin ja Elder (2007, s. 176) ovat kehittäneet neljä heuristista kehystä, joiden varassa toimijuutta voidaan jäsentää. Nämä kehykset ovat eksistentiaalinen, identiteetti, pragmaattinen ja elämänkulun kehys. Hitlinin ja Elderin (2007, s. 177) mukaan eksistentiaalinen kehys toimii pe-

rustana kolmelle muulle. Eksistentiaalinen toimijuus on läsnä kaikessa toimijudessa ja sisältää kysymyksiä toiminnan tarkoituksellisuudesta ja yksilön valinnanvapaudesta (Hitlin & Elder, 2007, s. 177). Pragmaattinen toimijuus tarkoittaa esimerkiksi tilanteista ja tapahtumien virrassa tehtäviä valintoja ja tekoja (Hitlin & Elder, 2007, s. 178). Toimijuus identiteettinä käsityksen mukaan, toimiesamme erilaisissa sosiaalisissa rooleissa ja toimintaympäristöissä esimerkiksi ammatissa, työelämässä tai perheen kanssa noudatamme erilaisia sosiaalisia sääntöjä soveltaen ja kehittäen niitä (Hitlin & Elder, 2007, s. 179). Elämäntulon toimijudessa käsitellään yksilön menneisyyttä, nykyisyyttä ja suuntautumista tulevaisuuteen (Hitlin & Elder, 2007, s. 182). Toimijuutta voidaan siis ymmärtää eri viitekehysten kautta ja toimijuus onkin monitahoinen käsite, jonka kautta pyritään ymmärtämään paremmin yksilön käytöstä yhteiskunnassa (mm. Eteläpelto ym., 2011; Hitlin & Elder, 2007).

Bandura (2001, s. 6–13) liittää toimijuuteen minäpystyvyyssuskomukset, intentionaalisuuden, ennakoinnin ja itsesäätelyn. Banduran (2001, s. 6–13) mukaan minäpystyvyyssuskomukset ovat toimijuuden perustana ja ne ovat uskomuksia siitä, että henkilö pystyy saavuttamaan haluamiaan tuloksia eri elämäntilanteillaan. Nämä uskomukset vaikuttavat siihen ajatteleeko henkilö suoriutumismahdollisuuksistaan optimistisesti vai pessimistisesti. Mikäli henkilö ei usko mahdollisuuksiinsa saavuttaa haluamaansa, laskee henkilön motivaatio suorittaa kyseinen toiminta. Henkilö siis ennakoi tulevaa, tekee suunnitelmia, odotuksia ja tietoisia toiminta-aikomuksia. Tähän tarvitaan itsesäätelyä, jonka kautta yksilö säätelee toimintaansa esimerkiksi elämänsä siirtymäkohdissa. Uudelleen kouluttautuminen ja ammatinvaihdos ovat tällaisia siirtymäkohtia, joissa henkilö joutuu suunnittelemaan ja ennakoimaan tulevaa.

Hitlin ja Elder (2007, s. 176) mainitsevat toimijuutta käsittelevässä mallissaan suunnittelutaidon olevan toimijudessa vaikuttavana osana. Yksilön suunnitelmallisuuteen ja uskomuksiin omista mahdollisuuksista vaikuttavat vaihtelevasti henkilön tietoisuus ympäristön ja yhteiskunnan luomista rakenteista ja kuinka yksilö kokee näiden vaikuttavan itseensä. Esimerkiksi ikä ja yhteiskunnan luomat stereotypit tiettyyn ikään liitetystä toiminnasta ja etenemismahdollisuuksista vaikuttavat henkilön ajatuksiin omasta toimijuudestaan tietyssä viitekehyksessä. (Hitlin & Elder, 2007, s. 185–187.) Tämä voi käytännössä näkyä esimerkiksi yksilön itsenäisessä hakeutumisessa aikuisiän koulutukseen. Yh-

teiskunnan rakenteet asettavat raameja toiminnalle. Toimijuudella on kytkökset yksilön sosiaaliseen verkostoon ja ympäristöön. Toimijuuden rakentuminen ja kehitys tapahtuvat suhteessa ja vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin ja yhteiskunnallisten suhteiden näyttämillä. (Vygotsky, 1989, Silvonen, 2015, s. 9, 12.) Toimija ei kuitenkaan ole passiivinen, vaan toimijat muuttavat myös itse yhteiskunnan rakenteita (Silvonen, 2015, s. 12).

Työttömyys on yksi solmukohta elämässä, jossa yksilö joutuu käyttämään toimijuuttaan (Åkerblad, 2015, s. 129). Toimijuus korostuu erityisesti nykypäivän työelämässä ja yhteiskunnassa, jota leimaa epävarmuus ja lyhytaikaisuus (Åkerblad, 2015, s. 130). Epävarmuuden leimaama yhteiskunta ja työ ovat vähentäneet yksilön mahdollisuuksia kontrolloida sosiaalisia oloja ja tehneet toimijuudesta entistä monimutkaisempaa. Toimijuuden rooli on yhä korostuneempi yksilön minän hallinnassa ja identiteetin muokkaamisessa. Toisaalta toimijuutta kuitenkin rajoitetaan ja yksilö voi harjoittaa toimijuuttaan identiteettinsä rakentamisessa yhteiskunnan luomien rajojen sisällä. (Eteläpelto ym., 2011, s. 15; Järvinen & Vanttaja, 2006, s. 28.) Eteläpelto ym. (2011, s. 14–15) korostavat artikkelissaan, että toimijuus ei ole mahdollista, mikäli yksilöllä ei ole valtaa tai voimaa vaikuttaa asioihin, tehdä valintoja ja päätöksiä ja saada aikaan jotakin. Tämä toimijuuden toteuttamisen ristiriita voi tulla erityisesti esiin työttömyyden kontekstissa, jossa työ ja työn saaminen on itsessään epävarmaa ja yhteiskunta luo rajoja ja vaatimuksia yksilön toiminnalle esimerkiksi kytkemällä toiminnan rahalliseen tukeen.

Yhteiskunnan muutosten lisäksi toimijuutta tarkasteltaessa on tärkeää ottaa huomioon muut toimijuuteen vaikuttavat tekijät, kuten henkilön elämäntilanne ja ikä. Iän ja elämäntilanteen huomioon ottavaa toimijuutta kutsutaan elämänkaaritoimijuudeksi, jossa otetaan huomioon henkilön käsitykset omasta kyvykkyydestään saavuttaa elämänkaarensa liittyviä tavoitteita (Hitlin & Elder, 2007, s. 181–185). Elämänkaaritoimijuus muotoutuu identiteettisitoumuksien voimaan ja niiden kuomaan kapasiteettiin. Tämä tarkoittaa, että mitä vahvemmin henkilö on sitoutunut identiteettiinsä, sitä vahvempi kapasiteetti henkilöllä on suorittaa omia tavoitteitaan, jotka tukevat tämän identiteettiä. Elämänkaaritoimijuus näkyy myös muutoksena ja vastarintana, jotka ilmenevät henkilön kyvykkyytenä tehdä valintoja elämän käännekohtissa erilaisista rajoituksista huolimatta. (Hitlin & Elder, 2007, s. 183–185.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä luvussa kuvataan tutkimuksen toteutuminen vaiheittain. Ensimmäiseksi kuvataan tutkimuskysymykset ja tavoitteet, jotka pyrittiin saavuttamaan tällä tutkimuksella. Toisessa alaluvussa keskitytään tutkimusaineistoon, sen ominaisuuksiin ja keruuseen. Kolmannessa alaluvussa tarkastellaan tutkimuksessa käytettyjä tutkimusmenetelmiä ja aineiston lähestymistapoja teoreettisesta näkökulmasta. Viimeisessä tutkimuksen toteutukseen liittyvässä alaluvussa kiinnitetään huomio siihen, miten aineisto käytännössä analysoitiin. Aineiston analyysi -alaluvussa esitellään ensimmäisenä tiivistetysti aineiston analyysi, jonka jälkeen luvussa esitellään aineiston analyysiä käytännöllisemmästä ja yksityiskohdaisemmasta näkökulmasta.

5.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen kohteena olivat näkemykset, joita yli 50-vuotiaat työttömät toivat esille omista alanvaihdoksen ja uudelleen koulutautumisen vaihtoehdoista. Tämän lisäksi tutkittiin, millaisten asioiden kautta työttömät toivat näkemyksiään esille esimerkiksi kokemuksia liittyen alanvaihtoon ja uudelleen koulutautumiseen. Tutkimuksessa kiinnitettiin teorian ja toisen tutkimuskysymyksen kautta huomiota siihen, miten erilaiset elämäntilanteet ja ominaisuudet kuten ikä ja sosioekonominen asema voivat vaikuttaa yksilön näkemyksiin sekä identiteetin rakentumiseen. Tämän lisäksi päämääränä oli selvittää, kuinka tutkittavat kokevat identiteettinsä työttömyyden, uudelleen koulutuksen ja alanvaihdoksen rajapinnassa. Tutkimuksen tavoitteiden pohjalta muodostettiin seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Millaisia näkemyksiä yli 50-vuotiailla työttömällä on uudelleen koulutautumisesta ja alanvaihdoksesta?

2. Millaisten asioiden kautta yli 50-vuotiaat työttömät ilmaisevat näkemyksiään uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta?
3. Millaisena tutkittavien identiteetti rakentuu uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen viitekehyksessä?

Ensimmäinen tutkimuskysymys pohjautuu ajatukseen siitä, että ihmisillä on elämäntilanteeseensa ja -historiaansa pohjautuen hyvin erilaisia näkemyksiä omista työttömyysajan uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen vaihtoehdoista. Tähän antavat viitteitä esimerkiksi työttömien erilainen hakeutuminen työllistymistä edistäviin koulutuksiin. Näkemyksiä tutkittaessa keskityttiin väistämättä myös siihen, millaisten erilaisten asioiden kautta näitä alanvaihdokseen ja uudelleen kouluttautumisen vaihtoehtoihin liittyviä näkemyksiä tuodaan esille. Tämän vuoksi muodostettiin toinen tutkimuskysymys ensimmäisen tutkimuskysymyksen tueksi. Toisella tutkimuskysymyksellä halutaan myös tietoa siitä, millaisten asioiden kautta yli 50-vuotiaat työttömät kertovat näkemyksistään ja tuovat niitä esille. Ensimmäisellä ja toisella tutkimuskysymyksellä toivottiin saatavan tietoa esimerkiksi siitä, miten yli 50-vuotiaat työttömät näkevät alanvaihdoksen ja uudelleen kouluttautumisen ja niiden mahdollisuudet vaikuttaa heidän tilanteeseensa.

Ensimmäisen ja toisen tutkimuskysymyksen kohteiden lisäksi tässä tutkimuksessa haluttiin selvittää myös, millaisena yli 50-vuotiaiden työttömien identiteetti rakentuu alanvaihdoksen ja uudelleen kouluttautumisen viitekehyksessä. Tutkimuksessa käytettävien teorioiden esimerkiksi identiteettipääoman teorian ja sosiaalisen identiteetin mukaan identiteetti luo raameja yksilön valintojen tekemiselle, mutta toisaalta sosiaalinen konteksti esimerkiksi yhteiskunta rajoittaa identiteetin rakentamista (Järvinen & Vanttaja, 2006 s. 28; Côté, 2016, s. 4–6, 9). Tämän vuoksi tämän tutkimuksen kontekstissa identiteetin rakentamisen tutkiminen koettiin tärkeäksi. Identiteetti ja sen rakennusprosessi vaikuttavat siihen, miten henkilö kokee erilaiset muutokset ja tilanteet (Pasanen, 2007 s. 6). Tämän kautta identiteetti ja sen rakennusprosessi vaikuttavat myös henkilön näkemyksiin ja tapaan puhua uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta.

Tässä tutkimuksessa identiteetillä ajateltiin olevan vaikutusta tutkittavan näkemyksiin uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta, mutta myös uu-

delleenkouluttautumiseen ja alanvaihdokseen liittyvien valintojen ja näkemysten nähtiin vaikuttavan tutkittavan identiteetin rakentamiseen tutkimuksen viitekehysessä. Yksilön identiteetillä ja kokemuksilla on todettu olevan vaikutusta siihen, että korkeasta sosioekonomisesta asemasta huolimatta henkilö voi suhtautua negatiivisesti uudelleenkouluttautumiseen ja alanvaihdokseen (esim. Pasanen, 2007, s. 6).

Yli 50-vuotiaat ovat tehneet identiteettityötä esimerkiksi perhe- ja työelämän vaatimien roolien ja identiteettien kautta (Nurmi ym., 2014, s. 229–230). Työttömyysajan uudelleenkouluttautuminen ja alanvaihtaminen voivat muuttaa yksilön identiteettiä esimerkiksi valintojen tekemisen, uusien roolien ja työelämän vaatimusten kautta (Breakwell, 1986 s. 18–20; Côte & Levine, 2002, s. 16). Helsonin ym. (2007, s. 340) mukaan ihmisillä on erilaisia rooleja jo lapsesta lähtien esimerkiksi rooli perheen pienimpänä, joka nousee perhedynamiikasta. Roolit nousevat siis sosiaalisista suhteista, mutta rooleja tuodaan myös yhteiskunnan kautta. Roolit myös muuttuvat henkilön elämäntilainten mukaan ja toisaalta vaikuttavat myös siihen, millaiseksi yksilö rakentaa identiteettiään. (Helson ym., 2006, s. 340.) Roolit ja identiteetti ovat siis hyvin sidonnaisia toisiinsa. Tässä tutkimuksessa tehtiin valinta, että teoreettisessa viitekehysessä käytetään vain identiteetin käsitteitä. Näiden teoreettisten perustelujen vuoksi tutkimuksen kolmas tutkimuskysymys keskittyy identiteetin rakentamiseen. Tutkimuskysymyksiä ohjaavista ajatuksista, toiveista ja taustatiedoista huolimatta tutkimusaineistoa analysoitiin mahdollisimman neutraalisti ilman taustaoletuksia. Tutkimusaineiston hankinnassa ja analysoinnissa tutkittavia ja tutkimusaineistoa on lähestytty ilman oletuksia siitä, millaisia tuloksia tämä tutkimus tuottaa.

5.2 Tutkimusaineisto ja aineiston hankinta

Tämän tutkimuksen kohteena olivat Suomen yli 50-vuotiaat työttömät, heidän näkemyksensä ja kokemuksensa alanvaihdosta ja uudelleenkouluttautumisessa. Tutkimukseen haluttiin henkilöitä, joilla on kokemuksia työttömyydestä ja alanvaihdoksen tai uudelleenkouluttautumisen valinnasta. Näiden lisäksi tutkimukseen etsittiin henkilöitä, joilla on kokemuksia ammatinvaihtoon ja uudelleenkouluttautumiseen liittyvistä kysymyksistä, esimerkiksi: vaihtavatko he am-

mattiaan, etsivätkö uutta työtä vai uudelleen koulututtavatko he. Nämä tutkittaviin kohdistuvat rajaukset tukevat tutkittavaa aihetta eli yli 50-vuotiaiden työttömien näkemyksiä ja, kuinka työttömien ikä ja heidän entinen ja nykyinen elämänsä tulevat ilmi näissä näkemyksissä ja millainen vaikutus näillä on tutkittavien näkemyksiin. Tutkimuskohdetta tutkittiin työttömien tekemien kirjoitelmien kautta, joita analysoitiin narratiivisesti. Tämä tutkimus oli narratiivinen laadullinen tutkimus.

Tutkimuksen aineisto koostui sekä tutkijan itse keräämistä kirjoitelmista että valmiista kirjoitelma-aineistosta. Kirjoitelmien avulla kartoitettiin tutkittavien näkemyksiä uudelleen koulutautumisen ja alanvaihdon vaihtoehdoista. Koronapandemia, tietosuojalaki ja tutkittavan ilmiön ominaisuudet vaikuttivat aineistonkeruumahdollisuuksiin, joiden vuoksi internetissä kerätyt anonyymit kirjoitelmat valittiin itse kerätyn aineiston aineistonkeruumenetelmäksi.

Tutkimuksessa hyödynnettiin soveltuvin osin Helsingin yliopiston tutkimusryhmän ja Suomalaisen kirjallisuuden seura ry:n järjestämän Työttömän tarina -2018 kirjoituskilpailuun tulleita kirjoitelmia. Kirjoitelmia työttömyydestä kerättiin 1.5.-31.10.2018 sähköisesti Suomalaisen kirjallisuuden seura ry:n verkkosivuilla julkaistun lomakkeen kautta, sähköpostitse tai Suomalaisen kirjallisuuden seuran osoitteeseen postitettuna. Työttömän tarina -2018 kilpailussa taustatietoina kysyttiin tutkittavan nimeä tai nimimerkkiä, ammattia, syntymäaikaa, postitoimipaikkaa ja sukupuolta. Kilpailuun osallistujien ikäjakauma oli 30–67 vuotta. Osallistujat saivat kirjoittaa melko vapaasti kokemuksistaan työttömyydestä. Työttömän tarina -2018 kilpailussa kirjoittamisen tueksi annettiin myös muutamia apukysymyksiä. Jotta Työttömän tarina -2018 kirjoituskilpailun aineistosta saatiin valikoitua tähän tutkimukseen sopivat kirjoitelmat, seulottiin kilpailun kaikista 165 kirjoitelmista ensin yli 50-vuotiaiden henkilöiden kirjoitelmat. Tämän jälkeen yli 50-vuotiaiden osallistujien kirjoitelmat luettiin läpi ja joukosta valikoitiin kirjoitelmat, joissa puhuttiin uudelleen koulutautumisesta tai alanvaihdoksesta. Aineistoon tehtyjen rajausten pohjalta kilpailusta valittiin 12 kirjoitelmaa osaksi tämän tutkimuksen aineistoa.

Tutkimuksen itse kerättyjen kirjoitelmien aineistonkeruumenetelmäksi valikoitui internetissä anonyymisti vastattavat kirjoitelmat. Tutkijan itse keräämä kirjoitelma-aineisto kerättiin Qualtrics -ohjelmistolla luodulla kirjoitelma- ja kyselylomakkeella. Aineistonkeruukertoja oli joulutammikuun aikana kolme ja jokai-

sella kerralla kirjoitelmalomake oli julkinen kahden viikon ajan. Ohjelmiston sivustolla julkaistun kirjoitelmalomakkeen kautta kirjoitelmia tuli 14 kappaletta ja ne muodostivat yhdessä Työttömän tarina -2018 kilpailusta tulleiden kirjoitelmien kanssa tutkimuksen aineiston. Tutkimuksen kokonaisuaineisto koostui 26 kirjoitelmasta, joista 15 kirjoitelmaa on naisten kirjoittamia, 10 miesten ja yksi muun sukupuolisen. Tutkittavien iät vaihtelivat 51 ikävuodesta 67 vuoteen. Tässä tutkimuksessa kirjoitelmien pituudet vaihtelivat puolesta sivusta kahdeksaan sivuun. Itsekerättyjen kirjoitelmien ja Työttömien tarina -2018 kirjoituskilpailun taustatietojen kartoitus poikkeaa toisistaan. Työttömien tarina -2018 kirjoituskilpailussa kysyttiin tutkittavien asuinpaikkaa, muttei perheenjäseniä. Itse kerätyissä kirjoitelmissa ei kysytty asuinpaikkaa, mutta perhemuoto oli taustatietoja kartoittavassa lomakkeen osassa. Taustatietojen kartoitusten erilaisuuksista huolimatta kirjoittajan perhemuoto tuli kuitenkin ilmi kaikissa kirjoitelmissa.

Kirjoitelmapyyntö, jossa oli linkki kirjoitelmalomakkeeseen, julkaistiin Facebook -ryhmissä, jäsenkirjeessä ja intranetissä. Kirjoitelmapyyntöissä kerrottiin tutkimuksesta, sen toteutuksesta ja pyynnön lopussa oli linkki lomakkeeseen. Kirjoitelmalomakkeen ensimmäisellä sivulla kerrottiin tutkimuksesta, sen etenemisestä, tietosuojasta ja tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuudesta. Hyvää tieteellistä käytäntöä ja Euroopan unionin tietosuoja-asetusta noudattaen kirjoitelmalomakkeen ensimmäisellä sivulla kerrottiin, että tutkimuksessa kerätään joitakin taustatietoja esimerkiksi sukupuolesta, perheeseen kuuluvista jäsenistä ja iästä.

Ensimmäisen sivun lopussa tutkittava joutui vastaamaan, saako hänen vastaustaan käyttää tutkimuksessa. Tähän kysymykseen vastaaminen oli pakollista ja tutkittava ei päässyt etenemään lomakkeessa, mikäli suostumusta koskevaan kysymykseen ei vastattu. Kirjoitelmalomakkeen toisella sivulla kysyttiin henkilön ikää, sukupuolta ja perheeseen kuuluvia jäseniä. Näihin kysymyksiin vastaaminen oli vapaaehtoista. Lomakkeen viimeisellä sivulla oli itse kirjoitelmaosio, joka alkoi vastausohjeiden esittelyllä, tehtävänannolla ja kirjoitelmia tukevien kysymysten listaamisella. Tehtävänannon ja vastausohjeiden avulla pyrittiin takaamaan, että tutkimukseen osallistujat kirjoittavat tutkimukseen soveltuvaa materiaalia. Lomakesivun lopussa oli kirjoitelmalle varattu laatikko, jossa ei ollut minimi- eikä enimmäismääriä. Kirjoitelmalomake löytyy liitteenä.

5.3 Tutkimusmenetelmä ja aineiston lähestymistavat

Tässä tutkimuksessa käytettiin laadullisia tutkimusmenetelmiä. Teoreettis-metodologinen viitekehys on kertomuksien tutkimisessa eli narratiivisessa tutkimuksessa, sillä tämä tutkimus keskittyy kirjoitelmiin, joissa tutkittavat kertovat työttömyysajan elämästään ja valinnoistaan. Tässä kappaleessa narratiivisuutta ja kertomusta käytetään toisensa synonyymeinä, sillä Heikkisen (2018, s. 171) mukaan kerronnallisuus on nykytutkimuksessa vakiintunut yhä enemmän narratiivisuuden suomennokseksi. Ensimmäisenä tässä kappaleessa esitellään narratiivista analyysiä ja sen filosofiaa. Seuraavaksi keskitytään narratiivisen analyysin jäsentelyihin sekä esitellään tässä tutkimuksessa käytettyjä holistis-sisällöllistä ja kategoris-sisällöllistä lähestymistapaa. Tässä tutkimuksessa käytettiin kumpaakin lähestymistapaa, mutta painotus oli kategoris-sisällöllisessä lähestymistavassa.

Narratiivinen viitekehys sopii tähän tutkimukseen Hännisen (1999) kuvaileman mukaan. Hänninen (1999, s. 19) kuvailee narratiivisten tarkastelutapojen soveltuvan esimerkiksi tutkimuksiin, joissa ollaan kiinnostuneita yksilöiden vapaasti kertomista asioista eli heidän oma elämänsä tarinoista. Tarinoissa tehdään selontekoja, puolustaudutaan, otetaan kantaa, osoitetaan kritiikkiä ja asemoidaan muita ja itseään. Narratiivisessa tutkimuksessa keskitytään yksilöihin, heidän elämäänsä heidän itsensä kokemana ja tarinoiden välityksellä kerrottuihin merkityksiin. (Heikkinen, 2001, s. 129–130.) Hännisen (1999, s. 94) mukaan narratiivisessa tutkimuksessa pyrkimyksenä on saada tietoa, joka on paikallista, henkilökohtaista ja subjektiivista. Näiden kautta tarinoissa voidaan työstää esimerkiksi selviytymistä elämänmuutoksissa. Heikkisen (2018, s. 171) mukaan Suomessa narratiivisesta tutkimuksesta puhutaan nykypäivänä yhä vakiintuneemmin kerronnallisuuden tutkimuksena.

Kerronnallinen tutkimus on tutkimusta, jossa tarkastellaan kertomuksia ja kertomista tiedon välittäjänä ja rakentajana (Heikkinen, 2018, s. 173). Kerronnallisuudella voidaan viitata esimerkiksi tutkimuksen materiaaliin eli aineiston laatuun (Heikkinen, 2018, s. 180). Toiseksi kerronnallisuus voidaan ymmärtää aineiston analyysitapana ja kolmanneksi sitä voidaan käyttää käytännön työvälineenä esimerkiksi psykoterapiassa minäkertomusten tuottamisessa (Heikkinen, 2018, s. 183). Neljänneksi kerronnallinen tai narratiivinen tutkimus voi-

daan liittämään tietämisen tapaan ja tiedon luonteeseen, jolloin se liittyy konstruktivistiseen käsitykseen tiedosta (Heikkinen, 2018, s. 176).

Konstruktivismiin mukaan tietäminen on ajasta, paikasta ja tarkastelijan asemasta riippuvaista (Heikkinen, 2018, s. 177). Heikkisen (2018, s. 178) mukaan konstruktivismi perustuu ajatukseen siitä, että ihminen muodostaa tietonsa aikaisemman kokemustensa ja tietonsa varaan. Eli ihminen rakentaa tai toisin sanoen konstruoi tietonsa ja identiteettinsä. Tämä tiedon ja identiteettien rakennelma muuttuu muotoaan, kun ihminen saa uusia kokemuksia. Tässä tutkimuksessa näkemysten ja identiteettien rakentumisen tarkastelussa sovellettiin konstruktivistista näkemystä tiedosta ja todellisuuden ymmärrettiin rakentuvan sosiaalisesti. Ropo (2015, s. 36) kuitenkin mainitsee, että narratiivisen viitekehyksen mukaan identiteettiä ei voida tutkia sellaisenaan. Identiteettiä kuitenkin ilmentetään kertomuksissa, joiden sisältönä ovat henkilölle tärkeät subjektiiviset merkitykset, roolit sekä kuvaukset asemoinnista, suhteista ja vuorovaikutuksesta. Näitä kertomuksia itsestä muodostetaan ja muutetaan tulkitsemalla ja merkityksellistämällä kokemuksia. Tulkintoihin taas vaikuttavat henkilön kokemuksiin liittyvät näkemykset. Itse kokemus syntyy henkilön tapahtumien tai tilanteiden tulkinnasta. Merkitykset puolestaan luodaan tulkinnan tuloksista. (Ropo, 2015, s. 36.) Ropon (2015, s. 36) tekstin perusteella narratiivinen viitekehys kuitenkin sopii tähän tutkimukseen. Se millaista tietoa narratiivinen tutkimus lopulta tuottaa, riippuu narratiivisen aineiston käsittelytavasta (Heikkinen, 2001, s. 129–130).

Lieblich ym. (1998, s. 13) jäsentävät narratiivisen aineiston käsittelytavan jaottelemalla sen holistiseen ja kategoriseen ulottuvuuteen sekä kerronnan sisällön ja muodon ulottuvuuksiin. Nämä ulottuvuudet voidaan yhdistellä holistis-sisällölliseen, holistis-muodolliseen, kategoris-sisällölliseen ja kategoris-muodolliseen lukutapaan (Lieblich ym., 1998, s.13). Lieblichin ym. (1998, s. 13) mukaan holistis-sisällöllinen lähestymistapa keskittyy narratiiviin kokonaisuutena sekä narratiivin sisältöön. Analyysissa valitaan ja merkitään teemat ja niistä syntyneet vaikutelma sekä aineiston analyysin kanssa kirjoitetaan samalla näistä syntyneet johtopäätökset. Jokaista tekstin osaa analysoidaan osana kokonaisuutta ja narratiivissa esiintyvissä tarinoissa keskitytään tekstin sisältöön tai teemoihin.

Narratiivisen tutkimuksen kategoris-sisällöllinen lähestymistapa on hyvin lähellä sisällönanalyysiä (Lieblich ym., 1998, s. 112). Kategoris-sisällöllinen lähestymistapa keskittyy teemoihin ja kertomusten luokitteluun niiden mukaan (Lieblich ym.1995, s. 113). Jaettuja kertomusten osia vertaillaan systemaattisesti ja joukosta yritetään löytää yleisempiä käsitteellisiä ilmenemismuotoja (Polkinghorne, 1995, s. 13). Kategoris-sisällölliseen lähestymistapaan kuuluu tyypittely, jota käytettiin tässä tutkimuksessa tutkittavien narratiivien jaottelussa erilaisiin teemoihin (Lieblich ym., 1998, s. 112–113). Tyypittelyssä analysoidaan aineiston erilaisia ilmiöitä ja luokitellaan näitä yhtenevien piirteiden tai ominaisuuksien avulla kategorioihin tai tämän tutkimuksen tapauksessa teemoihin (Günther & Hasanen, i.a.).

5.4 Aineiston analyysi

Tutkimusaineiston analyysi aloitettiin intensiivisellä lukemisella. Kerrontaa uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdokseen liittyvistä näkemyksistä tarkasteltiin yhdistäen sekä teoreettisen viitekehyksen että narratiivisen analyysin näkökulmia. Identiteetin rakentumisesta uudelleen koulutuksen ja alanvaihdoksen viitekehysessä tarkastellaan myös samoista näkökulmista, mutta eri tulokulmalla, sillä identiteettiä ilmentävä teksti vaati tutkittavien ilmaisujen syvällisempää tulkintaa.

Tämän tutkimuksen analyysin runkona on käytetty Lieblichin ym. (1998, s. 13) kategoris-sisällöllistä lähestymistapaa, jonka avulla aineistosta muodostettiin alustavat teemat. Näistä teemoista muodostettiin lopulta holistis-sisällöllisen lähestymistavan avulla kertomustyyppejä, joihin kuului teemojen ja ilmaisujen lisäksi myös kuvailua tutkittavan elämäntilanteesta. Tämän tutkimuksen analyysitavassa on siis ominaisuuksia sekä holistis-sisällöllisestä että kategoris-sisällöllisestä lähestymistavasta, sillä aineistoa jaoteltiin kategoris-sisällöllisen lähestymistavan avulla teemojen mukaan, mutta niihin syvennettiin holistis-sisällöllisen lähestymistavan kautta. Holistis-sisällöllisen lähestymistavan tuottamaa sisältöä käytettiin myös juonitiivistelmien muodostamisen pohjana.

Lieblich ym. (1998, s. 113–114) ovat jakaneet kategoris-sisällölliseen näkökulmaan nojautuvan aineiston lähestymistavan neljään vaiheeseen. Tässä tutkimuksessa aineiston analyysi eteni näiden neljän vaiheen mukaan. Ensimmä-

mäisessä vaiheessa tutkija valitsee osatekstin. Tutkija merkitsee tekstistä tutkimuskysymyksen tai hypoteesin kannalta merkitykselliset osat ja nämä siirretään muodostamaan uutta tekstiä, jota tutkija analysoi. Toisessa vaiheessa tutkija määrittelee sisältökategoriat. Kategoriat ovat teemoja tai näkökulmia, jotka läpäisevät useita osatekstejä ja antavat välineet kategorioiden määrittelyyn. Nämä voivat olla sanoja, lauseita tai lauseiden ryhmiä. Sisältökategoriat voivat syntyä teorian tai luennan pohjalta. Kolmannessa vaiheessa tutkija lajittelee materiaalin kategorioihin. Tekstien osat sijoitetaan kategorioihin, joissa voi olla materiaalia useammalta tutkittavalta. Neljännessä vaiheessa tutkija tekee johtopäätökset tuloksista (Lieblich ym., 1998, s. 113–114).

Kirjoitelmat luettiin aluksi useaan otteeseen läpi kokonaan, jotta tutkittavien erilaisista kertomuksista saatiin selkeä kokonaiskuva. Kokonaiskuvan muodostuksen jälkeen aineistosta etsittiin manuaalisesti tarkempia nyansseja ja toistuvia teemoja, joissa tutkittava puhui uudelleenkouluttautumiseen ja alanvaihdokseen liittyvistä näkemyksistään tai pohdintoja, joissa tutkittava tarkasteli itseään tai identiteettiään. Näiden teemojen selkeyttämiseksi ja havainnollistamiseksi aineistosta poimittiin otteita liittyen eri tutkimuskysymyksiin. Aineistosta valittiin kohtia, joissa tutkittava puhui näkemyksistään liittyen uudelleenkouluttautumiseen tai alanvaihdokseen ja kohtia, joissa tutkittava kertoo omasta identiteetistään, siihen vaikuttavista pohdinnoista tai identiteettiinsä vaikuttavista tapahtumista. Nämä kohdat koodattiin aineistoista eri väreillä.

Värikoodauksen lisäksi jokaisesta kirjoitelmasta tehtiin tiivistelmiä, joissa tuli ilmi tutkittavan näkemyksiä tai näkemysten perusteluina toimivia asioita, mitkä liittyivät alanvaihdokseen ja uudelleenkouluttautumiseen. Tiivistelmät muodostettiin jokaisesta kirjoitelmasta kerrallaan. Tiivistelmät tehtiin myös kirjoitelmien identiteettien rakentamiseen liittyvistä narratiiveista. Kaikki tiivistelmät olivat noin puolen sivun pituisia. Tiivistelmien tueksi kirjoitelmista poimittiin tiivistelmää kuvaavia otteita, joissa tuli selkeimmin esille millainen on tutkittavan näkemys liittyen uudelleenkouluttautumiseen tai alanvaihdokseen.

Analyysissa keskityttiin ensimmäisenä tutkittavien näkemyksiä käsittelevään tutkimuskysymykseen, sillä näihin liittyvät ilmaisut tulivat aineistosta selkeämmin esille. Ensimmäisenä tutkija analysoi aineistosta, tiivistelmistä ja otteista erilaisia näkemyksiä kuvastavia teemoja. Aiemmissä alanvaihtoa ja uudelleenkouluttautumista sivuavissa tutkimuksissa on keskitytty pitkälti prosessin

onnistumiseen esimerkiksi siihen, miksi jotkut eivät työllisty tai onnistu alanvaihdossa (esim. Silvennoinen, 2007; Vaahtio, 2002). Näihin tutkimuksiin nojaten aineistosta keskityttiin tutkimaan ensimmäisenä alanvaihdon ja uudelleen koulutautumisen mahdollista onnistumista tai epäonnistumista. Näistä ensimmäisenä ilmeni se, oliko tutkittava onnistunut siirtymässään kohti alanvaihtoa ja millainen oli tiivistelmän yleinen näkemys ja asennoituminen uudelleen koulutautumista ja alanvaihdosta kohtaan. Näistä muodostettiin teemat, jotka kuvasivat joko positiivista tai negatiivista näkemystä. Näitä teemoja tutkittiin ensimmäisenä ja samalla analysoitiin myös sitä, millaiset ilmaisut olivat yleisimpiä näissä teemoissa.

Negatiivisen näkemyksen teemaan kuuluivat esimerkiksi tutkittavien ilmaisut, joissa ilmeni haluttomuutta koulutautua tai sitä, että he eivät uskoneet koulutuksen parantavan heidän tilannettaan. Positiivisessa teemassa taas oli ilmaisuja uskosta parempaan ja toiveikkuus uudelleen koulutautumisen ja alanvaihdoksen luomista mahdollisuuksista. Kategoris-sisällöllisen lähestymistavan avulla kirjoitelmista etsittiin siis erilaisia näkemyksiä ja kokemuksia sekä mahdollisia yhtäläisyyksiä kokemusten, negatiivisten ja positiivisten näkemysten välillä. Analysoidessa tämän tutkimuksen aineistoa tutkijan tuli kiinnittää huomiota siihen, millaiset tutkittavan kirjoitelmissa esille tuomat asiat tai suorat ilmaisut näkemyksistä luokitellaan negatiivisemmaksi tai positiivisemmaksi. Eri-tyisen huomion kiinnittäminen tähän oli tärkeää, sillä luokittelut vaikuttavat herkästi tutkijan omista näkemyksistä ja kokemuksista. Negatiivisten ja positiivisten näkemysten ja yhtäläisyyksien etsimisessä tuli kiinnittää huomiota myös aikaisemman tiedon vaikutuksesta analyysiin.

Näitä positiivisen ja negatiivisen näkemyksen teemoja lähdettiin analysimaan syvällisemmin holistis-sisällöllisen lähestymistavan avulla. Positiivisen ja negatiivisen näkemyksen teemoista ja niihin liitetystä otteista lähdettiin analysimaan eroja sekä teeman sisäisesti, että verraten sitä muuhun aineistoon ja teemaan. Aikaisempien negatiivisen ja positiivisen teeman analyysistä poiketen tässä vaiheessa kiinnitettiin myös huomiota käytettäviin ilmaisiin sekä siihen, millainen oli tietyssä teemassa ilmenevä konteksti, johon tutkittavat peilasivat näkemyksiään. Teemojen yhdistämisestä kontekstiin syntyivät erilaiset kertomustyyppit. Kertomustyyppien muodostamiseksi teemoja yhdisteltiin myös ilmaisiin ja asioihin, joiden kautta ilmaisuja tehtiin.

Kertomustyyppien muodostamisessa aineistoon kiinnitettiin huomiota kokonaisuutena aina tutkittavan kokemuksista, elämäntilanteista ja lopulta näitä peilattiin ilmaistuihin näkemyksiin ja alussa muodostettuihin negatiivisen ja positiivisen näkemyksen teemoihin. Tämän prosessin seurauksena positiivisen ja negatiivisen näkemyksen teemoista muodostettiin positiivisen ja negatiivisen näkemyksen kertomustyyppit, joissa aikaisemmat teemat tulivat ilmi, mutta näitä peilattiin koko tutkittavan kertomuksiin, ilmaisuhin ja muodostettuihin tiivistelmiin ja otteisiin. Negatiivisissa kertomustyypeissä yleisimmät teemat olivat passivoituminen, uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen näkeminen turhana. Positiivisissa kertomustyypeissä teemoina olivat uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen näkeminen polkuna parempaan sekä toiveikkuus ja into.

Aineiston kokonaisvaltaisen lukemisen, otteiden ja tiivistelmien tarkemman vertailun toisiinsa sekä näiden peilaaminen positiivisen ja negatiivisen näkemyksen kertomustyyppihin jälkeen huomattiin, että kertomustyyppien sisällä oli variaatiota. Tarkemman aineistoon syventymisen jälkeen kirjoitelmista ja tiivistelmistä nousi esiin tarkempia nyansseja siitä, miten tutkittavat kertoivat näkemystään liittyen uudelleen kouluttautumisen tai alanvaihdoksen ja mihin he perustivat näitä näkemyksiään.

Tarkemman syventymisen kautta huomattiin myös näkemysten eroja positiivisen ja negatiivisen kertomustyyppin sisällä. Esimerkiksi ihmiset ilmaisivat toiveikkuutta hyvin eri tavoilla. Toiset kertoivat uudelleen kouluttautumisen tai alanvaihdoksen olevan heidän viimeinen mahdollisuutensa päästä takaisin yhteiskuntaan. Toiset tutkittavista kertoivat haluavansa päästä toteuttamaan työttömyysaikana löydettyä itseään ja he toivoivat koulutuksen tai alanvaihdon mahdollistavan tämän. Näiden nyanssien kautta muodostettiin tarkempia uudelleen kouluttautumiseen ja alanvaihdoksen näkemyksiä kuvaavat teemoja. Positiivisen ja negatiivisen näkemyksen kertomustyyppit itsessään kuvasivat näkemyksiä ja asennoitumista uudelleen kouluttautumista ja alanvaihdosta kohtaan, mutta nämä olivat pitkälti yleisesti kertomuksen näkemystä kuvaavia. Näistä ei tullut ilmi tarkempia yhteneviä näkemysten perusteluja ja variaatio kertomustyyppin sisällä antoi viitteitä siitä, että kirjoitelmista saattaa löytyä useampia näkemyksiä.

Positiivisen ja negatiivisen näkemyksen kertomustyyppijä analysoitiin tarkemmin ja kirjoitelmista nousivat uutena esiin seuraavat teemat: epätoivo, tur-

hautuminen, voimaantuminen, selviytyminen, passivoituminen. Kuten negatiivisia ja positiivisia kertomustyyppisiä muodostaessaan teemojen havainnollistamiseksi tutkija yhdisteli koko aineistosta tiettyyn teemaan liittyviä kokemuksia ja otteita, joiden pohjalta syntyivät tarkemmin erilaisia näkemyksiä kuvailevat kertomustyypit. Nämä kertomustyypit olivat uudelleen koulutautuminen ja alanvaihdos saavuttamattomana tavoitteena, estettynä mahdollisuutena, selviytymisen keinona, toiveiden toteuttajana ja turhana toivona.

Tutkittavan näkemyksistä kertovia narratiiveja analysoitiin aineistosta sekä suoraan näkemyksiä ilmentävien ilmausten kautta, että syvällisemmällä analyysillä, jossa tutkittavien kokemuksia peilattiin heidän uudelleen koulutautumiseensa ja alanvaihdokseen liittyviin kokemuksiin ja asenteisiin, jotka toimivat näkemysten pohjana. Tutkittavat ilmaisivat näkemyksiään uudelleen koulutautumisesta ja alanvaihdoksesta siis sekä suoraan sanoin kertomalla asenteistaan ja näkemyksistään sekä kertomalla omista kokemuksistaan, jotka vaikuttivat heidän näkemyksiinsä.

Kolmanteen tutkimuskysymykseen liittyvän aineiston analyysia ei tehty samalla kaavalla kuin näkemysten analyysi. Identiteettiä tutkivan tutkimuskysymykseen keskityttiin aineistosta värikoodattujen otteiden ja yleisesti aineistosta identiteetin rakentamiseen liittyvien teemojen kautta. Teoriaan tukeutuen tutkija analysoi tutkittavien kirjoitelmista identiteettiin vaikuttavaa toimintaa esimerkiksi ilmaisuja, joissa tutkittava kertoi toimijuudestaan ja sen toteutumisesta. Tutkija analysoi esimerkiksi sitä, miten vallitseva kulttuuri ja sosiaalinen konteksti ja kiinnittyminen aikaisempaan identiteettiin vaikuttivat identiteetin rakentumiseen.

Aineistosta oli havaittavissa pohdintaa ja toimintaa, jotka vaikuttivat tutkittavan identiteetin rakentumiseen. Näiden pohjalta aineistosta muodostettiin tiivistelmiä, joissa tutkittavat puhuivat identiteettinsä rakentamisesta. Nämä tiivistelmät sisälsivät jo ilmaisujen ja kirjoitelmien tulkintaa, sillä monet tutkittavista eivät kertoneet identiteettinsä muutosprosessista suoraan. Tarkemman analysoinnin ja tulosten yhdistelyn kautta nämä ilmaisut pystyttiin yhdistämään erilaisiksi identiteetin rakentumisen tasoiksi, joita kuvaillaan tulosluvussa tarkemmin kertomustyyppien kautta.

Identiteetin rakentumisen analyysiä tuki näkemysten kertomustyyppien muodostaminen, sillä kertomustyypit kuvasivat koko aineistosta löytyviä näkemyksiä. Tutkija lähti teoriaan ja kertomustyyppihin nojautuen etsimään kerto-

mustyyppeihin liittyviä identiteetin ilmaisuja. Tällä tavoin tutkija sai selkeiden identiteettiin liittyvien ilmaisujen tueksi myös piiloisempia ilmaisuja ja kertomuksia tutkittavan identiteetin rakentamisesta. Näiden ilmaisujen selvittämiseksi tarvittiin sekä kertomustyyppien että kaikkien tutkittavien kertomusten näkökulmaa. Identiteettien rakentumista kuvaavia narratiiveja etsittiin siis sekä aikaisemman tutkimustiedon että aikaisemman tämän tutkimuksen tuottaman tiedon avulla.

Edellä esitellyn holistis-sisällölliseen lähestymistapaan pohjautuvan prosessin kautta teemoja siis syvennettiin kertomustyypeiksi, jotka vastaavat osaltaan tutkimuskysymykseen ja kuvailevat näkemyksiä tai identiteetin rakentamista sekä tutkittavien elämäntilannetta, joissa nämä ilmenevät. Näiden teemojen tai kertomustyyppien pohjalta muodostettiin näkemyksiä kuvailevat juonitiivistelmät, jotka kuvailevat kertomuksellisesti omaa kategoriaansa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006). Hännisen (2018, s. 195) juonitiivistelmiä ja luokitteluja muodostaessaan tutkijan on tärkeä muistaa, mistä hän on kiinnostunut.

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tämä kappale keskittyy tutkimuksen aineistosta saatujen tulosten esittelyyn. Tämän tutkimuksen tuloksia tarkastellaan selkeyden vuoksi tutkimuskysymyksittäin. Ensimmäinen alaluku keskittyy ensimmäiseen ja toiseen tutkimuskysymykseen, toinen alaluku taas näkemyksiä kuvaileviin juonitiivistelmiin, jotka on tehty ensimmäisen tutkimuskysymyksen tulosten havainnollistamiseksi. Kolmas alaluku keskittyy toiseen tutkimuskysymykseen.

Ensimmäisessä alaluvussa esitellään tutkimustulokset, jotka koskevat ensimmäistä uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen näkemyksiin keskittyvää tutkimuskysymystä. Tässä alaluvussa esitellään tutkittavien näkemykset uudelleenkouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta viiden erilaisen kertomustyyppien kautta. Tutkittavan elämäntilanne ja kokemukset ovat osana vahvasti siinä, miten tutkittavat ilmaisevat näkemyksiään. Tämän vuoksi kertomustyypeissä esitellään myös konteksteja, joissa näkemykset ovat syntyneet ja toisen tutkimuskysymyksen aiheena olleet asiat, joihin tutkittavat ovat pohjanneet näkemyksiin liittyviä ilmauksiaan. Ennen kertomustyyppien tarkempaa esittelyä ensimmäinen alaluku keskittyy esittelemään asioita, jotka olivat osana kaikissa kertomustyypeissä esimerkiksi tutkittavan ikää ja perhemuotoa.

Kolmas alaluku keskittyy kolmanteen tutkittavien identiteettejä koskevaan tutkimuskysymykseen. Identiteetin rakentumista uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen viitekehyksessä tarkastellaan tutkittavien kirjoitelmista analysoitujen erilaisten kertomustyyppien kautta. Identiteetin kertomustyyppit kuvailevat erilaisia tapoja rakentaa identiteettiä uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen kontekstissa. Kolmas alaluku esittelee ensimmäisenä yleisesti tutkittavien kirjoitelmissa esiintyviä asioita, jotka vaikuttavat jokaiseen identiteetin rakentamisen tasoon. Näitä asioita olivat esimerkiksi tutkittavan ikä, toimijuuden toteuttaminen ja työttömäksi identifioituminen. Identiteetin rakentumista kuvailevien

kertomustyyppien esittelyssä kuvaillaan tarkemmin näiden tekijöiden erilaisia vaikutuksia tutkittavan identiteetin rakentumiseen.

6.1 Kertomustyypit uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen näkemyksistä

Tässä kappaleessa esitellään kertomustyypit, jotka ilmentävät tutkittavan näkemystä uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen vaihtoehtoista. Viisi tutkittavien näkemyksiä kuvailevaa kertomustyyppiä ovat uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos: saavuttamattomana tavoitteena, estettynä mahdollisuutena, toiveiden toteuttajana, selviytymisen keinona ja turhana toivona. Kertomustyypeissä esitellään myös tutkittavien kirjoittamia asioita, elämäntilanteita ja kokemuksia, joiden kautta tutkittavan näkemykset saavat perusteluja ja kontekstin.

Keskityttäessä näkemyksiä kuvaileviin kertomustyypeihin, on tärkeää muistaa näkemysten muovautuvuus. Muovautuvuus ilmeni kirjoitelmien teemojen analysoinnissa osassa kirjoitelmissa esimerkiksi siinä, että tutkittavien näkemyksissä oli havaittavissa eroa saman kirjoitelman sisällä. Nämä erot tulivat ilmi erityisesti tilanteissa, joissa henkilö viittasi kertomuksessaan elämänsä eri aikoihin. Erot olivat kuitenkin pieniä ja tulivat ilmi syvällisen analysoinnin tuloksena. Analysoinnin tuloksena tuli ilmi myös asioita, jotka vaikuttivat kaikkiin näkemyksiä ilmentäviin kertomustyypeihin. Ikä ja perhemuoto olivat tällaisia asioita. Näiden asioiden vaikutuksia on tärkeää käsitellä yleisesti ennen näkemyksiä ilmentävien kertomustyyppien esittelyä. Iän ja perhemuodon vaikutukset ilmenivät kaikissa kirjoitelmissa sekä tutkittavien suoraan itse ilmaisemina että epäsuorasti analyysin kautta.

Useimmissa kirjoitelmissa tutkittavat eivät ilmaisseet, että heidän ikänsä itessään vaikuttaisi heidän kokemuksiinsa omasta itsestään tai pystyvyydestään. Uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen kontekstissa kokemukset iästä kuitenkin muuttuivat sekä henkilökohtaisten että yhteiskunnallisten syiden vuoksi. Oma sairastuminen, yhteiskunnan rajoitukset ja säädökset, ikään liitetyt narratiivit saivat tutkittavat kokemaan ikänsä rajoittavaksi tekijäksi työ- tai koulutuspaikan haussa. Tämä tuli ilmi esimerkiksi siinä, että tutkittava ei toistuvista yrityksistään ollut saanut työ- tai koulutuspaikkaa, vaikka koulutuspaikkoja oli vapaana ja heillä olisi ollut työtarjoukseen sopiva koulutus. Kirjoitelmissaan tut-

kittavat ilmaisivat näkevänsä, että negatiivinen kohtelu erityisesti työmarkkinoilla johtui heidän iästään ja siitä, että iän puolesta heidän työvuotensa olivat rajatut.

Tutkittavat kirjoittivat myös, että heitä painostettiin usealta taholta hakeutumaan nopeasti työllistävälle alalle, riippumatta oliko ala heidän itsensä haluama. Tämän nähtiin johtuvan myös työvuosien rajatusta määrästä tai siitä, että tutkittava itse oli perheensä elättäjänä. Riippuen tutkittavan perhemuodosta ja tutkittavan roolista perheessä, nähtiin perhemuoto uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdon mahdollisuuksia vahvasti muovaavana tekijänä. Tutkittavat, joilla oli lapsia ja jotka olivat perheensä elättäjiä, näkivät uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen hyvin vakavana ja tulevaisuutta määrittelevänä asiana verrattuna tutkittaviin, jotka eivät olleet perheen elättäjän roolissa. Perhemuotoa ja ikää käsitellään kertomustyypeissä vielä tarkemmin eri kertomustyyppien näkökulmista.

6.1.1 Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos saavuttamattomana tavoitteena

Ensimmäisessä kertomustyyppissä tutkittavat näkivät uudelleen kouluttautumisen mahdottomana tavoitteena. Mahdottomuus tuli ilmi siten, että tutkittava haluaisi kouluttautua uudelleen, mutta henkilön henkilökohtaiset tekijät yhdessä yhteiskunnan säädösten ja rajojen kanssa olivat tehneet uudelleen kouluttautumisesta saavuttamattoman tavoitteen. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi sairaudet ja tutkittavan asuinpaikka, jotka rajoittavat sekä työllistymis- että kouluttautumismahdollisuuksia.

Uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen näkeminen saavuttamattomana tavoitteena kytkeytyi kokemuksiin siitä, että tutkittaville oli tarjottu heille sopimatonta tai mahdotonta työtä tai koulutusta ja tutkittavat eivät kokeneet, että heidän terveydentilansa otettaisiin huomioon esimerkiksi TE-toimistolla työhaussa tai yhteiskunnassa yleisesti. Sairautensa vuoksi tutkittava ei esimerkiksi pystynyt enää entiseen ruumiilliseen työhönsä, mutta siitä huolimatta hänelle tarjottiin ruumiillisen työn työkokeiluja ja koulutusta. Tutkittavan asuinpaikkakunnan koko myös rajoitti koulutusten ja työpaikkojen tarjontaa, jotka osaltaan saivat tutkittavan näkemään uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen saavuttamattomana tavoitteena. Yleisesti vastauksissa ei tuotu esiin

muita kouluttautumisen reittejä kuin TE-toimiston tarjontaa ja koulutukset, joihin haettiin rahoitusta esimerkiksi ammattiliitolta.

Tähän kertomustyyppiin kuuluvilla tutkittavilla oli koulutustaustaa matalasta korkeaan. Entisen koulutuksen ja työn ominaisuudet vaikuttivat tutkittavan näkemyksiin omasta uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen mahdollisuudestaan. Esimerkiksi entisen työn ruumiillisuus teki uudelleenkouluttautumiseen ja alanvaihdokseen liittyvistä valinnoista hankalampia, mikäli ruumiillista työtä rajoittava sairaus hankaloitti tutkittavan toivomaa työntekoa ja tutkittava kaipasi entistä ammattiaan muistuttavaan työhön tai koulutukseen. Oman tilanteen ja toiveiden kohtaamattomuus olivat yksi syy, miksi tätä kertomustyyppiä ilmentävät tutkittavat näkivät, että alanvaihto ja uudelleenkouluttautuminen oli hankalaa.

Tähän kertomustyyppiin kuuluvat tutkittavat näkivät itse kouluttautumisen miellyttäväksi ja näkivät, että sillä olisi mahdollisuutta nostaa heidät pois työttömyydestä ja ammatista, johon he eivät enää sairautensa vuoksi pystyneet. Monilla tutkittavilla oli toive työllistyä esimerkiksi ei ruumiilliseen työhön, mutta kaikki tarvitsivat tähän alanvaihtoon koulutusta. Tähän kertomustyyppiin kuululle tällainen koulutus saattoi kuitenkin olla mahdotonta heidän sairautensa tai asuinpaikkansa vuoksi. Tässä kertomustyyppissä tutkittavat kertoivat, että he eivät olleet päässeet haluamaansa tarpeelliseen koulutukseen, sillä pyydetty koulutus ei ollut täyttänyt viranomaisia säätelevien lakien vaatimuksia kannattavasta koulutuksesta. Toinen este koulutukseen pääsyssä olivat erityisjärjestelyt, joita tutkittavat tarvitsisivat kouluttautuaan. Tutkittavat kertoivat myös, kuinka he näkivät, että heille tarjottavat koulutukset ja työt eivät palvelleet heidän tarpeitaan. Tutkittavien kirjoitelmista ilmeni, kuinka he näkivät viranomaisten toiminnan usein hyvin säänneltynä ja epäoikeudenmukaisena:

V9 ”Tarvittaisiin vaan yhteiskunnan suostumus sille, että myös (syy poistettu) sairastuneet ihmiset saisivat esteettömässä ympäristössä opiskella, tehdä töitä, asioida ja harrastaakin.”

Kolmas tutkittavien koulutukseen hakeutumista rajoittava tekijä oli erityisten tarpeiden ymmärtämättömyys ja joustamattomuus työn- tai koulutuksenhaussa. Esimerkiksi yksilön asuinpaikan, fysiologisen tilan tai sairauden vaikutusta kouluttautumiseen ei ymmärretty. Tämä näkyi esimerkiksi yhdessä vastauksessa,

jossa tutkittava kirjoitti, että pysyvästä rannevammasta huolimatta hänelle oli tarjottu myyntityötä, jossa käsiä olisi jouduttu käyttää, vaikka henkilö itse tunsikin, että tavarat eivät pysyneet tarpeeksi pitkään hänen käsissään. Tällaiset tilanteet aiheuttivat tyytymättömyyttä työttömien työllistymistä ohjaaviin järjestelmiin erityisesti tilanteissa, joissa henkilön työttömyyskorvaukset olivat sidonnaisia tarjottuun työhön tai työkokeiluun. Tutkittavat ilmaisivat tässä kertomustyypeissä, että he olisivat valmiita kouluttautumaan, mutta heidän odotuksensa tai tarpeensa eivät kohdanneet virallisten tarjousten kanssa. Seuraavassa otteessa näkyy tässä kertomustyyppissä ilmenevä toiveiden ja tarjonnan kohtaamattomuus:

V22. ”Kaikki ovet avoimena. Mahdollisuuksia, ei ilmaista talkootyötä (työkokeilu). Koulutusta. Sitä odotin kuntoutukselta ja petyin. Tyhjän saa pyytämättäkin...haluan kehittyä ihmisenä tahdon oppia uuteen ammattiin, työllistyä oikeasti näissä puitteissa, jotka minulla nyt on. Tahdon antaa itselleni arvon.”

Yleisesti tässä kertomustyyppissä tutkittavat olivat toiveikkaita uudelleen koulutautumisen ja alanvaihdoksen suhteen. Kuitenkin heidän kokemuksensa ja tilanteensa esimerkiksi rahallinen riippuvuus tuista, fysiologiset ja psyykkiset sairaudet jättivät uudelleen koulutautumisen ja alanvaihdoksen tuomat mahdollisuudet saavuttamattomiksi tavoitteiksi. Monet tutkittavat tarvitsisivat joitakin erityisjärjestelyjä, jotta he saisivat mahdollisuuden kouluttautua tai tehdä työtä terveydentilastaan esimerkiksi hengityssairauksistaan huolimatta. Yksilön tarpeiden ja toiveiden kohtaamattomuus viranomaisten antaman tarjonnan kanssa saivat tähän kertomustyyppiin kuuluvat kirjoittajat näkemään itse koulutautumisen ja alanvaihdoksen positiivisena, mutta he kokivat, että tässä työllistymis- ja rahoitusjärjestelmässä ja heidän omista lähtökohdistaan se on mahdotonta saavuttaa.

6.1.2 Uudelleen koulutautuminen ja alanvaihdos estettynä mahdollisuutena

Suurin osa tätä kertomustyyppiä ilmentävistä tutkittavista tiesivät, mitä he tarvitsivat koulutuksen tai alanvaihdon kannalta. Tutkittavat olivat suunnitelmansa ja tavoitteidensa mukaan hakeutuneet koulutukseen, mutta yhteiskunnassa vallitseva järjestelmä työn tai koulutuspaikan saamiseksi tai rahoittamiseksi olivat

estäneet tämän onnistumisen. Tähän kertomustyyppiin kuuluvat teemat poikkeavat näkemys uudelleen kouluttautumisesta saavuttamattomana tavoitteena kertomustyyppistä siten, että tässä kertomustyyppissä tutkittava ei olisi tarvinnut erityisjärjestelyjä kouluttautuaan. Henkilöllä itsellään on myös selkeä näkemys siitä, mitä koulutusta hän tarvitsisi ja mikä häntä kiinnostaisi. Tässä kertomustyyppissä tutkittavat käyttivät näkemystensä perusteina enemmän yhteiskunnallisia kuin henkilökohtaisia rajoitteita tai syitä. Yhteiskunnalliset rajoitteet koettiin kohdistuvan erityisesti valinnanvapauteen:

V16 ”Se muokkaa hiljaa salakavalasti työttömästä lapsen. Ulkopuolisesta tahosta tai tahoista tulee työttömän vanhemmat. Etuuksien maksajat määrittelevät elämän rytmin ja päivien kantavuuden. Arjesta tulee ns. pitkää ja kapeaa. Henkilön itsemääräämisoikeus omaan elämäänsä kapenee.”

Tässä kertomustyyppissä tutkittavat ilmaisivat halua kouluttautua tai vaihtaa alaa ja monissa tapauksissa tutkittavalla oli myös näkemys ja suunnitelma siitä, mitä hän tarvitsisi. Tähän kertomustyyppiin kuuluvat tutkittavat kertoivat, että alanvaihto ja uudelleen kouluttautuminen olivat heille ainoita polkuja takaisin työelämään, mutta yhteiskunnasta nousevat rajoittavat tekijät tulivat uudelleen kouluttautumisen tuoman mahdollisuuden tielle. Esimerkiksi tutkittavan etsiessä työtä oli tarjottu työkokeilua, joka oli mahdottoman matkan päässä tai työtä, joka ei millään tavalla sopinut henkilön pohjakoulutukseen tai tutkittavaa ei valittu koulutukseen, vaikka vapaita paikkoja on ollut:

V11 ” Olen työttömyyteni aikana monesti pohtinut alanvaihtoa sekä suorittanut sitä varten yhden työvoimakoulutuksen. Koulutus oli kuitenkin huonosti mietitty, eikä alanvaihto ole sen takia lopulta onnistunut...Muihin minua kiinnostaviin työvoimakoulutuksiin en ole tullut valituksi kehoitin perusteiden, jopa silloin kun työvoimaneuvojan mukaa vapaita paikkoja olikin.”

Tässä kertomustyyppissä ilmaisivat, että ikä ja ikään liittyvät ennakkoluulot olivat koulutus- ja työpaikan saantia rajoittava tekijä. Iän vaikutusten perusteluina käytettiin yhteiskunnallisia syitä. Iän ja ennakkoluulojen nähtiin olevan monissa tapauksissa syy, ettei henkilöä esimerkiksi valittu hänen hakemaansa koulutukseen. Tutkittavat eivät itse kokeneet ikänsä olevan heidän henkilökohtaisen pystyvyytensä rajoitteena.

Ikään liittyvien ennakkoluulojen lisäksi rajoitteena nähtiin esimerkiksi rahoitettavan koulutuksen viranomaisilla hyväksyttäminen ja koulutuksen keston

vaatimukset. Tämä sai tutkittavan näkemään koulutukseen ohjaavat järjestelmät, esimerkiksi TE-toimiston, negatiivisessa valossa. Järjestelmän näkeminen negatiivisesti korostui erityisesti tapauksissa, joissa hakeutuminen koulutukseen ei ollut onnistunut. Tutkittavien yleisin kirjoittama syy siihen, ettei hän ollut päässyt haluamaansa koulutukseen olivat opintojen rahoitukseen liittyvät lait ja järjestelmä, jonka kautta rahoitusta haetaan. Vastauksissa tuli myös ilmi, kuinka kirjoittajat eivät kokeneet saavansa viranomaisilta tarvitsemaansa apua. Nämä näkemykset pohjautuivat kokemuksiin siitä, että viranomaisten koettiin olevan haluttomia joustamaan tai auttamaan vilpittömästi. Esimerkiksi muutamassa tähän kertomustyyppiin kuuluvassa kirjoitelmassa ilmeni, kuinka henkilö ei ollut päässyt hakemaansa koulutukseen, koska koulutuksen hyväksyttämässä oli mennyt viranomaisilla pitkään ja koulutuksen hakeutumisaika oli umpeutunut.

Tässä kertomustyyppissä uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihto nähtiin siis estettynä ulkopuolisen tahon toimesta. Tähän kertomustyyppiin kuuluvat tutkittavat ilmaisivat, että mikäli alanvaihtoa ja uudelleen koulutusta ohjaavat järjestelmät muuttuisivat, näkisivät he mahdollisuutensa päästä koulutukseen tai työelämään positiivisemmin.

6.1.3 Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos toiveiden toteuttajana

Kolmanteen kertomustyyppiin kuuluvat tutkittavat näkivät, että uudelleen kouluttautuminen oli mahdollistanut heidän siirtymäänsä eteenpäin elämässä ja auttanut heitä löytämään uusia asioita itsestään. Uusi ala nähtiin erilaisten toiveiden toteuttajana ja pääsynä takaisin työelämään. Tutkittavilla oli erilaisia syitä suuntautua aloille. Toiset tutkittavista olivat valinneet alan, jolla on työvoimapuulaa ja toiset taas alan, jolle tutkittavalla oli henkilökohtainen kutsumus mutta täyttää takuuta työpaikasta ei ollut.

Näkemykset uudelleen kouluttautumisesta toiveiden toteuttajana kiteytyivät tässä kertomustyyppissä siihen, että tutkittavat olivat omasta tahdostaan suuntautumassa uudelle alalle. Tässä kertomustyyppissä tutkittavat eivät suhtautuneet entisen alansa työllistämättömyyteen ja työttömyyteen negatiivisesti, vaan hyväksyivät tilanteensa työttömänä, ja he olivat päästäneet irti menneestä. Tässäkin kertomustyyppissä ikä oli rajoittanut tutkittavien työllistymistä, mutta tutkittavat näkivät uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen kontekstissa iäs-

sään myös positiivisia puolia. Tässä kertomustyypissä tutkittavat ilmaisivat, että he olivat löytäneet työttömyyden kautta paremman ymmärryksen itsestään, joka sai heidät näkemään alanvaihdoksen ja uudelleen kouluttautumisen polkuna uuteen elämään ja itsensä toteuttamiseen:

V24 ” Ikä ei välttämättä ole este vaan se antaa sinulle itsetuntoa, etäisyyttä karriääriportaaseen ja melko määrän itseluottamusta...Tutkia, mitä minä vielä osaisin tehdä ja jopa tilaisuuden hankkia itselleen uusi identiteetti vaihtamalla ammattia ja oppimalla uutta. Ja minulle itselleni selvisi (alanvaihdon kautta) se ihastuttava asia, että se entinen ”kassatäti” (ammatti muutettu) oli erittäin osaava ja monipuolinen ihminen.”

Alanvaihdos ja uudelleen kouluttautuminen toiveiden toteuttajana - kertomustyyppiin kuuluvilla tutkittavilla oli usein omakohtainen suunnitelma alanvaihdostaan. Näissä suunnitelmissa tutkittavat painottivat eri asioita. Toiset tutkittavista painottivat suunnitelmissaan itsensä toteuttamista, vaikka valittu ala ei taannut työllistämistä toiset taas painottivat alan työllistävyttä. Suunnitelmat riippuivat vahvasti henkilön perhemuodosta ja rahallisesta tilanteesta. Henkilöt, joille valtion antama rahoitus ei ollut erityisen tärkeää esimerkiksi perheen elättämisen kannalta suhtautuivat alanvalintaansa rohkeammin. Myös rahallisesti avustava tukiverkosto rohkaisi tutkittavia alanvalinnassaan. Heistä monet uskasivat lähteä hakemaan rahoitusta kutsumustaan mukailevalle koulutukselle, jonka työllistämisenäkymät eivät olleet niin varmoja.

Tutkittavat, joille valtion rahoitus oli tärkeämpää, näkivät alanvaihtoon liittyvät valinnat kriittisemmin, valinnanvaran suppeammin ja he valitsivat enemminkin alan, joka oli todennäköisemmin hyväksyttävissä viranomaisten taholta tai joka työllistäisi todennäköisemmin. Tutkittavat kertoivat kirjoitelmissaan helpon tunteesta, kun he olivat saaneet opiskelulle rahoituksen. Tutkittavat myös ilmaisivat kiitollisuutta viranomaisille, jotka olivat huomioineet heidät yksilöinä, auttaneet heitä tutkimaan itseään sekä koulutustarpeitaan ja auttaneet tutkittavaa löytämään tiensä uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen saralla:

V6 ”TE-keskuksessa ei minun kohdallani ollut kuin yksi ihana ihminen, joka oli ammattitaitoinen, joka teetti minulla joitain soveltuvuustestejä ja soitteli perään, että kouluttaudu lisää, sinulla on lahjoja. Olen täydellisen tyytyväinen siihen, että minulle suotiin (nimi poistettu) kautta uudelleen kouluttamismahdollisuus.”

Todennäköisemmin työllistävälle alalle suuntautuivat tutkittavat, jotka olivat riippuvaisia valtion rahoituksesta ja jotka olivat esimerkiksi perheensä elättäjiä tai rahallisesti köyhempiä yksinasuvia. Rahoituksesta riippumatta tässä toiveiden toteuttajien -kertomustyyppissä tutkittavat näkivät alanvaihdoksen ja uudelleen-kouluttautumisen positiivisessa valossa. Uudelleenkouluttautuminen ja alanvaihdos oli mahdollistanut tutkittavien itsetutkiskelun, mutta se nähtiin myös polkuna toteuttamaan sitä toimijuutta ja identiteettiä, jonka he olivat työttömyytensä aikana löytäneet:

V12 ”Olen kuitenkin haaveillut kirjoittamisesta ja sen opiskelusta melkein koko aikuisiän. Työttömyyden alussa pääsin lähes heti työkokeiluun, jossa oli mahdollista kehittää tarvittavia yrittäjyysvalmiuksia ja päivittää digitaaitoja.”

Valtion rahoitukseen tukeutuneet tutkittavat kouluttautuivat rahoituksen luomisrajoissa ja he kokivat myös suurempaa stressiä mahdollisten opintojensa loppuunsaattamisesta. Tukiverkoston rahallinen avustus auttoi monilla tutkittavilla viemään pois opintojen loppuunsaattamisesta tulevaa stressiä. Tämän kautta he kokivat saavansa opintojaan helpommin eteenpäin. Kouluttautuminen oli tämän kertomustyyppin kaikille tutkittaville tärkeää ja he halusivat ensisijaisesti suorittaa opintonsa loppuun. Opiskeluun liittyvä stressi koettiin eri tavalla riippuen henkilön perhemuodosta ja rahallisesta tilanteesta sekä asenteesta omaan tilanteeseen. Toiset tutkittavat kokivat, että he pystyvät omassa tilanteessaan valitsemaan mitä vain ja toiset näkivät tilanteensa ja valinnanvaransa suppeammin. Vaikka tutkittavat suhtautuivat eri tavalla uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen vaihtoehtojen tarjontaan, mahdollisuuksiin ja opintojen luomaan stressiin, näkivät tähän kertomustyyppiin kuuluvat tutkittavat uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen positiivisessa valossa toiveidensa toteuttajana ja polkuna uusiin mahdollisuuksiin.

6.1.4 Uudelleenkouluttautuminen ja alanvaihdos selviytymisen keinona

Kertomustyyppi, jossa uudelleenkouluttautuminen ja alanvaihdos nähtiin selviytymisen keinona, kytkeytyi vahvasti tutkittavien elämäntilanteeseen. Poikkeuksena toiveiden toteuttajan kertomustyyppiin, tässä kertomustyyppissä uudelleenkouluttautumiseen ja alanvaihdokseen liittyvät näkemykset eivät kytkeytyneet

tutkittavien itsetutkiskelun kautta löydettyyn uuteen näkemykseen omasta itsestä ja elämästä. Alanvaihto ja uudelleen kouluttautuminen nähtiin välttämättömänä ja ainoana polkuna, jonka kautta tutkittava pääsisi takaisin työelämään. Tähän kertomustyyppiin lukeutuvat tutkittavat näkivät alanvaihdon ja uudelleen kouluttautumisen tietynlaisena pakkona. Näkemys alanvaihtoon pakottamisesta johtui usein vanhan työpaikan menettämisestä, tutkittavan oman alan huonosta työllistymistilanteesta sekä työllistämistä auttavan muodollisen koulutuksen puuttumisesta.

Tässä kertomustyyppissä tutkittavat ilmaisivat useammin, että heidän taloutensa on heikolla pohjalla ja alaa on pakko vaihtaa mahdollisimman nopean työllistymisen toivossa. Tämän lisäksi tutkittavilla oli kokemus siitä, että alanvaihto on pakollista, jotta tutkittava pystyisi elättämään perhettään. Tämän vuoksi tässä kertomustyyppissä tutkittavat painottivat alanvaihdoksen ja uudelleen kouluttautumisen suunnan valinnassa ensisijaisesti koulutuksen rahoitusta ja mahdollisimman hyvin työllistävää ammattia. Verrattuna toiveiden toteuttajien narratiiviin tässä kategoriassa tutkittavat eivät suuntansa valinnassa painottaneet toiveitaan vaan mahdollisimman nopeaa pääsyä takaisin työelämään. Tähän kertomustyyppiin kuuluvat tutkittavat valitsivat siis ennemmin alan, jossa työllistymisnäkyvät olivat hyvät ja varmat kuin alan, joka olisi heidän unelmiensa mukainen. Seuraava ote ilmentää näitä valintoja:

V5 "Kouluttauduin uudelleen alalle, jossa ei voi jäädä työttömäksi - ala ei ollut koskaan vaikuttanut miltään unelmatyöltä, toisaalta millekään unelma alalle en ollut koskaan uskaltanut suuntaa."

Tutkittavat, jotka lähtivät kouluttautumaan rahallisen tuen avulla, kokivat suurta stressiä opintojen loppuunsaattamisesta, koska valtion antama tuki oli heille ainoa mahdollisuus opiskella, kouluttautua ja elättää samalla perhettään. Tämä loi suuremman stressin opiskelussa, sillä osa tutkittavista kertoivat, kuinka he olivat joutuneet jättämään opintonsa kesken esimerkiksi rahallisten vaikeuksien tai tuen loppumisen vuoksi. Lopulta tutkittava oli joutunut palaamaan takaisin työnhakijaksi. Kouluttautumisen- ja alanvaihdoksen suunnan valinnassa tähän kertomustyyppiin kuuluvat tutkittavat ilmaisivat useimmin, kuinka heitä ohjailtiin eri suunnista ja he eivät kokeneet saavansa toteuttaa toimijuuttaan. Tämä ai-

heutti paineita alan tai opiskelusuunnan valinnassa. Ohjausta tuli sekä yhteiskunnan, että läheisten suunnalta:

V17 ”Ympäristön paineet vaan kasvoivat ja ihmiset jakelivat neuvoja. Joidenkin taholta jopa halveksuntaa esiintyi. Paineet työnsaantiin kasvoivat entisestään. Ajatukset asuinpaikan vaihtamisesta tuntuivat ajankohtaiselta. Olisin jättänyt kaiken taakseni ja keskittynyt vain itseni. En enää itsekään ollut varma koko tulevaisuudesta.”

Tutkittava ilmaisivat, kuinka heidän kokemansa ulkopuolisen tahon ohjailu kytkeytyi heidän perhemuotoonsa, mutta erityisesti myös heidän ikäänsä. Tutkittavat myös itse kokivat paineita nopeasta työllistymisestä samojen syiden vuoksi. Tutkittavat kirjoittivat, että käytännössä he kuuluivat sekä viranomaisilta että perheenjäseniltään, että he olivat iässä, jossa työllistyminen oli vaikeampaa ja heidän ei kannata lähteä kokeilemaan epävarmoja vaihtoehtoja. Tämä loi tutkittavalle entistä vahvemman kokemuksen siitä, että heidän tulee työllistyä nopeasti. Osa tutkittavista ilmaisikin, että he kouluttautuvat vain vähimmäismäärän, joka vaaditaan työllistävän tutkinnon saamiseksi ja hakeutuvat mahdollisimman nopeasti työelämään.

6.1.5 Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos turhana toivona

Tähän viimeiseen näkemyksiä ilmentävään kertomustyyppiin kuuluvat tutkittavat eivät nähneet, että alanvaihto tai uudelleen kouluttautuminen auttaisi heitä heidän elämässään tai työllistymisessä. Uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen näkeminen turhana toivona pohjautui kahteen erilaiseen syyhyn.

Ensimmäisenä syynä pidettiin omaa vaikeasti muutettavaa elämäntilannetta. Tutkittavat näkivät lähellä olevan eläkeiän ja vaikeasti muutettavan elämäntilanteensa tekevän uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdosta turhaa. Ilmaiset kouluttautumisen ja alanvaihdoksen turhuudesta kytkeytyivät huonoihin työllistymis- ja koulutuskokemuksiin sekä näkemyksiin siitä, että kouluttautuminen vie liikaa aikaa, eikä se loppujen lopuksi takaa parempaa työllistymisasemaa. Kirjoitelmissa tämä ilmeni esimerkiksi tutkittavien kertoessa oman kuntonsa huononemisesta, joka loi tunteen kiireellisestä työllistymistarpeesta. Toisena syynä ilmaistiin kaipuu entiseen oman alan työhön ja sen näkemisenä itselle parhaana vaihtoehtona. Tutkittavat olivat yrittäneet päästä takaisin vanhalle alalleen, mutta työhakemuksista huolimatta tutkittavat eivät olleet päässeet työ-

haastatteluihin. Epäonnistunut irtaantuminen vanhasta ammatista saivat näkemykset alanvaihdosta tai uudelleen kouluttautumisesta negatiiviseen suuntaan, eikä sen koettu omassa tilanteessaan auttavan.

V10 ”En näe järkeä kouluttautua koska työelämää ei sen jälkeen kauheasti jää, ja moni ala on fysiikalle (esim. hoitotyö) mahdoton. Lisäksi oma alani on minulle sopivin ja siinä olen hyvä. Ikäni takia en enää ilmeisesti alalle kelpaa, eikä pitkä työttömyys auta asiaa”

Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos turhana toivona –kertomustyypissä tutkittavien kirjoitelmista tuli myös ilmi, että tutkittavat eivät enää pitäneet uudelleen kouluttautumista tai alanvaihdosta tavoitteenaan. Tutkittavat ilmaisivat myös menettäneensä toivonsa uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen suhteen. Toivon menetys johtui monissa kirjoitelmissa siitä, että tutkittava ei ollut saanut hakemaansa työ- tai koulutuspaikkaa. Tutkittavat kertoivat kirjoitelmissaan, kuinka he olivat yrittäneet valtion tukien luoman pakon vuoksi hakeutua koulutukseen tai yrittäneet vaihtaa alaa. Monista yrityksistään huolimatta tutkittavia ei ollut kutsuttu työhaastatteluihin tai koulutuksiin. Osa tutkittavista oli myös kouluttautunut, mutta koulutus tai ala ei vastannut tutkittava odotuksia tai he eivät olleet työllistyneet koulutuksestaan huolimatta. Tämä oli osaltaan luonut tutkittaville näkemyksen siitä, että kouluttautuminen ja alanvaihdos olivat vaikeasti saavutettavia asioita, eivätkä he nähneet, että koulutuksella ja alanvaihdoksella olisi ollut mahdollisuutta vaikuttaa heidän tilanteeseensa.

Osalla tähän kertomustyyppiin lukeutuvista tutkittavista oli myös henkilökohtaisia tekijöitä, jotka olivat heidän näkemystensä pohjana. Henkilökohtaisia tekijöitä, joita tutkittavat toivat esille kirjoitelmissaan, olivat esimerkiksi kotipaikkakunnan koko, välimatkat, sairaudet tai ikä. Tutkittavien mukaan nämä tekijät kavensivat valinnanvaraa esimerkiksi alanvaihdossa. Tässä kertomustyypissä tutkittavat kertoivat kirjoitelmissaan, että iällä oli suuri vaikutus kokemukseen vaikeasti muutettavasta elämäntilanteesta ja eläkeiän määrittelemästä rajallisesta ajasta työmarkkinoilla.

V13 ”Jäin työttömäksi terveydellistä syistä oltuani 20 vuotta työelämässä. Minulle ei tarjottu muuta kuin irtisanomista tai koulun penkille, joka tuntui minusta siinä paikassa aika oudolta ajatukselta. 2–3 vuotta koulua, valmistuminen ja 2 vuotta töitä ja eläkkeelle.”

Tutkittavat kokivat, että ikä vaikutti siihen, millaisia mahdollisuuksia heillä on uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen kannalta ja siihen, kuinka heitä kohdellaan. Tutkittavat ilmaisivat alanvaihdon tai uudelleenkouluttautumiseen hakeutumisen tai työllistymisen epäonnistumisen suurimmaksi syyksi ikään liittyvät stereotypit.

V8 "Koen työllistymisen mahdottomaksi vallitsevan ikärasismien vuoksi. Ehkä haen taas koulutukseen, mutten usko senkään parantavan tilannettani."

Tässä kertomustyyppissä tutkittavat ilmaisivat myös kokemuksia ja näkemyksiä siitä, että heidän oli pakko hakea koulutuspaikkaa tai työtä. Tutkittavat kertoivat tuloksetta hakeneensa työpaikkaa tai koulutusta. Toistuva yrittäminen ja epäonnistuminen työn- tai koulutuksenhaussa olivat aiheuttaneet osassa tutkittavista passivoitumista. Työttömiä ohjailevat järjestelmät loivat tutkittaville kuitenkin velvoitteen työnhausta tai koulutukseen hakeutumisesta. Tutkittavat eivät kuitenkaan itse kokeneet, että heillä olisi omista lähtökohdistaan mahdollisuuksia saada työ- tai koulupaikkaa. Tutkittavat myös ilmaisivat, etteivät he olleet motivoituneita tähän pakkona koettuun työnhakuun tai koulutukseen. Huonot kokemukset koulutukseen tai työhön hakeutumisessa sekä näkemykset omasta huonosta tilanteesta saivat tutkittavat passivoitumaan ja näkemään uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen turhana toivona.

6.2 Viiden kertomustyyppin juonitiivistelmät

Näkemyksiä kuvailevien kertomustyyppien havainnollistamisen tueksi muodostettiin jokaista kertomustyyppiä kuvaava juonitiivistelmä, jota toisissa tutkimuksissa kutsutaan myös tyyppikertomukseksi. Tyyppikertomuksessa, ilmenee keskimääräisten, tyyppillisten tarinoiden juonirakenne keskeisine elementteineen sekä tarinassa mukana olleet keskeiset henkilöt ja muut osatekijät (Hänninen, 1999, s. 33). Juonitiivistelmät toimivat tässä tutkimuksessa kertomustyyppien tarinallisena muotona. Tässä tutkimuksessa juonitiivistelmät muodostettiin yhdistelemällä jokaisen kertomustyyppin yleisimpiä ilmauksia ja ilmenemiskontextia. Tällä tavoin luodaan tarinallinen esimerkki siitä, miten tiettyä kertomustyyppiä ilmentävä tutkittava voisi kirjoittaa omista uudelleenkouluttautumiseen ja

alanvaihdokseen liittyvistä näkemyksistään ja millaisten asioiden kautta kertomustyyppejä on ilmennyt aineistossa.

Uudelleenkouluttautuminen ja alanvaihdos saavuttamattomana tavoitteena

Olen opiskellut useamman ammatin ennen sairastumistani ja nautin uuden oppimisesta. Viimeisin työurani päättyi, kun sairastuin. Hengitystiesairauteeni vaikeuttivat elämäni jo pitkään ennen työelämästä pudottautumista. Yritin kyllä pysytellä työelämässä mahdollisimman pitkään. Sairauteni pitkä oireilu kuormitti minua myös henkisesti, joutuessani olemaan jatkuvasti sairaslomalla ja tilanteeni ei tuntunut millään kohentuvan. Lopulta hengitystiesairauksien ja henkisen kuormituksen vuoksi jouduin päättämään työurani. Haluaisin takaisin työelämään, mutta omista lähtökohdistani tiedostan, että se tulee olemaan nykyisen koulutus- ja työllistymisjärjestelmän puitteissa hyvin hankalaa. Koen uuden oppimisen miellyttävänä ja pystyisin tekemään töitä puhtaassa ja terveessä ilmassa. Tällaisia töitä, joissa vakavista hengitystiesairauksista kärsivä ihminen voisi tehdä ei kuitenkaan juurikaan ole, puhumattakaan siitä, miten voisin kouluttautua tällaiseen ammattiin. Minulle täytyisi luoda täysin yksilöllisesti soveltuva ympäristö, jotta voin tehdä siinä jonkinlaista työtä. Olen ollut usein yhteydessä TE-toimistoon ja en ole oikein saanut heiltä kunnollista apua, jotta pystyisin kouluttautumaan tällaiseen työhön, jota voisin tehdä, vaikka sitten kotoa käsin. Tarvittaisiin vaan yhteiskunnan suostumus sille, että myös sairastuneet ihmiset saisivat esteettömässä ympäristössä opiskella, tehdä töitä, asioida ja harrastaakin.

Uudelleenkouluttautuminen ja alanvaihdos estetynä mahdollisuutena

Työurani päättyi yllättäen ja jouduin työttömäksi. Minulla on kyllä suunnitelmia sen suhteen, mitä haluaisin seuraavaksi tehdä. Olen yrittänyt hakeutua suunnitelmieni mukaiseen työvoimakoulutukseen, mutta en ole tullut valituksi, vaikka TE-toimiston virkailijan mukaan vapaita paikkoja olikin. Toisessa tapauksessa löysin itselleni sopivan opiskelupaikan, jonka olisi voinut rahoittaa työttömyysetuudella. Pistin hakemuksenkin menemään, mutta koulutuksen hyväksyminen viranomaisilta tuli liian myöhään ja koulutuksen viimeinen hakeutumispäivä oli jo umpeutunut. Tuntuu siltä kuin yrittäisin noudattaa suunnitelmani, kulkea omaa polkuani ja saavuttaa tavoitteitani, jotta pääsisin takaisin työelämään, mutta aina jokin ulkopuolinen taho estää sen. Tuntuu kuin minusta olisi tullut lapsi ja viranomaiset olisivat vanhempani, jotka päättävät mitä teen seuraavaksi. Etuuksien maksajista on tullut elämänrytmini määrittelijät ja he punnitsevat sen, kuinka kannattavia omat suunnitelmani olisivat. Tuntuu kuin itsemääräämisoikeuteni ja valinnanvapauteni olisi viety ja joudun hyväksyttämään tekemistäni rahoituksen toivossa. Turhauttavaa kun tiedän kyllä, mitä tarvitsisin, mutta muut eivät näe asiaa samoin.

Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos toiveiden toteuttajana

Rakastin entistä työtäni, mutta koin että se vaihe elämässäni oli tullut päätökseen. En varsinaisesti ollut kyllästynyt työntekoon, mutta halusin vielä kerran kokea jotain uutta ja erilaista. Irtisanomiseni tuli siis periaatteessa hyvään saumaan elämässäni. Tästä huolimatta työttömyysaikani ei ole ollut helppoa, sillä kaikki tuntui epävarmalta enkä oikein tiennyt mitä minun pitäisi seuraavaksi tehdä. Työttömyyteni sai minut miettimään, mitä todella haluaisin tehdä, sillä todellisuushan on, että olin entisen ammattini puolesta liian erikoistunut tiettyyn tehtävään. Pitkän pohdinnan ja itsetutkiskelun jälkeen vihdoinkin keksin alan, joka minua innosti. Onnekseni minua oli auttamassa ihana virkailija TE-toimiston puolelta, joka teetti minulla soveltuvuustestejä ja kannusti minua vielä hakeutumaan koulutukseen. Onneksi ammattiliittokin hyväksyi perustelujeni jälkeen tämän koulutuksen rahoituksen. Uudelleen kouluttautumisen kautta huomasin, että vanhakin koira oppii uusia temppuja ja että olen oikeastaan aika monipuolinen ja nopea oppimaan! Stressaan kyllä sitä, saanko koulutukseni loppuun määräajassa ennen kuin ammattiliiton myöntämä rahoitus koulutukselle päättyy. Onneksi puolisoni on luvannut auttaa minua, mikäli näin käy. Mielestäni kuka tahansa voi lähteä opiskelemaan uutta, mutta olen kyllä huomannut, että ikäni vuoksi vaihtoehtoni ovat rajatut. Toisaalta ikäni ja rajoitettujen työvuosieni vuoksi uskalsin lähteä tälle polulle, jonka olen valinnut.

Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos selviytymisen keinona

Yritin pysyä entisessä työpaikassani niin pitkään kuin pystyin, kuitenkin pelkäämäni irtisanominen lopulta tuli. Vajosin epätoivoon enkä tiennyt mitä tehdä tai miten edes elätän lapseni. Irtisanomisestani lähtien talouteni on ollut heikolla pohjalla. En haluaisi, että lapseni ei pysty omien rahallisten vaikeuksieni vuoksi enää edes käymään harrastuksissaan. Minulla on matala pohjakoulutus, jonka vuoksi vaihtoehtoni työllistymisen suhteen ovat melko rajatut. Haluan kuitenkin töihin niin pian kuin mahdollista, ei sillä alalla ole minulle niin paljon merkitystä. Kouluttautuminen olisi järkevää ja läheiset ovat neuvoneet hakeutumaan alalle, jolle on työmarkkinoilla kysyntää. Olin kyllä itsekkin pohtinut sitä, että pitäisi suuntautua sellaiselle alalle, jossa löytyy työtä. Ympäristön luomat paineet työnsaannista ovat kasvaneet, vaikka hyväähän kaikki neuvoineen tarkoittavat, toisaalta olen saanut osakseni myös hieman halveksivia kommentteja. Tosiasia on se, että minun on kuitenkin pakko kouluttautua jollekin alalle koska työpaikkaa en ole kotipaikkakunnaltani saanut. Lopulta paineet työnsaantiin olivat aika kovat ja lopulta suuntauduin hoitoalalle, joka tuntui työllistävästä aloista minulle sopivimmalta. Eihän se mikään unelma-ala ollut, mutta tarpeeksi hyvä. Olen kyllä motivoitunut opiskeluihini, mutta jännittää miten perheeni talous tulee kestämään. Tässä uudelleen kouluttautumisessa opintojen eteneminen loppuun asti ja rahojen riittävyys stressaa eniten.

Uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos turhana toivona

Olen ollut työttömänä nyt jo vuosia, eläkeikä on jo nurkan takana. Töitä olen kyllä tukien menettämisen pelossa, mutta ei ole tärpännyt. Ei ole edes ilmoitettu, kun valinta on tehty. Kyllä minulla on kokemusta siitä, ettei minun

ikäistäni enää töihin oteta. Ei sen koulutuksestani pitäisi olla kiinni, sillä koulutusta minulla kyllä on. Olen meinaa kouluttautunut aikuisiälläkin useamman ammatin ja eivät ole ne alat minua työllistäneet sen enempää. Nuo-ret menevät työnhaussa ohi, vaikka minulla olisikin sopivaa osaamista. Oma kotipaikkakuntani on sen verran pieni, että ei täällä loppujen lopuksi löydy töitä kuin hoitajille ja myyjille. Muut työpaikat ovat sen verran tiukassa, että ei sinne ulkopuolista oteta. Sain vielä kuulla, että hakemani työpaikka oli lopulta periytynyt saman yhtiön toiselle työntekijälle. Sisäpiirin kautta täällä vain työllistyy. En näe kyllä järkeväksi kouluttautua enää, koska työelämää ei sen jälkeen kauheasti jää. Eihän koulutus tuo mitään takuuta työllistymisestä. Kaiken lisäksi oma fysiikkani ei ihan kaikkeen työhön enää riitä. Ei minusta ole nostelemaan kuormaa tai toisia ihmisiä eli en kaupan myyjäksi voi lähteä eikä hoitotyökään luonnistu. Näen kuitenkin, että oma alani on minulle se kaikkein paras, vaikka en ole vielä päässyt takaisin.

6.3 Kertomustyypit identiteetin rakentumisen tasoista

Tässä tulosluvussa tutkittavien identiteettiä ja sen rakentumista tarkastellaan tutkittavien kirjoittaman elämänhistorian ja identiteetin ilmaisujen ja kokemusten kautta, joita tutkittavat ovat tuoneet esille kirjoitelmissaan. Kirjoitelmissaan tutkittavat kokivat, pohtivat ja ilmaisivat identiteettiään ja sen muutoksia eri tavoin. Tutkittavat peilasivat identiteettinsä muutosta tai muuttumattomuutta eri asioihin, esimerkiksi entiseen ammattiin tai tulevaan koulutukseen.

Tutkittavien identiteetin rakentumisen voitiin nähdä olevan eri tasoilla. Tätä identiteetin rakentumista, sen tasoa ja näihin vaikuttavia pohdintoja ja elämäntilanteita kuvaillaan erilaisten kertomustyyppien avulla, joita ovat muuttumaton identiteetti, entisen identiteetin ja sen kontekstin kaipuu sekä uudelleenkouluttautuminen ja alanvaihdos identiteetin muutosvoimana. Jokainen kertomustyyppi ilmentää uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen aiheuttaman muutoksen kontekstin kautta analysoitua identiteetin rakentamisen tasoa ja tapaa. Kertomustyypit esittelevät siis myös kontekstia, johon tutkittavat peilasivat identiteettiään. Seuraavaksi tässä luvussa esitellään yleisesti tutkittavien kirjoitelmissa esiintynyttä identiteetin rakentamista ja siihen liittyviä yhteiskunnallisia ja henkilökohtaisia tekijöitä. Näihin syvennyttään yksityiskohtaisemmin identiteetin rakentamista esittelevien kertomustyyppien luvuissa.

Tutkittavien kirjoitelmia analysoitaessa huomattiin, että toimijuudella ja toimijuuden toteuttamisella oli merkitystä työttömyysajan identiteetin rakentamiseen ja siihen liittyvään pohdintaan. Toimijuuden toteuttaminen vaikutti myös tutkittavan tekemiin valintoihin, joilla vuorostaan oli vaikutusta henkilön identi-

teettiin. Mikäli henkilö ei saanut toteuttaa toimijuuttaan, esimerkiksi työpaikan tai koulutusvalinnan kautta muutosmyönteisemmän identiteetin rakentaminen oli hankalampaa ja tutkittava saattoi ilmaista suurempaa halua palata entiseen työpaikkaansa ja vanhaan työntekijän identiteettiinsä. Tutkittavat kirjoittivat tilanteista, joissa he eivät olleet saaneet toteuttaa toimijuuttaan. Tällaiset tilanteet kytkeytyivät esimerkiksi työnhaku tai koulutustilanteisiin vaikuttaviin työttömiä ohjaileviin järjestelmiin. Mikäli tutkittava ei ollut saanut toteuttaa toimijuuttaan alan valinnassa tai koulutukseen hakeutumisessa, ei hän nähnyt uudelleenkouluttautumisen tai alanvaihdoksen vaikuttavan vahvasti hänen identiteettiinsä rakentamiseen.

Tutkittavien uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen kontekstissa identiteettiin liittyviin ilmaisuihin vaikuttivat erityisesti tutkittavan asennoituminen ja identifioituminen työttömäksi. Tutkittavilla oli erilaisia asenteita työttömyyteen. Tutkittavat ilmaisivat, kuinka he halusivat yleisesti pois työttömyyteen liitetyn ”työttömän leiman”. Tutkittavien kirjoitelmissa käyttämien ilmaisujen mukaan asennoituminen ja identifioituminen työttömäksi nähtiin myös oman yhteiskunnallisen aseman laskemisena ja muuttumisena työn tekijästä ja perheen elättäjistä kohti epävarmempaan, apua ja rahoitusta tarvitsevaan tilaan.

Osa tutkittavista ilmaisi kirjoitelmissaan suoraan, etteivät he koe identiteettiinsä muuttuneen työttömyydessä. Toiset tutkittavista kaipasivat entistä työpaikkansa tuomaa identiteettiä ja määrittelivät itseään edelleen entisen työpaikkansa kautta. Jotkut tutkittavista ilmaisi hyväksyvänsä oman työttömyyden ja sen luoman yhteiskunnallisen aseman sekä sen vaikutukset identiteettiin. Tutkittavat, jotka ilmaisivat hyväksyvänsä tilanteensa työttömänä, voidaan jakaa kahteen osaan. Toiset tutkittavista kertoivat hyväksyvänsä työttömyyden identiteettiinsä. Nämä tutkittavat kertoivat, etteivät usko uudelleenkouluttautumisen tai alanvaihdoksen pystyvän vaikuttamaan heidän identiteettiinsä. Toiset tutkittavista taas kertoivat, että he olivat hyväksyneet tilanteensa työttömänä. He kuitenkin pyrkivät aktiivisesti muuttamaan itseään ja identiteettiään esimerkiksi uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen kautta. Osa tutkittavista näki uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen polkuna työttömän leiman poistamiseen. Työttömän leiman poistaminen saattoi merkitä tutkittavalle paluuta takaisin vanhaan identiteettiin tai uuden identiteetin rakentamista.

Merkittävinä asioina työttömyysajan identiteettipohdintoihin ja identiteetin rakentamiseen uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen kontekstissa vaikuttivat monissa kirjoitelmissa ikä. Erityisesti se, miten tutkittavat suhtautuivat ikään ja esimerkiksi se, millaiseksi keski-ikäiseksi he identifioituivat tai näkivät itsensä. Tutkittavat, jotka eivät nähneet ikääntymistä pelkkänä toimintakyvyn menettämisenä ja näkivät pystyvänsä vielä moneen eivät kokeneet työttömyyttä yhtä negatiivisena. Toimijuuden toteuttaminen lisäsi tutkittavan pystyvyyden kokemuksia. Tutkittavat, jotka olivat pystyneet toteuttamaan toimijuuttaan eivät kokeneet identiteetin rakentamista työttömyyden kontekstissa yhtä negatiivisesti kuin henkilöt, joille ikääntyminen ja keski-ikä merkitsivät negatiivisia asioita. Tutkittavat, jotka näkivät iän vain negatiivisessa valossa, ilmaisivat useammin, kuinka he eivät näe identiteettiään tai itseään muovautuvana. Negatiivisia asioita olivat esimerkiksi tutkittavan ilmaisut oman ikääntymisen näkemisestä vain entisen toimintakyvyn menettämisenä ja esimerkiksi sairastumisena.

Tutkittavat, jotka suhtautuivat negatiivisesti ikäänsä, ilmaisivat useammin myös voimattomuutta muuttua identiteettiään. He myös käyttivät ilmaisuja, jotka viittasivat, että työttömyys on loputon pimeä kuilu, josta heillä ei ole omin avuin pääsyä ulos. Voimattomuuden tunne oman identiteetin ja tilanteen muuttamiseen kytkeytyi usein tutkittavan kokemuksiin heidän toimijuutensa estämisestä. Tutkittavat kertoivat esimerkiksi jatkuvan koulutushakemusten hylkäämisen ja huonojen työnhakukokemusten saavan heidät tuntemaan, etteivät he voi itse vaikuttaa omaan suuntaansa.

Tutkittavat eivät käyttäneet vain negatiivisia ilmaisuja työttömyysajastaan. Osa tutkittavista kertoi työttömyyden pakottaneen heidät tutkimaan ja pohtimaan itseään. Tällaiset tutkittavat kertoivat, että pakotettu itsetutkiskelu olikin auttanut heitä löytämään itsestään uusia puolia. Osa tutkittavista ilmaisi suoraan, että työttömyys oli opettanut tutkittavia arvostamaan itseään. Tutkittavat kertoivat myös tehneensä elämässään ratkaisevia päätöksiä työttömyyden, alanvaihdon tai uudelleenkouluttautumisen seurauksena ja löytäneet tätä kautta jopa uuden identiteetin.

Tutkittavien uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdokseen liittyvät näkemykset olivat yhteydessä myös tutkittavien identiteetin rakentamisen tasoon. Näkemykset ja identiteetin rakentamisen taso vaikuttivat lopulta siihen, millaista identiteettipääomaa tutkittavat muodostivat tai millaista identiteettipääomaa heil-

lä oli oman identiteettipääoman resurssiensa puitteissa mahdollista muodostaa. Tietynlaiset ilmaisut omasta identiteetistä olivat usein yhteydessä tietynlaiseen näkemykseen uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta. Kaikkia näkemyksiä ei voitu suoraan yhdistää tiettyyn ilmaisuun identiteetistä, mutta seuraavissa kappaleissa esitellään sellaiset näkemykset ja identiteettiin liittyvät ilmaisut, joilla oli selkeä liitos toisiinsa. Näitä yhteyksiä käsitellään aina tietyn identiteetin rakentumista kuvailevan kertomustyyppin esittelyn jälkeen.

6.3.1 Muuttumaton identiteetti

Muuttumattoman identiteetin kertomustyyppiin kuuluivat tutkittavat, jotka eivät kokeneet identiteettinsä muuttuneen työttömyysaikana tai että he määrittelisivät itseään tietyn ammatin kautta. Vaikka tähän identiteetin rakentumisen tason kertomustyyppiin viittaavia ilmaisuja käyttävät tutkittavat eivät identifioituneet tiettyyn ammattiin, tutkittavien kirjoitelmissa ilmeni kuitenkin haluttomuutta muuttaa identiteettiään työn tekijästä työttömäksi. Tutkittavat ilmaisivat liittävänsä identiteettiinsä vahvasti työn teon ja he identifioituivat yleisesti työn tekijäksi. Laajempi identifioituminen työn tekijäksi siis helpotti tähän kertomustyyppiin kuuluvien tutkittavien päätöstä työpaikan valinnasta ja hakemisesta. Muuttumattoman identiteetin tason kertomustyyppiin kuuluvien tutkittavien työhistoriaan kuului usein runsaasti pätkätöitä. Tutkittavat ilmaisivat myös itse lyhyiden työkäyttöjensä pituuden olevan yksi syy siihen, miksi he eivät määritelleet identiteettiään varsinaisesti tietyn työn tai ammatin kautta.

Tutkittavat näkivät työ polkuna takaisin yhteiskunnalliseen arvostettuun asemaan työntekijänä. Tutkittavat näkivät pitkäaikaisen työttömänä olemisen negatiivisena ja vaikeana asiana. He ajattelivat pitkäaikaisen työttömyyden merkitsevän heidän yhteiskunnallisen asemansa menettämistä. Mahdollisimman nopea alanvaihdos tai uuden työpaikan saaminen nähtiin ratkaisuna omaan tilanteeseen. Mahdollisimman nopea työllistyminen, alanvaihto ja koulutautuminen voitiin nähdä tutkittavan toimintana, jolla hän piti yllä omaa työntekijän identiteettiään.

Muuttumattoman identiteetin kertomustyyppissä tutkittavat eivät kertoneet, että heillä olisi ollut kaipuuta muuttaa identiteettiään omien valintojensa ja toimijuuden toteuttamisen kautta. Muuttumattoman identiteetin kertomustyyppissä

tutkittava toimi identiteettinsä mukaan, mutta hänellä ei ollut identiteettiä tukevan toimijuuden toteuttamiseksi suuria vaatimuksia. Kertomuksissa ilmeni, että tähän kertomustyyppiin kuuluvien tutkittavien toimijuuden toteuttamiseksi riitti se, että he saivat mahdollisimman nopean polun takaisin työelämään. Tutkittavat eivät kokeneet tutkimuksen kohteena olevan kontekstin olevan suuressa osassa heidän identiteettinsä rakentamisessa. Tutkittavien kertomuksista tuli ilmi, että ammattiin kiinnittymättömän työntekijän identiteettinsä avulla tutkittavat hakivat laajasti erilaisia töitä tai siirtyvät töistä toiseen, mikäli työssä jokin ei miellyttänyt he vaihtoivat alaa. Tähän kertomustyyppiin kuuluvat tutkittavat eivät rakentaneet identiteettiään tietyn työpaikan varaan. Tämän vuoksi he olivat valmiita vaihtamaan alaa ja lyhytaikaiset työttömyysjaksot nähtiin luonnollisena siirtymänä työpaikasta toiseen.

Tutkittavat, jotka ilmaisivat identiteettinsä muuttumattomana, näkivät usein uudelleenkouluttautumisen turhana toivona. Koska tätä kertomustyyppiä ilmentävät tutkittavat painottivat mahdollisimman nopeaa työllistymistä, uudelleenkouluttautuminen merkitsi tähän kertomustyyppiin kuuluville tutkittaville kiertotietä työelämään. Tähän kertomustyyppiin kuuluvat tutkittavat myös ilmaisivat, että he eivät koe kouluttautumisen takaavan heille nykyistä parempaa työmarkkina-asemaa. Alanvaihdokseen suhtauduttiin muuttumattoman identiteetin rakentamisen ilmaisuissa hieman eri tavalla kuin uudelleenkouluttautumiseen. Tässä narratiivissa alanvaihdos nähtiin enemmän selviytymisen keinona kuin turhana toivona toisinkuin uudelleenkouluttautuminen nähtiin turhana toivona. Joissakin tapauksissa näkemykset uudelleenkouluttautumisesta kohtaan olivat muuttumattoman identiteetin kertomustyyppissä olleet aluksi estetyin mahdollisuuden - kertomustyyppissä, mutta esimerkiksi kouluttautumisen epäonnistumisen jälkeen näkemykset olivat muovautuneet turhan toivon - kertomustyyppin piiriin.

6.3.2 Entisen identiteetin ja sen kontekstin kaipuu

Entisen identiteetin ja sen kontekstin kaipuun kertomustyyppiin kuuluivat tutkittavat, jotka olivat kirjoitelmiansa mukaan vaipuneet yhteiskunnan painostuksesta ja toimijuuden toteuttamattomuuden vuoksi tietynlaiseen näkemykseen itsestään. Tässä tutkittava näki itsensä entisen ammattinsa ja sen kontekstin kautta

ja koki tämän olevan vahvana osana heidän identiteettiään. Tämä näkemys tuli ilmi erityisesti kirjoitelmissa, joissa tutkittavat kertoivat olevansa tyytymättömiä omaan tilanteeseensa. Tämä vaikutti myös tutkittavan identiteettiin liittyviin ilmaisiin. Tässä kertomustyypissä tutkittavat liittivät identiteettinsä rakentamiseen vahvasti työttömyyden ja tilanteensa muuttumattomuuden. Esimerkiksi fysiologiset sairaudet olivat saattaneet tehdä tutkittavien identiteetistä vaikeasti muokattavan erityisesti tilanteissa, joissa tutkittavat kaipasivat elämää ennen sairastumistaan.

Tässä kertomustyypissä tutkittavat ilmaisivat, että haluaisivat takaisin entiseen elämäänsä ja siihen identiteettiin, jota ei leimannut esimerkiksi sairaus ja työttömyys. Tämä näkyi vastauksissa monin tavoin. Esimerkiksi tutkittavat ilmaisivat kirjoitelmissaan, etteivät he enää kykene palaamaan entiseen ammattilaisen, työntekijään ja tienaaajaan rooliinsa ja näiden roolien leimaamaan identiteettiin. Tutkittavat kirjoittivat myös, etteivät he enää näe pystyvänsä omista lähtökohdistaan, esimerkiksi sairautensa vuoksi olemaan osana yhteiskuntaa. Tähän kertomustyyppiin kuuluvien tutkittavien kirjoitelmissa oma sairaus koettiin osana omaa identiteettiä, joka vaikutti valintojen tekemiseen, esimerkiksi uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen kontekstissa. Vanhaa työntekemisen aikaa muisteltiin aikana, jolloin asiat olivat paremmin. Tutkittavat ilmaisivat kirjoitelmissaan myös sitä, etteivät he pitäneet nykytilanteestaan tai siitä, että sairastuminen ja työttömyys olivat suurena osanaan heidän identiteettiään.

Tutkittavat ilmaisivat ristiriitaisuutta oman elämäntilanteensa, uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen suhteesta heidän identiteettinsä rakentamiseen. Tutkittavat kirjoittivat kaipuusta takaisin entisen identiteettinsä konteksteihin. Tutkittavat eivät kuitenkaan nykyisistä lähtökohdistaan kyenneet tähän tai yhteiskunnan järjestelmien vuoksi entisen identiteetin rakentaminen ja ylläpitäminen ei ollut mahdollista. Tässä kertomustyypissä tutkittavat kirjoittivat usein, että he tarvitsisivat koulutusta päästäkseen vanhoihin työtehtäviinsä, mutta he eivät näe tätä kuitenkaan järkevänä tai mahdollisena omien sairauksiensa tai ikänsä vuoksi. Tässä kertomustyypissä havaittiin iän karttumisen merkitsevän tutkittaville vahvasti toimintakyvyn heikkenemistä.

Tähän kertomustyyppiin eivät kuuluneet vain tutkittavat, joiden elämäntilanne ja identiteetti oli muuttunut tai muutoksessa tutkittavan fysiologisen tilan ja työttömyyden vuoksi. Tähän kertomustyyppiin kuuluivat myös tutkittavat, jotka

ilman ulkopuolisia syitä identifioituivat edelleen entiseen ammattiinsa ja kaipa-
vat sitä. Entisen ammatin kaipuun vuoksi tutkittavat eivät olleet päässeet elä-
mässään. Tällaiset tutkittavat selkeästi pohtivat valintojaan, mutta he eivät olleet
päässeet irrottautumaan entisestä identiteetistään. Tämän vuoksi tähän kerto-
mustyyppiin kuuluvat tutkittavat tekivät myös entistä identiteettiä tukevia valinto-
ja. Kirjoitelmissaan tutkittavat kertoivat pyrkineensä tekemään identiteettinsä
mukaisia valintoja, esimerkiksi pyrkimällä päivittämään ammattiinsa kuuluvaa
koulutusta. Tutkittavat kirjoittivat, että he eivät kuitenkaan olleet pystyneet to-
teuttamaan identiteettinsä mukaisia valintoja koulutusta rajoittavien säädösten
vuoksi. Tutkittavat kirjoittivat kaipaavansa entiseen elämäänsä ja ammattiinsa,
joiden kautta he olivat vahvasti rakentaneet itseään ja identiteettiään, kuten ”vir-
kanaisen identiteettiä”.

Myös ikään liittyvät ennakkoluulot tuotiin esille tässä kertomustyyppissä
pelkästään identiteetin rakentamista tukevien valintojen tekemistä rajoittavina
tekijöinä. Tutkittavat kirjoittivat jatkuvan epäonnistumisen turhauttavan erityisesti
silloin, kun he kokivat, etteivät he kyenneet ikäänsä liittyvien ennakkoluulojen
vuoksi harjoittamaan toimijuuttaan ja tekemään identiteettiinsä sopivia valintoja.
Kirjoitelmista tuli ilmi, että tutkittavat olivat ristiriitaisessa tilanteessa, kun he ha-
luaisivat rakentaa identiteettiään samalla tavalla kuin ennen, mutta tämä ei ollut
onnistunut. Tässä kertomustyyppissä tutkittavat olivat elämässään tilanteessa,
josta eteenpäin pääseminen vaatisi muutosta henkilön identiteetissä. Identitee-
tin muutoksen tarpeen tunnistamisen sijaan tutkittavat ilmaisivat iän, sairauden
ja säädösten olevan asioita, jotka ovat heidän entiseen elämäänsä rakentuneen
identiteetin toteuttamisen esteenä. Tutkittavat esimerkiksi kirjoittivat, etteivät he
koe, että he saisivat omista lähtökohdistaan omaa arvoaan vastaavaa työtä.

Turhautuminen ja kokemukset toimijuuden rajoittamisesta leimasivat tätä
identiteetin rakentamisen kertomustyyppiä. Nämä saivat tätä kertomustyyppiä
ilmentävien tutkittavien näkemykset uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos
estettyinä mahdollisuutena – kertomustyyppin piiriin. Riippuen tutkittavan elämän-
tilanteesta, joissakin kertomuksissa tutkittavien identiteetin rakentamisen tasos-
ta havaittavat näkemykset uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta
kuuluvat uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos saavuttamattomana tavoit-
teena – kertomustyyppin teemoihin. Identiteetin rakentamisen kertomustyyppien
yhteydet näkemysten kertomustyyppihin pohjautuivat tutkittavan tilanteeseen

ja esimerkiksi siihen, oliko tutkittavalla sairaus, joka oli vahvassa osassa heidän elämässään ja identiteetissä. Kaikki tähän identiteetin rakentamisen kertomustyyppiin kuuluvat tutkittavat ilmaisivat halua rakentaa identiteettiään pohjautuen heidän entiseen ammattiinsa ja elämäänsä. Sekä yhteiskunnalliset tekijät kuten koulutus- ja rahoitusjärjestelmä ja tutkittavan henkilökohtaiset tekijät estivät tutkittavaa rakentamasta tällaista identiteettiä. Tällaisia tekijöitä olivat esimerkiksi tutkittavan sairaus ja ymmärtämättömyys identiteetin muutostarpeesta estivät tutkittavaa rakentamasta tällaista identiteettiä.

6.3.3 Uudelleenkouluttautuminen ja alanvaihdos identiteetin muutosvoimana

Tutkittavat, jotka kuuluivat uudelleenkouluttautuminen ja alanvaihdos identiteetin muutosvoimana – kertomustyyppiin olivat tutkittavia, jotka kokivat identiteettinsä muuttuneen uudelleenkouluttautumisen, alanvaihdoksen tai työttömyyden kautta. Oman elämän pohdinta ja valintojen tekeminen olivat käynnistäneet tutkittavien identiteetin muutosprosessin. Lähes kaikki tähän kertomustyyppiin kuuluvat tutkittavat mainitsivat työttömyysajan pakottaneen heitä miettimään valintojaan, omaa arvoaan ja yleisesti elämäänsä. Työttömyysajan kerrottiin saaneen tutkittavan tekemään ratkaisevia ja identiteettiinkin vaikuttavia päätöksiä, esimerkiksi uudelleenkouluttautumisen tai alanvaihdoksen kautta.

Oman suunnan pohtiminen työttömyyden aikana oli auttanut tutkittavia tutkimaan myös itseään ja identiteettiään. Tämä näkyi esimerkiksi siten, että tutkittavat kertoivat työelämässään keskittyneensä vahvasti työhön ja arkeen eikä aikaa jäänyt perheelle. Työttömyysaika oli pakottanut tutkittavan pysähtymään ja miettimään omaa elämäänsä. Tässä kertomustyyppissä monet tutkittavat ilmaisivat, kuinka he olivat työttömyysaikanaan ymmärtäneet, mikä oikeastaan heidän elämässään on tärkeää. Itsetutkiskelun, elämän pohdinnan, uudelleenkouluttautumisen tai alanvaihdoksen polkujen kautta osa tutkittavista kertoi löytäneensä itsestään uusia puolia ja jopa uuden identiteetin itselleen. Tässä prosessissa ilmaistiin myös se, että vanhaan ammattiin identifioituminen oli muuttunut, kun tutkittavat olivat löytäneet uuden identiteetin itselleen. Tutkittavat rakensivat uutta identiteettiään, esimerkiksi työttömyyden, alanvaihdoksen ja uudelleenkouluttautumisen kautta löytyneen alaan identifioitumisen kautta.

Tutkittavat kertoivat löytäneensä elämästään uusia asioita, joiden kautta he määrittelivät itseään ja nämä saattoivat olla osana heidän identiteettinsä rakentamisessa. Nämä asiat saattoivat aina olleet osana tutkittavan elämää, mutta he eivät olleet aikaisemmin kokeneet asian määrittelevän heitä tai olevan vahvasti osana heidän identiteettiään. Esimerkiksi yksi tutkittavista kertoi kirjoittelussaan, kuinka hän on oikeastaan aina nauttinut kirjoittamisesta ja pitänyt sitä harrastuksenaan. Työttömyyden kautta hän oli löytänyt kirjoittamisen uudelleen ja aloittanut kirjoittamisen sivutyönä. Tämä oli saanut kyseisen tutkittavan pohtimaan identiteettiään ja sitä, voisiko hän kutsua itseään taiteilijaksi tai kirjailijaksi. Tällaisen itsetutkiskelun onnistumiseen vaikutti henkilön sosiaalinen ympäristö. Ympäristön kritisoidessa tutkittavan itsetutkiskelua ja uuden mahdollisen identiteetin rakentamisen mukaista toimintaa, tutkittava saattoi ajautua kauemmas tästä toiminnasta. Yhdessä aineiston kirjoittelussa ilmeni, kuinka tutkittava oli kertonut kirjoittavansa kirjaa, hän oli saanut alentavaa kommentointia sukulaisiltaan, jonka seurauksena tutkittava kirjoitti kirjoittelussaan, että ei koe enää olevansa ”kirjailijatyyppejä”.

Tähän kertomustyyppiin kertovat tutkittavat olivat tehneet itsetutkiskelua, ja he olivat päästäneet irti aikaisemman ammatin määrittelemästä identiteetistään. Tutkittavat ilmaisivat hyväksyneensä tilanteensa työttömänä ja sen, etteivät he enää palaa entiseen elämäänsä ja identiteettiinsä. Tässä kertomustyyppissä tutkittavat kertoivat identifioituivansa myös työttömäksi, mutta he eivät nähneet sitä muuttumattomana osana itseään. Tutkittavat näkivät uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen polkuna tämän työttömän identiteetin muuttamiseen kohti sitä identiteettiä, jonka tutkittava oli löytänyt työttömyytensä aikana. Uudelleenkouluttautuminen ja alanvaihdos nähtiin siis identiteetin muutosvoimana.

Uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen ilmaiseminen identiteetin muutosvoimana kertomustyyppin tutkittavat ilmaisivat usein näkevänsä uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen toiveidensa toteuttajana. Toiveina toimivat tutkittavan uuden identiteetin rakentaminen ja sen mukaisen toiminnan mahdollistaminen. Tutkittavat kertoivat todella toivovansa pääsevänsä rakentamaan identiteettiään haluamaansa suuntaan ja he uskoivat uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen olevan ratkaisevassa osassa heidän uuden identiteettinsä rakentamisessa.

7 TULKINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen viimeinen luku keskittyy tutkimuksen tulosten tulkintaan ja tutkimuksen eettisyyteen. Tutkimustulosten tulkinnassa esitellään lyhyesti tulosten keskeinen anti. Tämän jälkeen pohditaan, mitä tutkimuksen tulokset merkitsevät yhteiskunnassa, tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä ja yleisesti tämän tutkimuksen kontekstissa. Viimeinen alaluku keskittyy tutkimusten eettisten tekijöiden pohdintaan ja esittelyyn, jonka lopussa esitellään jatkotutkimusehdotuksia.

7.1 Tutkimustulosten pohdintaa

Tässä tutkimuksessa tutkittiin, millaisia näkemyksiä yli 50-vuotiailla työttömillä on uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen vaihtoehdoista ja millaisena heidän identiteettinsä rakentuu tässä viitekehyksessä. Tutkimuksen aineistosta selvisi, että näkemykset vaihtelivat riippuen työttömän elämäntilanteesta ja kokemuksista. Teorian ja aineistosta analysoitujen kertomustyyppien avulla tutkimus tekee näkyväksi sen, millaisena yli 50-vuotiaat työttömät näkevät uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen vaikutusmahdollisuudet heidän elämäänsä. Tämän lisäksi näkyvyyttä sai se, millaisena he näkivät omat mahdollisuutensa kouluttautua tai vaihtaa alaa ja mitkä asiat heidän kirjoitelmien mukaan vaikuttivat näihin näkemyksiin. Näkemysten lisäksi tästä tutkimuksesta saatiin tietoa siitä, millainen vaikutus uudelleen kouluttautumisella ja alanvaihdoksella on yli 50-vuotiaiden työttömien identiteetin rakentamiseen.

Tämän tutkimuksen aihetta on tärkeää tutkia, sillä työttömyys on yksi suomalaisen yhteiskunnan suurimmista ongelmista. Lisäksi stereotyyppinen retoriikka työttömistä ja iästä ristiriidassa ovat ristiriidassa sekä elinikäisen oppimisen ideologian että yksilöiden tasa-arvon kannalta (Vesa, 2021). Vesa (2021) kirjoittaa artikkelissaan, että osaaminen on keskeinen osa suomalaisen yhteiskunnan hyvinvointia ja kilpailukykyä. Jokaisella yksilöllä tulisi olla mahdol-

lisuus tämän kehittämiseen kaikissa elämänsä vaiheissa iästään ja statuksestaan huolimatta (Vesa, 2021). Elinikäisen oppimisen tulisi luoda tasa-arvoisia mahdollisuuksia yksilön toimijuuden toteuttamiseen, mutta tarvittaessa myös avun saamiseen. Vesan (2021) mukaan elinikäisen oppimisen uudistuksessa ei tulisi viiailia vanhoja malleja, vaan ennemmin rakentaa uusia, joiden keskiössä olisi yksilö. Tässä tutkimuksessa on nimenomaan kuunneltu yksilöitä. Tulokset antavat viitteitä siitä, että työttömänä ei aina nähdä elinikäisen oppimisen, uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen luomia mahdollisuuksia. Tämä on seurausta sekä yhteiskunnallisista että työttömien henkilökohtaisista tekijöistä. Esimerkiksi tämän tutkimuksen tulosten mukaan työttömiä ohjailevat järjestelmät sekä retoriikka työttömien mahdollisuuksista ja iästä voivat muovata sitä, mitä valintoja työttömyydessä uskalletaan tai pystytään tekemään.

Jokainen tutkittava toi kirjoitelmaansa esille omat näkemyksensä ja kokemuksensa uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta, näitä kuvailtiin viiden kertomustyypin avulla. Työttömien näkemyksistä ilmeni, että yleisesti itse uudelleen koulutukseen ja alanvaihdokseen suhtauduttiin positiivisesti ja toiveikkaasti. Työttömien mielestä ilman rajoitteita kouluttautuminen tuntui houkuttelevalta ja osa oli aktiivisesti itse hakenut koulutuspaikkaa, kuitenkin erilaisten säädösten kehyksessä toimiminen rajoitti heidän omaa aktiivisuuttaan ja halua toimia. Kuten Silvennoisen (2007) väitöskirjassa tässäkin tutkimuksessa työttömät kritisoivat työttömiä ohjailevien järjestelmien, kuten työvoimatoimiston toimintaa, eivätkä työttömät aina luottaneet saavansa tarvitsemaansa apua. Työttömiä ohjailevat järjestelmät nähtiin monesti uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen mahdollisuuksia ja valintoja rajoittavana tekijänä.

Illeriksen (2014, s. 91) mukaan parempi sosioekonominen asema voi antaa enemmän vapautta valita ja luoda työttömälle enemmän mahdollisuuksia toimijuutensa toteuttamiseen. Sosioekonominen asema voi luoda työttömälle taloudellista riippumattomuutta työttömiä ohjailevista järjestelmistä. Tämä voi luoda yksilölle paremmat mahdollisuudet tutkia itseään ja kontekstia, jossa hän elää. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan tutkittavat, jotka eivät olleet yhtä riippuvaisia valtion myöntämästä koulutuksen rahoituksesta näkivät yleisesti alanvaihdoksen ja uudelleen kouluttautumisen luomat mahdollisuudet positiivisemmin. He myös uskalsivat lähteä tutkimaan itseään alanvaihdoksen ja uudelleen kouluttautumisen kautta. Sosioekonomisen aseman ja yhteiskunnallisen sää-

dösten muodostaman liikkumavaran riippuvuussuhteen kautta voidaan pohtia, onko nykyinen elinikäistä ja jatkuvaa oppimista, identiteetin muovautuvuutta ja itsetutkiskelua painottava yhteiskunta ja kulttuuri luotu enemmän yksilöille, joilla on parempi sosioekonominen asema (Illeris, 2014, s. 91).

Tutkittavien tarvitseman koulutuksen rahoitustarpeella ja aikaisemmillä kokemuksilla rahoituksen hakemisesta oli yhteys siihen, kuinka positiivisia kokemuksia tutkittavilla oli työttömiä ja heidän koulutustaan ohjailevista järjestelmistä. Tämä vaikutti lopulta siihen, kuinka tutkittavat näkivät uudelleenkoulutautumisen ja alanvaihdoksen luomat mahdollisuudet. Pienempi rahoitustarve vei tutkittavilta pois stressiä koulutuspolun valinnasta ja opintojen suorittamisesta. Kokemukset työttömien koulutusta ohjailevien rahoitusjärjestelmien rajoittavuudesta kytkeytyivät eniten uudelleenkoulutautumisen ja alanvaihdoksen näkemisen estettynä mahdollisuutena kertomustyyppiin. Tätä kertomustyyppiä ilmentävällä tutkittavalla oli suunnitelmia uudelleenkoulutautumisen tai alanvaihdoksen suhteen, mutta esimerkiksi rahoitusta ohjailevien lakien ja säädösten puitteissa he eivät olleet saaneet koulutukseen tarvitsemaansa rahoitusta. Tämä sai tutkittavat turhautumaan, kun he eivät suunnitelmallisuudestaan huolimatta olleet päässeet tavoitteisiinsa.

Tulosten yhteiskunnallisessa yleistettävyydessä on kuitenkin tärkeää huomioida yksilöllisyys. Jotkut tarvitsevat sosioekonomisesta asemastaan huolimatta uudelleenkoulutautumista ja alanvaihdosta koskevissa valinnoissaan enemmän työllistymiseen ohjaavan ammattilaisen tukea kuin toiset. Esimerkiksi uudelleenkoulutautumisen ja alanvaihdoksen näkeminen saavuttamattomana tavoitteena -kertomustyyppi antoi viitteitä siitä, että tätä kertomustyyppiä ilmentävä tutkittava olisi tarvinnut enemmän sekä joustavuutta että apua valintojensa tekemisessä. Työttömät, jotka näkivät uudelleenkoulutautumisen ja alanvaihdoksen estettynä mahdollisuutena, eivät vastaavasti kaivanneet valinnoissaan työllistymiseen ohjaavien ammattilaisten tukea, vaan joustavuutta ja valinnanvapautta. Suurin osa tämän tutkimuksen työttömistä eivät kokeneet saavansa työttömiä ohjailevien järjestelmien kautta tarvitsemaansa apua ja joustavuutta. Tutkittavat mainitsivat, että he kokivat olevansa monesti vain paperilla oleva nimi, koulutus ja ikä sekä olevansa yksin pohdintojensa kanssa. Tutkittavat myös mainitsivat, että loppujen lopuksi ulkopuolinen taho päättää heidän valin-

noistaan, esimerkiksi siitä, onko heidän koulutusvalintansa työllistymisen kannalta paras mahdollinen.

Työttömyys uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen kehyksessä on aikaa, jolloin yksilö joutuu tehdä vaikeitakin valintoja. Tällöin yksilö voi tarvita myötätuntoa ja apua, sekä ohjausta valintojensa tekemisessä. Heikkisen ja Kallion (2014, s. 33) mukaan aikuisten ohjauksen ydin on tarjota yksilölle aikaa, tilaa ja arvostusta, jotta yksilö voi pohtia ja selkiyttää elämäntilannettaan sekä kehittää tapoja elää uudessa tilanteessa. Töiden pirstaloituessa ja yhteiskunnan muuttuessa, on tärkeää kiinnittää huomiota yksilöihin, jotka ovat vaarassa joutua yhteiskunnan marginaaliin (esim. Kinnunen & Mauno, 2005, s. 254). Kertomustyypeistä oli erotettavissa sellaiset näkemykset, joita ilmentävät tutkittavat voivat olla alttiimpia pitkittyneelle työttömyydelle, jos he jäävät ilman tukea. Tämä korostui erityisesti uudelleenkoulutus ja alanvaihdos saavuttamattomana tavoitteena ja turhana toivona -kertomustyypeissä. Näihin kertomustyyppisiin kuuluvien näkemysten kertomuksissa ilmeni, että nämä tutkittavat kokivat, ettei heille ole sopivia koulutusvaihtoehtoja, eikä heidän tarpeitaan oteta huomioon koulutusvaihtoehtoja mietittäessä. Nämä saattavat työttömyydessä olla asioita, jotka voivat altistaa yksilöä syrjäytymiselle. (Karolaakso ym., 2020, s. 1218). Erityisesti tällaisissa tapauksissa olisi tärkeää kiinnittää huomio yksilöön ja heidän erityistarpeisiinsa.

Huomiota tulisi kiinnittää esimerkiksi siihen, millaista retoriikkaa käytetään iästä esimerkiksi keski-ikäisenä kouluttautumisesta, uuden alan ja suunnan valinnasta. Tätä tulisi pohtia erityisesti suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa, jossa kannustetaan elinikäiseen ja jatkuvaan oppimiseen. Yhteiskunnan odotukset ja näkemykset iästä vaikuttivat vahvasti sekä tutkittavien näkemyksiin, että identiteetin rakentamiseen. Ikään ja ikääntymiseen kohdistuva retoriikka vaikutti tutkittaviin, vaikka he eivät olisi itse kokeneet ikääntymisen tuomien kehollisten muutoksiensa vaikuttavan toimintamahdollisuuksiinsa. Ikään liitetyt stereotypit tulivat esiin sekä työn- että koulutuspaikanhaussa.

Tämän tutkimuksen tulokset tukivat teoriaa siitä, että henkilön oma kokemus ikänsä määrittelevyydestä vaikuttaa siihen, miten henkilö toimii ja näkee omat toimintamahdollisuutensa (Nurmi ym., 2014, s. 279). Ikä vaikutti kaikissa näkemyksissä saamalla tutkittavat epäilemään mahdollisuuksiaan. Ikä loi osalle tutkittavista paineen nopeasta työllistymisestä ja osaa ikä passivoi. Tutkittavat

kyllä tunnistivat ikänsä tuoman kokemuksen ja positiiviset puolet, mutta epäonnistuminen työn- tai koulutuksenhaussa saivat tutkittavat uskomaan, että muut eivät näe iän tuomia positiivisia asioita. Tämä heijastui näkemyksiin siitä, uskoivatko tutkittavat koulutuksen pystyvän parantamaan heidän tilannettaan, mutta myös siihen, miten työttömät olivat lähteneet työstämään omaa tilannettaan uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen kautta.

Tässä tutkimuksessa identiteetin rakentumisen taso oli hyvin erilainen riippuen siitä, miten tutkittava oli asennoitunut työttömyytensä. Monelta tutkittavalta oli työttömyysaikanaan kadonnut arjesta runko, ja sosiaaliset kanssakäymiset olivat muuttuneet ja vähentyneet. Työttömyys nähtiin lähtökohtaisesti asiana, jota ei haluttu hyväksyä osaksi omaa elämää tai identiteettiä. Mikäli tutkittava hyväksyi työttömyyden osaksi omaa tilannettaan ja pystyi asennoitumaan siten, että työttömyys määrittelee heitä, mutta vain väliaikaisesti, pystyivät he etenevään elämässään ja identiteettinsä rakentamisessa. Tutkimuksessa huomattiin, että työttömyyteen asennoitumisen ja tilanteensa hyväksymisen kautta tutkittavat olivat identiteetin rakentamisessa eri tasoilla. Se, oliko tutkittava päästänyt irti aikaisemmasta ammatistaan ja vaikutti myös siihen, millaisia näkemyksiä hänellä oli uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen luomista mahdollisuuksista. Työttömyyteen asennoitumisen, identiteetin rakentamisen ja uudelleen kouluttautumiseen ja alanvaihdokseen liittyvien näkemysten kautta voidaan pohtia, tulisiko työttömien lähteä kouluttautumaan ja rakentamaan identiteettiään vain omien tarpeidensa mukaan, jotka eivät välttämättä vastaa yhteiskunnan sosiaalisia normeja ja tarpeita.

Tutkimuksen kontekstissa onkin tärkeää pohtia sitä, rakentaako yksilö identiteettiään vastaamaan yhteiskunnan vaatimuksia vai sitä, mitä hän itse haluaa eli painottaako hän identiteettinsä rakentamisessa ulkoisia vai sisäisiä prosesseja eli millainen on yksilön identiteettiorientaatio (Cheek, 1989, s. 277–278). Ulkoisten prosessien painotuksessa työttömän identiteetin rakentamiseen vaikuttivat yhteiskunnan luomat rajat ja normit. Sisäisten prosessien painotuksessa työtön painotti identiteettinsä rakentamisessa omia pohdintojaan ja teki identiteettiinsä vaikuttavat valinnat enemmän oman itsetutkiskelun pohjalta. Työttömyysaikana tapahtuva itsetutkiskelu on tärkeää erityisesti tilanteissa, joissa tehdään tulevaisuutta ja elämää määritteleviä valintoja. Tällaisissa tilanteissa, joissa tarvitaan tietämystä sekä yhteiskunnasta, että itsestään, voi yksilö

tarvita ulkopuolista apua ja ohjausta. Auttamisessa ja ohjauksessa olisi tärkeää yksilön kohtaaminen ja hänen valintojensa ja polkujensa näkeminen yksilöllisesti.

Côten (2016, s. 4–6) mukaan yksilö on nyky-yhteiskunnassa entistä enemmän vastuussa oman arvomaailmansa ja identiteettinsä muodostamisesta ja tämän tutkimuksen tulokset osoittavat samaa. Se, että työtön voi rakentaa suunnitelmiansa mukaista identiteettipääomaan uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdoksen kautta, vaatii työttömältä toimijuutta, aktiivisuutta ja asennoitumista työttömyyteen. Kuten Côten (2016, s. 4–6) artikkelissa, niin myös tässä tutkimuksessa osalle tutkittavista identiteetin rakentamisessa oleva vastuu näyttäytyi vapautena ja toisille taas vaikeutena. Tutkittavat, jotka eivät kokeet omassa tilanteessaan pystyneensä toteuttamaan toimijuuttaan koulutuksen tai työn valinnassa kokivat, ettei heillä ole kontrollia ja valtaa muuttaa omaa elämäänsä. Tämän vuoksi heillä ei ollut kauaskantoisia suunnitelmia identiteettinsä rakentamisen suhteen. Osa tutkittavista taas tutki vapaasti itseään ja identiteettiään, sekä kokeili tehdä identiteettiin vaikuttavia valintoja

Tätä voidaan tarkastella tässä tutkimuksessa löydettyjen identiteetin rakentamisen tasojen kontekstissa. Jos työttömällä ei ollut tarkkoja suunnitelmia ja tavoitteita tulevaisuudelleen ja identiteetilleen, ei hän kokenut yhteiskunnan nopeiden muutoksen ja työttömiä ohjailevien järjestelmien luomia rajoja yhtä tiukkoina. Esimerkiksi muuttumattoman identiteetin tasossa työttömän rakentaman identiteetin rajat ovat löyhempiä hänen identifioituessaan yleisesti työn tekijäksi. Tällaisessa tapauksessa työttömällä ei siis ole toimijuudelleen ja identiteetin rakentamiselleen yhtä tiukkaa suunnitelmaa ja tavoitetta verrattuna esimerkiksi entisen identiteetin ja sen kontekstin kaipuun tasoon, jossa työtön oli asettanut identiteettinsä rakentamiselle tiukat rajat. Tämä vaikuttaa siihen, miten työtön muodostaa identiteettipääomaansa ja lopulta siihen millaisena he näkevät mahdollisuutensa yhteiskunnallisissa siirtymissä.

Työttömän identiteetin rakentamista voidaan tutkia Côten identiteettipääoman teorian näkökulmasta. Côten (2016, s. 50) teoriaan kuuluu ajatus siitä, että yksilö pystyy sijoittamaan ja muotoilemaan identiteettipääomaansa resursiensa kautta tavoittelemakseen identiteettipääomaksi. Kun yksilön identiteettipääomaan sijoittaminen tuottaa tulosta syntyy positiivinen kierre, mikä lisää yksilön suunnitelmallisuutta, toimijuutta ja vahvistaa tietynlaisen identiteettipää-

oman rakentamista sekä tavoitteellisuutta. Mikäli tilanne on päinvastainen, voi kierre kääntyä negatiiviseksi. (Côte, 2016, s. 13–14.) Tämän tutkimuksen kertomuksessa negatiivinen kierre syntyi, kun epäonnistumiset heikensivät työttömän käsitystä ja uskoa itsestään. Tämä taas laski motivaatiota työpaikan tai koulutukseen hakeutumiseen. Negatiivinen kierre tuli ilmi erityisesti kirjoitelmissa, jossa työtön kertoi työn- ja koulutushaun epäonnistumisista ja kokemuksista siitä, että työttömiä koskevat rahoitusjärjestelmät eivät anna heille valinnanvaraa.

Työttömän saadessa toteuttaa toimijuuttaan ja kokiessaan, että hänellä on mahdollisuutta vaikuttaa valintoihinsa ja tehdä suunnitelmia identiteettipääomansa kerryttämiseksi, syntyi positiivinen kierre ja työtön uskalsi suunnitella uudelleen kouluttautumisen tai alanvaihdoksensa suuntaa ja rakentaa identiteettiään tämän avulla. Tämä näkyi tutkittavien identiteetin rakentamisen tasossa, jossa uudelleen kouluttautuminen ja alanvaihdos nähtiin identiteetin muutosvoimana. Tässä identiteetin rakentamisen tasossa työtön oli pystynyt analysoimaan tilannettaan. Työtön oli siis onnistuneesti päässyt käyttämään sosiaalisia ja kognitiivisia taitojaan tilanteensa analysointiin ja siihen, millaisen strategian hän tekee identiteettinsä rakentamiseksi (Côte, 2016, s. 50–52). Positiiviseen kierteseen vaikuttivat työttömän identiteettipääoman resurssit.

Côte (2016, s. 11) mainitsee, että yksilön vastuuta painottavassa yhteiskunnassa yksilön selviytymistä määrittävä tekijä on yksilön toimijuus ja hänen identiteettipääomansa aineettomat ja aineelliset resurssit. Tämän tutkimuksen aineisto antoi viitteitä siitä, että työttömän identiteetin rakentamiseen vaikuttivat hänen aineettomat ja erityisesti aineelliset identiteettipääoman resurssit, esimerkiksi raha ja se, millaiseksi työtön halusi identiteettiään rakentaa. Tutkimuksen tuloksissa tutkittavat painottivat erityisesti identiteettipääoman aineellisista resursseista rahaa.

Tämän tutkimuksen kontekstissa raha mahdollisti työttömälle tarvittavan vapauden toimia ja tutkia sekä itseään että yhteiskuntaa ilman rajoitteita. Varrakkaammat tutkittavat kokivat vahvempaa toimijuutta ja, että heillä oli enemmän valinnanvaraa uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen suuntansa valinnassa, kun yhteiskunnan työttömiä ohjaavien järjestelmien rahoitukset eivät määritelleet heidän elämäänsä yhtä vahvasti kuin varattomammat tutkittavat. Oman toimijuuden toteuttamisen kokeminen uudelleen kouluttautumisen ja alan-

vaihdon valinnassa saattoivat kytkeytyä vain yhteen viranomaiseen, joka oli auttanut työtöntä hänen suuntansa valinnassa ja myöntänyt rahoitusta koulutukselle. Viranomainen oli saattanut myöntää tutkittavalle kouluttautumiseen tarvittavan rahoituksen, vaikka koulutus ei tutkittavan mukaan olisi ollut mahdollisista aloista työllistävin. Toistuvasti hylkäävän koulutuksen rahoituspäätöksen saaneet tutkittavat ilmaisivat kokevansa, ettei heillä olisi valtaa päätöksissään ja tilanteensa muuttamisessa. Koska tutkittavat eivät kokeneet saavansa vaikuttaa omaan suuntaansa uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen valinnassa, eivät he välttämättä olleet sisäistäneet ja olleet halukkaita elinikäiseen oppimiseen tai painottaneet kouluttautumista identiteettinsä rakentamisessa. Koulutuksen sijaan he saattoivat painottaa identiteettinsä rakentamisessa ja valinnoissaan nopeaa työpaikan saamista tai pyrkimystä entiseen identiteettiin ja sen kontekstiin.

Osan työttömien epäonnistuneista identiteettipääoman sijoittamisen strategioista voidaan nähdä kytkeytyvän siihen, että he eivät välttämättä tiedä mitä nykyisillä työmarkkinoilla tarvitaan ja painotetaan. Työtön voi siis uskoa tekevänsä omaa itseään ja omaa työllistymistä palvelevia valintoja, mutta tosiasiasa ne eivät palvele yhteiskunnan normeja ja tarpeita. Tämä voi näyttäytyä käytännössä siinä, että henkilö ei saa työpaikkaa. Tutkimuksessa tämä näkyi työttömän identiteetin rakentamisen tasossa, esimerkiksi entisen identiteetin ja sen kontekstin kaipuun tasolla, jolloin työtön ilmaisi halua päästä takaisin entiseen työstänsä. Työtön, joka kaipasi entistä identiteettiä ja kontekstia ei kaikissa tapauksissa ymmärtänyt yhteiskunnan muuttuneita vaatimuksia liittyen siihen identiteettiin ja identiteettipääomaan, jota hän yritti rakentaa. Tällainen saattoi osaltaan heijastua negatiivisiin näkemyksiin uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta ja työttömiä ohjailevista palveluista. Syynä tähän voivat olla työttömän pitkä työura samassa työpaikassa ja ammatissa sekä kouluttautuminen yhteiskunnassa, jossa ei vaadittu samanlaista itsetutkiskelua ja elinikäistä oppimista kuin nyky-yhteiskunnan työmarkkinoilla vaaditaan.

Työttömien identiteetin rakentamisen tason ja identiteettipääoman teorian kannalta voidaan pohtia, millaisia valmiuksia yli 50-vuotiailla työttömillä on analysoida työmarkkinoiden sosiaalista normistoa ja oppia työkulttuuriin, jota leimaa työurien pirstaleisuus, epävarmuus ja vaatimus jatkuvasta oppimisesta. Tässä kohtaa voidaan miettiä lisäksi sitä, millaista identiteettipääomaa työtön voikaan

rakentaa yksin omista lähtökohdistaan erityisesti tilanteessa, jossa heillä on vähemmän identiteettipääoman resursseja esimerkiksi rahaa tai he eivät tunnista työmarkkinoiden normeja. Tarkastellessa työttömän näkemyksiä, valintojen tekemistä ja identiteetin rakentamisen tasoa identiteettipääoman teorian kautta, voidaan vielä pohtia, osaavatko työttömät toimia vaadittavan sosiaalisen normiston mukaan ja ilmentää identiteettiään tarvittavalla tavalla (Côte, 2016, s. 4–6, 9). Nyky-yhteiskunnassa työn saamiseksi yksilöltä vaaditaan itsensä esittelytaitoja ja taitoja markkinoida itseään (Mäkinen 2012, s. 14–15). Tämän vuoksi näiden vaatimusten tarkastelu ja pohtiminen on tärkeää, sillä ne osaltaan määrittelevät sitä, näkevätkö työttömät koulutusvalintojensa ja identiteettipääoman kerryttämisenä tuottavan tulosta.

Uudelleen kouluttautumista ja alanvaihdosta koskevien näkemysten kautta voidaan pohtia, onko työttömillä tasa-arvoinen mahdollisuus rakentaa omaa osaamistaan, kuinka suuri valinnanvapaus työttömällä on ja mihin asioihin tämä valinnanvapaus lopulta kytkeytyy. Uusien polkujen valinta täysin tuntemattomalta alueelta voivat olla työttömälle hyvin hankalasti tehtäviä päätöksiä, erityisesti yhteiskunnallisten ja henkilökohtaisten tekijöiden ristipaineessa, jossa pahimmassa tapauksessa kummaltakin puolelta voi tulla vaatimusta mahdollisimman nopeasta työllistymisestä. Tällöin työtön ei välttämättä pääse analysoimaan työmarkkinoita, sen tarpeita ja itseään työntekijänä. Nyky-yhteiskunta on nopeassa ja jatkuvassa muutoksessa, ja vaarana on, että henkilö jää vaatimusten keskellä vaikeassa tilanteessa yksin. Tämä voi vaikeuttaa yksilön elämää ja saattaa aiheuttaa syrjäytymistä. Näkemysten perusteella voidaan tehdä johtopäätös siitä, että yhteiskunnalliset syyt, kuten negatiivinen puhetapa keskiikäisten iästä, työttömiä ohjaavat järjestelmät ja säädökset saavat työttömät näkemään uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen vaikutusmahdollisuudet negatiivisemmin.

Työttömän odotetaan osaavansa määritellä itsensä, toimintamahdollisuutensa ja suunnitelmansa uuden polkunsä valitsemiseksi. Työttömän tulisi kuitenkin tehdä tämä itsensä määrittely ja suorittaa tarvittavat toiminnot ja valinnat tiedostaen toimintamahdollisuutensa ja yhteiskunnalliset ja henkilökohtaiset rajoitteensa. Näiden pohjalta työttömän tulisi päättää keinot, joiden avulla hän pääsee tavoitteeseensa. Työttömien odotetaan samalla pystyvän syvään itsetutkiskeluun ja yhteiskunnan muutoksia analysoivaan ja vaativaan toimintaan,

joka on kasvatusalan ammattilaisillekin vaikea tehtävä (Silvennoinen, 2007, s. 187), mutta samalla työttömille luodaan joustamattomat rajat ja työttömiä yrittämään auttaa yhtenä joukkona, jolloin on vaarana unohtaa yksilön tarpeet ja toiveet.

Tämä tutkimus on antanut äänen työttömille ja heidän näkemyksilleen uudelleenkouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta. Tällä tutkimuksella on pyritty osoittamaan työttömien yksilöiden ja tilanteiden erilaisuus, mutta myös näkemysten merkityksellisyys sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta. Yhteiskunnassa yksilöstä huolehtiminen ja erilaiset elämäntilanteet huomioonottavat ratkaisut parantaisivat myös yksilöiden selviytymistä työelämän nopeassa muutoksessa. Yksilön huomioiminen ja kohtaaminen yksilönä ja hänen osaamisestaan huolehtiminen vaikuttaa myös hänen identiteettinsä rakentamiseen, hyvinvointiinsa ja siihen, miten hän kokee elinikäisen oppimisen. Tämän tutkimuksen tulokset voivat olla osaltaan antamassa näkökulmaa työttömien osaamisen kehittämiseen tarvittavista ratkaisuista.

7.2 Eettisyys

Tämän tutkimuksen itse kerätty aineisto koostui internetin kautta Qualtrics -ohjelmalla luodun kirjoitelmalomakkeen avulla kerätyistä kirjoitelmista. Tutkimuksen aineistonkeruussa käytetty Qualtrics -ohjelma ottaa tietoturvan ja yleisen tietosuojasetuksen vaatimukset tarkasti huomioon (Qualtrics, i.a.) ja Qualtrics -ohjelma on Tampereen yliopiston hyväksymä ohjelma tutkimuksen tekemiseen. Ohjelma mahdollisti täysin anonymisesti vastaamisen kyselyyn. Kaikki tutkittavien kirjoitelmissa olleet tunnistettavat piirteet, kuten nimet anonymisoitiin. Myös tunnistettavat ammattinimikkeet ja työssäoloajat muutettiin anonymisiin muotoon. Kyselylomakkeen kautta tutkittavat saivat vapaaehtoisesti osallistua tutkimukseen ja etuna oli, että vapaaehtoisesti täytettävän lomakkeen kautta tutkimukseen pystyttiin saamaan myös henkilöitä, jotka eivät esimerkiksi halua haastateltavaksi tai eivät kokeneet, että heillä olisi aikaa siihen. Tutkittavat saivat vastata tutkimukseen valitsemassaan ympäristössä ilman aikapaineita.

Tutkittavilta kysyttiin lupa kirjoitelmien tutkimukselliseen käyttöön. Kirjoitelmalomakkeessa informoitiin tutkimuksen vapaaehtoisuudesta, kulusta ja anonymiteetin takaamisesta. Kirjoitelmalomakkeen taustatiedoissa kysyttiin vain

tutkimukselle relevantteja taustatietoja eli ikää, sukupuolta ja perhemuotoa. Tutkittavat pyrittiin pitämään mahdollisimman anonyymeinä, jotta he pystyivät mahdollisimman vapaasti ja turvallisesti kirjoittamaan näkemyksistään. Tämä myös mahdollisti tutkimukselle runsaan ja käyttökelpoisen aineiston. Jokaiselle kirjoitelmalomakkeelle annettiin tunnistamaton numero ja kirjainyhdistelmä, esimerkiksi V15, jota ei voi liittää tutkittavaan millään tavalla. Tutkittavien anonyymiteetistä huolehditaan myös hävittämällä tutkimusaineisto tutkielman hyväksynnän jälkeen.

Anonyymiteetin takaaminen tässä tutkimuksessa oli erityisen tärkeää tutkimuksen aiheen kannalta. Työttömyys ja siihen liittyvät kokemukset ja näkemykset voivat olla työttömälle asioita, jotka aiheuttavat vaikeita tunteita ja häpeää. Häpeän tunteet ja työttömyyden salaaminen tulivat esiin myös tämän tutkimuksen kirjoitelmissa. Anonyymit kirjoitelmat mahdollistavat vaikeidenkin tunteiden ja näkemysten ilmaisemisen, ja kirjoitelmien kautta henkilö saa myös aikaa jäsenellä ajatuksiaan.

Tutkielman jokaisessa vaiheessa edettiin noudattaen Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019) ohjeistusta Suomessa ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettisistä periaatteista ja eettisestä ennakoarvioinnista. Tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota myös tutkijan omaan positioon tutkimusaiheeseen liittyen. Tutkija pyrki säilyttämään mahdollisimman neutraalin lähestymistavan tutkimuksen jokaisessa vaiheessa ja myös aineiston analyysissä. Käsitteiden valinnassa täyttyä neutraaliutta tosin vaikea saavuttaa. Esimerkiksi lähes kaikki ikää ja vanhenemista kuvailevat käsitteet ovat joillakin tavoilla arvolatautuneita. Tämän tutkimuksen alkuvaiheissa tehtiin harkintaa, mitä ikää kuvailevaa määritelmää tulisi käyttää ja pohdittiin eettisiä näkökulmia sekä erilaisten määritelmien arvolatauksia. Ikääntyvän käsitteen sijasta keski-ikäisyyden määritelmä valikoitui tähän tutkimukseen, sillä se koettiin ikää kuvaavista käsitteistä tähän tutkimukseen kaikkein sopivimmaksi. Keski-ikäisyyden määritelmän käyttämistä tuki myös se, että tutkittavat käyttivät itse keski-ikäisyyden määritelmää, kun he kuvasivat itseään. Tutkimuksessa kuitenkin tiedostettiin keski-ikäisyyden määritelmään liittyvä arvolataus.

7.3 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimusehdotukset

Tynjälän (1991) mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuutta määrittelevät totuusarvo, sovellettavuus, pysyvyys ja neutraalisuus. Tämän tutkimuksen luotettavuutta lisää aineiston kattavuus ja otoskoko. Tutkimuksen 26 kirjoitelman kirjoitelma-aineisto koostuu sekä tutkijan itse keräämistä kirjoitelmista että valmiista aineistosta. Valmis aineisto koostui Suomalaisen kirjallisuuden seura ry:n keräämistä kirjoitelmista, joista tutkija oli seulonut tutkimukseen sopivat kirjoitelmat. Suomalaisen kirjallisuuden seura ry:n kirjoitelmissa oli taustatietoina kirjoittajan asuinpaikka, jonka seurauksena huomattiin, että tutkittavia oli laajasti koko Suomen alueelta. Aineisto oli siis myös alueellisesti kattava ja asuinpaikkakuntia oli pienistä kaupungeista suuriin.

Suomalaisen kirjallisuuden seura ry:n aineisto oli kerätty eri vuotena kuin tätä tutkimusta varten kerätty aineisto. Kahdelta eri ajankohdalta kerätyt kirjoitelmat lisäsivät näkemysten kirjoja. Kirjoitelmien keräämisen eri ajankohdat vaikuttivat kuitenkin tutkimuksen tulosten luotettavuuteen. Valmis aineisto oli kerätty vuonna 2018 ja tutkijan itse keräämä aineisto vuosien 2021 ja 2022 vaihteessa. Suomessa oli vuonna 2018 käytössä aktiivimalli, jonka tarkoituksena oli edistää työllistymistä (Kansaneläkelaitos, 2018). Kirjoitelmien eri ajankohtien seurauksena tutkittavat elivät erilaisessa yhteiskunnassa ja pohjasivat näkemyksiään erilaisiin työttömiä ohjaileviin palveluihin. Tätä vaikutusta pyrittiin purkamaan huolehtimalla siitä, että kaikki kertomustyypit on muodostettu sekä itsekerättyjen että Suomalaisen kirjallisuuden seura ry:n kirjoitelmien pohjalta.

Tutkimuksen luotettavuutta on lisätty kuvailemalla aineiston keruu- ja analysointiprosessi mahdollisimman tarkkaan. Tämän lisäksi tutkimuksen liitteenä tutkijan tekemä kirjoitelmienkeruulomake ja lähteistä löytyy Suomalaisen kirjallisuuden seura ry:n Työttömän tarina -2018 kilpailu. Tällä tavoin lukijalle luodaan mahdollisimman tarkka kuvaus siitä, mitä tutkimuksessa on tehty. Tämä on narratiivisen ja laadullisen tutkimuksen luotettavuuden lisäämisen kannalta tärkeää, sillä narratiivisen analyysin keskiössä on tutkijan tulkinta. Tutkimuksessa pyrittiin tuomaan tutkittavien näkemykset esiin mahdollisimman todenmukaisesti, mutta muistaen tutkijan oma positio ja neutraalius suhteessa sekä työttömiin, yhteiskuntaan että työttömiin vaikuttaviin säädöksiin.

Internetin kautta kerättyjen kirjoitelmien luotettavuutta lisää se, että tutkija ei henkilökohtaisesti tuntenut eikä tavannut tutkittavia. Tällöin tutkijalla ei tule yhtä helposti subjektiivisia vinoumia tutkittavien tuntemisen vuoksi. Tutkittaville taattiin anonymiteetti, jotta tutkittavat saivat kirjoittaa näkemyksiään mahdollisimman vapaasti. Internetissä julkaistavan kirjoitelmalomakkeen vahvuutena ja heikkoutena voidaan nähdä se, että tutkijalla ei ole mahdollisuutta valita esimerkiksi rauhallista vastausympäristöä tutkittavalle, eikä tutkijalla ole tietoa kirjoitustilanteesta. Muihin aineistonkeruutapoihin verrattuna kirjoitelmissa tutkittava saa suuremman toimijuuden omaan tiedonantoonsa, sillä kirjoitelmat mahdollistavat oman tekstin editoinnin ja vaikeiden asioiden poisjättämisen (Pöysä, i.a.). Eskolan ja Suorannan (1998, s. 122) mukaan elämänkertojen tai tämän tutkimuksen tapauksessa kirjoitelmien etuna on se, että niistä näkyy välittömästi se, miten ihmiset itse kertovat kokevansa elämänsä, ilman muiden tekemiä kirjallisia tulkintoja tai haastattelijan ja haastateltavan interaktiota. Pöysä (i.a.) mainitsee kirjoitelmissa vallitsevan heterogeenisyyden eli kaikki, kuten kirjoituksen pituus, oikeakielisyys ja kirjoittajan oma lukeneisuus vaihtelevat. Nämä vaikuttavat kirjoitelman kulkuun ja muotoon.

Kirjoitelmissa tutkittavat pystyvät vaikuttamaan ja valikoimaan asiat, joita he tuovat esille. Vaikka tässä tutkimuksessa on pyritty antamaan ääni itse työtömille ja työttömillä on narratiivisessa tutkimuksessa suurempi toimijuus omiin vastauksiinsa, on luotettavuutta ja tulosten totuusarvoa pohdittaessa muistettava narratiivisen tutkimuksen luonne. Narratiivisessa tutkimuksessa äänen antaminen tutkittavalle on suhteellista, sillä aineiston analyysissä tutkija itse on toimija, joka keskittyy ja nostaa aineistosta valitsemansa asiat, jolloin tutkijan oma ääni ja tulkinnat tulevat esille (Heikkinen, 2001, s. 124). Tällöin on tärkeää, että tutkija luo luotettavat perustelut tulkinnoilleen, joiden avulla ulkopuolinen lukija voi vakuuttua tiedon oikeellisuudesta (Heikkinen, 2001 s. 127). Tässä tutkimuksessa kirjoitelmista tulkittiin näkemyksiä, joiden perusteluna on käytetty kirjoitelman kontekstia ja tutkittavien henkilökohtaisia tekijöitä. Tulosten ja niiden perustelujen muodostamisessa tutkijan on myös pysyteltävä mahdollisimman. Tämän tutkimuksen haasteena oli tuoda tutkittavien ääni kuuluviin narratiivisen tutkimuksen rajoitteissa, mutta myös raportoida tuloksia neutraalisti huomioiden ja edustaen sekä yhteiskunnan, että yksilöiden näkökulmaa työttömyyteen ja tutkittavana olevaan kontekstiin.

Tämän tutkimuksen tulosten yleistettävyydessä on huomioitava tämän tutkimuksen kohteena olleen yksittäisten työttömien näkemykset, joita he ovat tuoneet esille kirjoitelmien avulla. Tutkija on pyrkinyt näkemysten tulkintojen hienotunteisuuteen ja on muistettava, että kertomustyypit ja näiden juonitiivistelmät ovat vain pieni osa tutkittavan todellisuutta ja kokemusmaailmaa. Näkemykset ovat muovautuvia ja saattavat vaikuttaa vahvasti yksittäisiä huonoista kokemuksista tai tutkittavan sen hetkisestä mielentilasta. On tärkeää huomioida, että kertomukset koostuvat tutkittavan kertomushetkellä merkittäviksi kokemista asioita. Jossakin toisessa hetkessä tutkittava olisi voinut tuoda esille erilaisia näkemyksiä ja kokemuksia. Esimerkiksi yksittäinen huono kokemus viranomaisten kanssa saattaa joissakin tilanteissa saada työttömän näkemään uudelleen koulutautumisen ja alanvaihdoksen turhana. Tämä ei kuitenkaan muuta sitä, että tutkittavan esille tuomat näkemykset, jotka pohjautuvat kokemuksiin ovat heidän itsensä elämää ja arkipäivää, joihin vaikuttavat vahvasti työn ja koulutuksen haun järjestelmät sekä retoriikka, jota käytämme työttömistä ja iästä.

Tämän tutkimuksen kirjoitelmissa oli kuitenkin positiivista se, että osa tutkittavista ilmaisi suoraan pystyneensä pohtimaan tilannettaan syvällisemmin kirjoitelmansa avulla. Ajatusten jäsentämisen välineenä kirjoitelmissa pystytään tuomaan esille hyvin jäsennettyä pohdintaa verrattuna haastatteluun, jossa tutkittavan on haastavampaa tuottaa tällaista syvällistä ja jäsennettyä pohdintaa, joka kattaa heidän koko tilanteensa. Haastattelututkimuksen avulla tämän tutkimuksen aiheesta olisi varmasti saatu erilaisia tuloksia, esimerkiksi identiteetin vapaamuotoisempia ilmaisuja.

Tämän tutkimuksen luonteen vuoksi tutkimustuloksia ei voida suoraan siirtää toiseen kontekstiin, sillä näkemykset ovat muovautuvia ja kytkeytyvät yksilöön ja yksilön sen hetkisiin kokemuksiin ja tunteisiin. Tämän tutkimuksen asetelmaa voidaan kuitenkin käyttää jatkotutkimuksissa, esimerkiksi tutkimalla näkemyksiä erilaisella teoreettisella viitekehyksellä ja eri työttömyyttä määrittävien tekijöiden kautta. Tässä tutkimuksessa se oli ikä.

Tämän tutkimuksen raamit muodostuivat tutkittavien iästä ja yhteiskunnan muutoksista. Jatkotutkimuksissa työttömien näkemyksiä uudelleen koulutautumisesta ja alanvaihdoksesta voisi tarkastella sukupuolen ja iän suhteen kautta ja teoreettisena viitekehyksenä voisivat toimia esimerkiksi roolit ja minäkuva,

jotka jätettiin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tässä tutkimuksessa tehtiin valinta sosiaalisen identiteetin ja identiteettipääoman käsitteiden käyttämisestä. Tutkimusta tehdessä tiedostettiin myös roolien ja minäkuvien vaikutukset henkilöiden kokemuksiin ja tätä kautta näiden vaikutus tutkittavien näkemyksiin. Näiden käsitteiden vaikutusta työttömien uudelleenkouluttautumisen ja alanvaihdokseen liittyviin näkemyksiin olisi hedelmällistä tutkia tulevaisuudessa.

LÄHTEET

- Antikainen, A., & Huotelin, H. (1996). *Oppiminen ja elämänhistoria*. BTJ Kirjastopalvelu.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy in changing societies* (1. painos)., repr. Cambridge University Press.
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization institutionalized individualism and its social and political consequences*. SAGE.
<https://doi.org/10.4135/9781446218693>
- Brand, J. E. (2015). The Far-Reaching Impact of Job Loss and Unemployment. *Annual review of sociology*, 41(1), 359–375.
<https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071913-043237>
- Breakwell, G. M. (1986). *Coping with Threatened Identities*. Psychology Press.
<https://doi.org/10.4324/9781315733913>
- Brubaker, R., & Cooper, F. (2000). Beyond “Identity”. *Theory and Society*, 29(1), 1–47. <https://doi.org/10.1023/A:1007068714468>
- Cheek, J. M. (1989). Identity orientations and self-interpretation. Teoksessa Buss, D. M. & Cantor, N. (toim.), *Personality psychology: Recent trends and emerging directions* (1. painos, s. 275-285). Springer-Verlag.
https://doi.org/10.1007/978-1-4684-0634-4_21
- Côte, J. E. (1996). Sociological perspectives on identity formation: the culture-identity link and identity capital. *Journal of Adolescence*, 19(5), 417–428.
<https://doi.org/10.1006/jado.1996.0040>
- Côté, J. E., & Levine, C. (2002). *Identity formation, agency, and culture a social psychological synthesis*. (1. painos) Mahwah, N.J: L. Erlbaum Associates.
<https://doi.org/10.4324/9781410612199>
- Côté, J. E., & Schwartz, S. J. (2002). Comparing psychological and sociological approaches to identity: Identity status, identity capital, and the individualization process. *Journal of adolescence*, 25(6), 571-586.
<https://doi.org/10.1006/jado.2002.0511>
- Côté, J. E. (2016). *The identity capital model: A handbook of theory, methods, and findings*. Sociology Publications. <https://ir.lib.uwo.ca/sociologypub/38>

- Dufva, M., Halonen, M., Kari, M., Koivisto, T., Koivisto, R., & Myllyoja, J. (2017). *Kohti jaettava ymmärrystä työn tulevaisuudesta* <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-380-4> Viitattu 26.10.2021
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. <https://www.ellibslibrary.com/book/978-951-768-035-6>
- Eteläpelto, A., Collin, K., & Heiskanen T. (2011). Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201612162853> Viitattu 20.10.2021
- Fejes, A. (2008). To be one's own confessor: educational guidance and governmentality. *British Journal of Sociology of Education*, 29(6), 653–664. <https://doi.org/10.1080/01425690802423320>
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity*. Polity Press.
- Günther, K. & Hasanen, K. Tyypittely. Teoksessa Vuori, J. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/> Viitattu 9.2.2022
- HE 167/2021 valtiopäivät. *Hallituksen esitys eduskunnalle työnhakijan palveluprosessin ja eräiden työttömyysetuuden saamisen edellytysten uudistamista koskevaksi lainsäädännöksi*. <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE167+2021.aspx>
- Haltia, N., Leskinen, L., & Rahiala, E. (2014). Avoimen korkeakoulun opiskelijamuotokuva 2010-luvulla: opiskelijoiden taustojen, motiivien ja koettujen hyötyjen tarkastelua. *Aikuiskasvatus*, 34(4), 244–258. <https://doi.org/10.33336/aik.94105>
- Heikkinen, H.T.L. (2001). Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, J., & Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. (s. 116–123). PS-kustanus.
- Heikkinen, Hannu L.T. (2018). "Keronnallinen tutkimus". Teoksessa Aaltola, J., & Valli, R. (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (5. painos, s. 170–187). PS-kustannus.
- Helson, R., Soto, C. J., & Cate, R. A. (2006). From Young Adulthood Through the Middle Ages. Teoksessa D. K. Mroczek & T. D. Little (toim.), *Handbook of personality development* (s. 337–352). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Helve, H., & Bynner, J. (2007). *Youth and social capital*. Tufnell Press. <https://pdfs.semanticscholar.org/7510/65e7234af96b00fefa31ba5c1be45525b011.pdf>

- Hemmilä, I. STT (7.10.2021). Työttömän haettava vähintään neljää työpaikkaa kuukaudessa, tai tukia voidaan leikata: Lakiesitys annettiin eduskunnalle tänään. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000008312228.html> Viitattu 27.10.2021
- Heponiemi T, Wahlström, M., Elovainio M., Sinervo T., Aalto, A., & Keskimäki I. (2008). Katsaus työttömyyden ja terveyden välisiin yhteyksiin. *Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja* 14/2008 Edita Publishing Oy <<https://docplayer.fi/1950703-Katsaus-tyottomyyden-ja-terveyden-valisiin-yhteyksiin.html>>
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2015). *Tutki ja kirjoita*. Bookwell Oy.
- Hitlin, S., & Elder, G. H. (2007). Time, Self, and the Curiously Abstract Concept of Agency. *Sociological Theory*, 25(2), 170–191. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2007.00303.x>
- Ho, M., & Bauder, H. (2012). “We are chameleons”: identity capital in a multicultural workplace. *Social Identities*, 18(3), 281–297. <https://doi.org/10.1080/13504630.2012.661997>
- Hänninen, V. (2018). Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Aaltola, J., & Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. (5. painos, s. s.188–208). PS-kustannus.
- Hänninen, V. (1999). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos* [Väitöskirja, Tampereen yliopisto]. Tampere University Press. <https://urn.fi/urn:isbn:951-44-5597-5>
- Illeris, K. (2014). *Transformative learning and identity*. Routledge.
- Itäpelto M. (2006). Kun välittäminen on sairautta. Teoksessa Rautio P., & Saastamoinen, M. (toim.) *Minuus ja identiteetti: sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. 121–135. Tampere university press. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/95382/minuus_ja_identiteetti_2006.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Jarvis, P. (2010). *Adult education and lifelong learning: theory and practice* (4. painos). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203718100>
- Julkiset työ- ja elinkeinopalvelut. Omaehtoinen opiskelu työttömyysetuudella tuettuna. <https://www.te-palvelut.fi/tyonhakijalle/ammatinvalinta-koulutus/omaehtoinen-opiskelu> Viitattu 5.11.2021
- Julkiset työ- ja elinkeinopalvelut. Työvoimakoulutus <https://www.te-palvelut.fi/tyonhakijalle/ammatinvalinta-koulutus/tyovoimakoulutus> Viitattu 13.12.2021

- Julkiset työ- ja elinkeinopalvelut. *Perustelut koulutustarpeelle* [lomake]. tem6.23 03/2017. Saatavilla 13.1.2022
https://sa01elysuomifilomakkeet.blob.core.windows.net/blobsuomifilomakkeet/ELY/tem623_fi_perustelut_koulutustarpeelle.pdf
- Julkunen, R. (2008). *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Vastapaino.
- Järventie-Thesleff, R. & Tienari, J. (2016). Roles as Mediators in Identity Work. *Organization Studies*, 37(2), 237–265.
<https://doi.org/10.1177/0170840615604500>
- Järvinen, T., & Vanttaja, M. (2006). Oppiminen ja identiteetti muuttuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa Mäkinen, J., Rinne, R., Olkinuora, E., Suikkanen, A., Vanttaja, M., Järvinen, T., Filander, K., Jokinen, E., Luoma-Keturi, N., Aro, M., Martti, S., Huilaja, H., Rouhelo, A., Kyhä, H., Ruoholinna, T., Jauhiainen, A., Kaksonen, H., Karila, K., Nummenmaa, A. R., ... Lähteenmäki, M.-L. *Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen*. (s. 27–42). PS-kustannus.
- Järvinen, T., & Vanttaja, M. (2005). *Nuoret koulutus- ja työmarkkinoilla*. Helsinki: Nuorisoasiain neuvottelukunta. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2013/05/8Nuoret_koulutus_ja_tyomarkkinoilla.pdf
- Karolaakso, T., Autio, R., Näppilä, T., Nurmela, K., & Pirkola, S. (2020). Socioeconomic factors in disability retirement due to mental disorders in Finland. *European Journal of Public Health*, 30(6), 1218–1224.
<https://doi.org/10.1093/eurpub/ckaa132>
- Kasvio, A. (2007). Työn muutos globaalin kilpailun, tieteen uusien edistysaskelien ja syvenevien ympäristöongelmien aikakaudella. Teoksessa Kasvio, Tjäder, J., Melin, H., Pyöriä, P., Janhonen, M., Johanson, J.-E., Pirttilä, I., Nikkilä, R., Lehto, A.-M., Alasoini, T., Tuomi, K., Hämäläinen, R.-M., Korvajärvi, P., Heiskanen, T., Viitala, R., Moilanen, L., Räikkönen, T., Vähämäki, J., & Husman, K. (2007). *Työ murroksessa: artikkelikokoelma*. (s. 30–43). Työterveyslaitos.
- Kansaneläkelaitos. (14.10.2021). *Opintotuki*. <https://www.kela.fi/opintotuki>
 Viitattu 13.12.2021
- Kansaneläkelaitos. (3.8.2021). *Työkyvyttömyyseläke ja kuntoutustuki*. <https://www.kela.fi/tyokyvyttomyyselake-ja-kuntoutustuki>
 Viitattu 13.12.2021
- Kinnunen, U., & Mauno, S. (2005). Työn epävarmuus ja organisaatiomuutokset työhyvinvoinnin uhkina. Teoksessa Feldt, T., Kinnunen, U., & Mauno, S. (2005). *Työ leipälajina : työhyvinvoinnin psykologiset perusteet*. PS-Kustannus.

- Koste, O-W., Lehtovuori, P., Neuvonen, A., & Schmidt-Thomé, K. (2020). *Miksi Suomen kaupungistuminen jatkuu? Argumentteja keskusteluun Suomen kaupungistumisen syistä 2020-luvulla*. [Politiikkapaperi]. URMI (Urbanization, Mobilities and Immigration). <https://www.demoshelsinki.fi/wp-content/uploads/2020/02/julkaisu--miksi-suomen-kaupungistuminen-jatkuu-.pdf>
- Kulmala, A. (2006). *Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta* [Väitöskirja, Tampereen yliopisto]. Tampere University Press. Trepo. <https://urn.fi/urn:isbn:951-44-6615-2>
- L 916/2012. *Laki julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta*. 28.12.2012/916 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120916>
- Leskelä, J. (2005). *Mentorointi aikuisopiskelijan ammatillisen kehittymisen tukena* [Väitöskirja, Tampereen yliopisto]. Tampere University Press. Trepo. <https://urn.fi/urn:isbn:951-44-6331-5>
- Leskinen, T. (27.5.2020). Piilotyöttömyys ja ali-työllisyys ennätys-lukemiin, työllisyys vähentynyt osa-aika-työssä. *Tieto & Trendi*. Tilastokeskus. <https://www.stat.fi/tietotrendit/blogit/2020/piilotyottomyys-ja-alityollisyys-ennatyslukemiin-tyollisyys-vahentynyt-osa-aikatyossa/> Viitattu 3.2.2020
- Leveälähti, S., Nieminen, J., Nyssölä, K., Suominen, V., & Kotipelto S. (toim.) (2019). Osaamisen ennakointifoorumin ennakoinnin perusprosessi ja ennakointimenetelmät. Teoksessa Opetushallitus. *Osaamisrakenne 2035. Raportit ja selvitykset 2019:14* ISSN-L 1798-8918
- Lieblich, Tuval-Mashiach, R., & Zilber, T. B. (1998). *Narrative research reading, analysis and interpretation*. SAGE.
- Lukkarinen, H. (9.10.2020). *Yli 50-vuotiaat eivät jää työttömäksi sen yleisemmin kuin nuoremmat, työllistyminen vain on vaikeampaa*. Tieto & Trendi Tilastokeskus. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2020/yli-50-vuotiaat-eivat-jaa-tyottomaksi-sen-yleisemmin-kuin-nuoremmat-tyollistyminen-vain-on-vaikeampaa/> Viitattu 2.2.2022
- Macnicol, J. (2006). *Age discrimination. An Historical and Contemporary Analysis*. Cambridge: University Press.
- Marin, M. (2001). Aikuisuus ja keski-ikäisyys. Teoksessa: *Iän sosiologiaa*. (s. 225–266). Tampere: Vastapaino.
- Melin, H., & Mamia, T. (2010). *Tapaus Voikkaa : teollisuusyhteisö murroksessa*. Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8664-7>
- Mäkinen, K. (2012). *Becoming Valuable Selves. Self-Promotion, Gender and Individuality in Late Capitalism* [Väitöskirja, Tampereen yliopisto]. Trepo. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8811-5>

- Mäkinen, J., Kyhä, H., & Olkinuora, E. (2006). Nuoret aikuiset ja työn epävarmuus Teoksessa Mäkinen, J., Rinne, R., Olkinuora, E., Suikkanen, A., (toim.) Vanttaja, M., Järvinen, T., Filander, K., Jokinen, E., Luoma-Keturi, N., Aro, M., Martti, S., Huilaja, H., Rouhelo, A., Kyhä, H., Ruoholinna, T., Jauhiainen, A., Kaksonen, H., Karila, K., Nummenmaa, A. R., ... Lähteenmäki, M.-L. *Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen*. (s. 139–154). PS-kustannus.
- Niemi, H. & Ruuskanen T. (2017). *Aikuiskoulutukseen osallistuminen*. Suomen virallinen tilasto (SVT).
https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yykou_aku_201700_2018_19724_net.pdf
 ISSN=2489-6918. Viitattu 6.2.2022
- Nurmela, K. (2021). *Identification of Mental Health Disorders among Long-term Unemployed People and Their Ability to Work. Does health care meet the case?* [Väitöskirja, Tampereen yliopisto]. Trepo.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1949-6>
- Nurmi J., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L., & Ruoppila, I. (2014). *Ihmisen psykologinen kehitys*. (6. uudistettu painos). PS-Kustannus.
- Näre, L., & Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Työttömän tarina -2018 kirjoituskilpailu [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 1.0 (23.6.2020). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:TFSD3393>
- Ojala, H. (2010). *Opiskelemassa tavallaan: vanhat naiset ikäihmisten yliopistossa* [Väitöskirja, Tampereen yliopisto]. Trepo.
<https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8298-4>
- Olkinuora, E., Mäkinen, J., Rinne, R., & Suikkanen, A. (2006). Kohti oppimisyhteiskuntaa? Teoksessa Mäkinen, J., Rinne, R., Olkinuora, E., Suikkanen, A., (toim). Vanttaja, M., Järvinen, T., Filander, K., Jokinen, E., Luoma-Keturi, N., Aro, M., Martti, S., Huilaja, H., Rouhelo, A., Kyhä, H., Ruoholinna, T., Jauhiainen, A., Kaksonen, H., Karila, K., Nummenmaa, A. R., ... Lähteenmäki, M.-L. *Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen*. (s. 299–304). PS-kustannus.
- Pasanen, H. (2007). *Ohjaava koulutus merkitysten kenttänä: identiteetin muutos ja moniulotteisuus ammatillisessa rehabilitaatiossa*. [Väitöskirja, Joensuun yliopisto]. eRepo. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-458-938-3>
- Polkinghorne, D. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa Hatch, A. J., & Wisniewski, R. *Life history and narrative*. Falmer Press. <https://doi.org/10.4324/9780203486344>
- Pulkkinen, L., & Polet J. (2010). Koulutus, toimeentulo ja asuminen. Teoksessa Pulkkinen, L., & Kokko, K. (toim.), *Keski-ikä elämänvaiheena*. (s. 20–25). University of Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3894-9>

- Pulkkinen, L. (2010). Miltä keski-ikä näyttää? Teoksessa Pulkkinen, L., & Kokko, K. *Keski-ikä elämänvaiheena*. (s.97–108). University of Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3894-9>
- Pyöriä, P. (2020). Työurien tutkimus: Käsitteelliset, teoreettiset ja empiiriset lähtökohdat. Teoksessa Ojala, S. & Pyöriä, P. (2020). *Pirstoutuvatko työurat? : teollisuusalat talouden ja teknologian murroksissa*. (s. 95–144). Tampere University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-028-1>
- Pöysä, J. Kirjoituskutsut. Teoksessa Vuori J. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-aineistot/kirjoituskutsut/> Viitattu 29.10.2021
- Ranki, S., Alasalmi, J., Busk, H., Jäntti M., Näre, L., & Näre, S. (2020). *Työttömien näkökulma elinikäiseen oppimiseen*. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto [Sitra]. <https://www.sitra.fi/julkaisut/tyottomien-nakokulma-elinikaiseen-oppimiseen/>
- Rantamaa, P. (2001). Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Sankari, A., & Jyrkämä, J. (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. (2. painos, s. 49–95). Vastapaino.
- Rantanen, J., & Räikkönen, E. (2010). Työn laadulliset piirteet, hyvinvointi työssä ja työn ja perheen yhteen sovittaminen. Teoksessa Pulkkinen, L., & Kokko, K. (toim.) *Keski-ikä elämänvaiheena*. (s. 40–48). University of Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3894-9>
- Rinne, R. (2011). Demokratia, koulutuksen kasautuvuus ja aikuiskoulutuspolitiikka. Teoksessa: Rinne, R., & Jauhiainen, A. *Aikuiskasvatus ja demokratian haaste*. (1. painos, s. 12–45). Kansanvalistusseura.
- Rinne, R., Mäkinen, J., Olkinuora, E. & Suikkanen, A. (2006). Linda ja elinikäisen koulutuksen muuttuvat lähtökohdat. Teoksessa: Mäkinen, Rinne, R., Olkinuora, E., Suikkanen, A., (toim.) Vanttaja, M., Järvinen, T., Filander, K., Jokinen, E., Luoma-Keturi, N., Aro, M., Martti, S., Huilaja, H., Rouhelo, A., Kyhä, H., Ruoholinna, T., Jauhiainen, A., Kaksonen, H., Karila, K., Nummenmaa, A. R., ... Lähteenmäki, M.-L. *Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen*. PS-kustannus. (s. 11–22).
- Reini, K., Forsman, A. K., & Wahlbeck, K. (2018). Mielenterveyden ja työttömyyden välinen yhteys: Mitä kertovat kansainväliset ja kotimaiset tutkimukset? *Yhteiskuntapolitiikka* 83 (2018):4, (s. 435–440.)
- Ropo, E. (2015). Identiteetti tutkimuskohteena, Teoksessa Ropo, E., Sormunen E., & Heinström, J. *Identiteetistä informaatiolukutaitoon: tavoitteena itsenäinen ja yhteisöllinen oppija*. Tampere University Press

- Ruohotie, P. (2000) *Oppiminen ja ammatillinen kasvu*. (2. painos). WSOY.
- Rüber, I. E., Rees, S-L., & Schmidt-Hertha, B. (2018). Lifelong learning — lifelong returns? A new theoretical framework for the analysis of civic returns on adult learning. *International Review of Education*, 64(5), 543–562. <https://doi.org/10.1007/s11159-018-9738-6>
- Saaranen-Kauppinen, A., & Puusniekka, A. (2006). Teoksessa KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkójulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_6_4.html Viitattu 9.2.2022
- Salo, P., Suoranta, J., Kauppila, J., Rekola, H., & Vanhalakka-Ruoho, M. (2012). *Aikuiskasvatuksen risteysasemalla : johdatus aikuiskasvatukseen*. Itä-Suomen yliopisto, Koulutus- ja kehittämispalvelu Aducate.
- Silvennoinen, H. (2002). Koulutus marginalisaation hallintana. [Väitöskirja, Turun yliopisto]. Gaudeamus.
- Silvennoinen, P. (2007). *Ikä, identiteetti ja ohjaava koulutus: ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät oppimisyhteiskunnan haasteena*. [Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX-julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-2849-0>
- Silvonen, J. (2015). Toiminta ja suhteet – neljä fragmenttia toimijuudesta. Teoksessa Kauppila, P. A., Silvonen, J., & Vanhalakka-Ruoho, M. (2015). *Toimijuus, ohjaus ja elämänkulku*. (s. 3–16). University of Eastern Finland. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1747-8>
- Sigelman, C. K., & Rider, E. A. (2018). *Life-span human development*. (9. painos). Cengage Learning.
- Sennett, R., Kivinen, E., & Kivinen, D. (2002). *Työn uusi järjestys: Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Vastapaino.
- Suhonen, T., & Karhunen, H. (2019). The intergenerational effects of parental higher education: Evidence from changes in university accessibility. *Journal of Public Economics*, 176, 195–217. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2019.07.001>
- Suhonen, T. & Karhunen, H. (9.12.2020). Onko perheen sosioekonomisella asemalla merkitystä koulutuspolulla? *Talous & Yhteiskunta-lehti* 4/2020 - Työn ja talouden tutkimus Labore.
- Suomen virallinen tilasto [SVT]. Aikuiskoulutukseen osallistuminen [verkkójulkaisu]. *Aikuiskoulutukseen Osallistuminen 2017*, 2. Työhön tai ammattiin liittyvässä aikuiskoulutuksessa lähes puolet työvoimaan kuuluvista. Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/aku/2017/01/aku_2017_01_2018-01-12_kat_002_fi.html ISSN=2489-6918. Viitattu 15.1.2022

Suomen itsenäisyyden juhlarahasto [Sitra]. (2017). Uutiset (27.6.2017): *Alan vaihto aikuisiällä on suosittua mutta työlästä*.
<https://www.sitra.fi/uutiset/alan-vaihto-aikuisialla-suosittua-mutta-tyolasta/>
Viitattu 13.12.2021

Suomen itsenäisyyden juhlarahasto [Sitra]. (2017). *Työelämän tutkimus 2017*.
https://www.sitra.fi/app/uploads/2017/05/Sitra-Ty%C3%B6el%C3%A4m%C3%A4n-tutkimus-2017-FINAL_sitrafi_PDF.pdf

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2018). *Työolot*.
Tilastokeskus.
http://www.stat.fi/til/tyoolot/2018/tyoolot_2018_2019-12-11_tie_001.fi.html
ISSN=2342-2874. Viitattu 10.12.2021

Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149–178. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420010202>

Tajfel, H. (1978). The achievement of inter-group differentiation. Teoksessa Tajfel, H. (toim.) *Differentiation between social groups: studies in the social psychology of intergroup relations*. (s. 77-100). Academic Press.

Tajfel, H. (1978). Social Categorization, Social Identity and Social Comparison. Teoksessa Tajfel, H. (toim.) *Differentiation between social groups: studies in the social psychology of intergroup relations*. (s.61-76). Academic Press.

Tajfel, H., Turner, J. C., Austin, W. G., & Worchel, S. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. Teoksessa Hatch, M. & Schultz, M. (2004). *Organizational identity: a reader*. (s. 56-65). Oxford University Press.

Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: studies in social psychology*. Cambridge University Press.

Tauriainen, J. (2020). *Ikääntyvien työttömien kokemuksia työttömyydestä sekä uudelleen työllistymisen ja kouluttautumisen haasteista*. [Pro gradu - tutkielma, Jyväskylän yliopisto] JYX-julkaisuarkisto.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-202005283544>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [THL]. (2019). *Eriarvoisuus*.
<https://thl.fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus> Viitattu 22.10.2021)

Tieteen termipankki. *Ihmistieteet: identiteetti*.
<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Ihmistieteet:identiteetti> Viitattu 29.12.2021

Tilastokeskus. (8.12.2014) Artikkelit: *Suomi aikuisten koulutukseen osallistumisen kärkimaita EU:ssa*.
https://www.stat.fi/artikkelit/2014/art_2014-09-29_003.html?s=0#4 Viitattu 16.1.2022

- Tilastokeskus. (2021). *Käsitteet: työtön*.
<https://www.stat.fi/meta/kas/tyoton.html#tab2> Viitattu 1.11.2021
- Tynjälä, P. (1991). *Laadullisen tutkimuksen luotettavuudesta*. *Kasvatus* 22(5–6), 387–598.
- Työ- ja elinkeinoministeriö. (25.1.2022). *Työttömiä työnhakijoita joulukuussa 275 300*.
https://www.temtyollisyyskatsaus.fi/TextBase/Tkat/Prs/Tkat_fi.htm
 Viitattu 2.2.2022
- Työ- ja elinkeinoministeriö. (19.12.2017). *Työ- ja elinkeinoministeriön ohje julkisesta työvoima- ja yrityspalveluista annetun lain ja asetuksen soveltamisesta*. TEM/2376/00.03.05.02/2017
- Tuomisto, J. (1997). Työelämän uudet oppimisvaatimukset – lähtökohdat, haasteet ja ongelmat. Teoksessa Tuomisto, J. & Sallila, P. *Työn muutos ja oppiminen*. Aikuiskasvatuksen 38. vuosikirja. (s. 11–55). BTJ Kirjastopalvelu.
- Turner, Brown, R. J., & Tajfel, H. (1979). Social comparison and group interest in ingroup favouritism. *European Journal of Social Psychology*, 9(2), 187–204. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420090207>
- Tynkkynen, L., Vuori, J., & Salmela-Aro, K. (2012). The role of psychological control, socioeconomic status and academic achievement in parents' educational aspirations for their adolescent children. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(6), 695–710.
<https://doi.org/10.1080/17405629.2012.671581>
- Työllisyysrahasto. (6.11.2020). *Aikuisopiskelijan etuudet*.
<https://www.tyollisyysrahasto.fi/aikuisopiskelijan-etuudet/> Viitattu 13.12.2021
- Valvanne, V., & Tuohino, L. (2016). *60+ Ilo elämän* Kustantamo S&S Oy Nord Print Ab Helsinki.
- Vahtio, E.-L. (2002). *Rekrytointi, ikä ja ageismi*. Työministeriö.
- Vesa, A.-M. (13.12.2021). *Sitran seitsemän suositusta kohti elinikäisen oppimisen Suomea*. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto [Sitra].
<https://www.sitra.fi/uutiset/sitran-seitseman-suositusta-kohti-elinikaisen-oppimisen-suomea/>
- Viitasalo, N. (2015). *Varttuneet ja ikäsyrrjintä työelämässä*. Tampere University Press.
- Välimaa, O. (2011). *Kategoriat ongelman selontekoina. Pitkäaikaistyöttömyydestä neuvottelemisen ja sen rakentumisen haastattelupuheessa*. Trepo. [Väitöskirja, Tampereen yliopisto].
<https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8351-6>

Woodward, I. (2007). *Understanding Material Culture*. SAGE Publications.
<https://doi.org/10.4135/9781446278987>

Ylöstalo, H., Anttila A., Berg P., & Härmä. V. (2019). Uuden työn joustavat
ruumiit. *Työelämän tutkimus*, 16(2).

<https://journal.fi/tyoelamantutkimus/article/view/85242>

Qualtrics XM. Qualtrics security and privacy.

<https://www.qualtrics.com/platform/security/data-sovereignty/> Viitattu
23.2.2022

Åkerblad, L. (2015). Hämmennystä ja reittivalinnan vaikeutta – prekaari
toimijuus. Teoksessa Kauppila P. A., Silvonen, J., & Vanhalakka-Ruoho,
M. *Toimijuus, ohjaus ja elämänkulku*. (s. 129–144). University of Eastern
Finland. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1747-8>

LIITTEET

Liite 1: Saatekirje ja kirjoitelmalomakkeen taustatiedot

Yli 50-vuotiaiden työttömien näkemykset uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen vaihtoehdosta

TUTKIMUS

Yli 50-vuotiaiden työttömien näkemykset uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen vaihtoehdosta

Pyydän teitä osallistumaan tähän tutkimukseen, jossa tutkitaan yli 50-vuotiaiden työttömien näkemyksiä ja kokemuksia uudelleen kouluttautumisesta ja alanvaihdoksesta. Tämä vastauslomake on avoinna 18.1.2022 saakka.

Tutkimuksen eteneminen

Tähän tiedotteeseen perehtymisen jälkeen teiltä pyydetään suostumus tutkimukseen osallistumisesta. Tutkimukseni tarkoituksena on kartoittaa kirjoitelmien avulla yli 50-vuotiaiden työttömien näkemyksiä ja kokemuksia liittyen alanvaihdokseen ja uudelleen kouluttautumiseen sekä näiden vaihtoehtojen pohtimiseen. Tutkimuksen ensimmäinen vaihe aloitetaan tällä tiedotteella ja suostumuksen antamisella. Tämän jälkeen seuraavat taustakysymykset iästä, sukupuolesta ja perheeseen kuuluvista jäsenistä, joiden jälkeen tulee viimeisenä kirjoitelmavaihe.

Tietosuoja

Tässä tutkimuksessa käytettäviin menetelmiin ei liity terveydellisiä, sosiaalisia, taloudellisia tai henkilötietojen käsittelyyn liittyviä riskejä. Teistä kerättyjä tietoja käsitellään luottamuksellisesti EU:n tietosuojasetuksen ja Suomen tietosuojalain edellyttämällä tavalla. Kirjoitelmiin vastataan anonyymisti ja mikäli kirjoitelmissa ilmenee tunnistettavia osia, ne poistetaan tutkimusaineiston analysoinnin yhteydessä. Tällöin tunnistettavia tietoja ei päädy tämän pro gradu -tutkielman julkaisuun.

Tutkimusaineiston tietoja ei anneta tutkimuksen ulkopuolisille henkilöille ja tutkimusaineisto tuhoetaan pro gradu -tutkielman loppuunsaattamisen jälkeen 30.6.2022. Ennen tuhoamista tutkimusaineisto säilytetään tutkimuksen tekemisen ajan tutkijan tietokoneella kovalevyllä vahvalla salasanalla suojattuna.

Henkilöiden yksityisyys/yksityisyydensuoja turvataan pro gradu -tutkielman kaikissa vaiheissa aineistonkeruussa, aineiston käsittelyssä sekä tulosten raportoinnissa ja julkaisussa.

Vapaaehtoisuus ja keskeneräisiin vastauksiin palaaminen

Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja voitte peruuttaa osallistumisenne tutkimukseen koska tahansa. Lisäksi voitte väliaikaisesti keskeyttää tutkimukseen vastaamisen.

Pystytte palaamaan keskeneräiseen vastaukseenne myöhemmin tutkimuskutsussa olleen linkin kautta. Tämä vaatii saman tietokoneen, internet-palvelimen ja sivuhistorian säilyttämisen. Huomioithan tämän, mikäli tietokone on yhteiskäytössä. Sivuhistorian poistaminen poistaa myös aikaisemman keskeytetyn etenemisesi vastauslomakkeelta (ota tämä huomioon myös omalla koneellasi, mikäli keskeytät vastaamisen ja aloitat sen myöhemmin uudelleen).

Sähköpostista löytyvän tutkimuskutsun ja siinä olevan linkin kautta pystytte palaamaan myöhemmin lähettämättömään vastaukseenne tutkimusajan päättymiseen asti (18.1.2022).

Tiedustelut ja lisätietoa

Jasmine Takkinen

Elinikäinen oppiminen ja kasvatus maisteriopiskelija

Tampereen yliopisto

jasmine.takkinen@tuni.fi

- Kirjoitustani ja siihen liittyviä taustatietoja SAA käyttää tähän tutkimukseen (1)
- Kirjoitustani ja siihen liittyviä taustatietoja EI SAA käyttää tähän tutkimukseen (2)

1. kysymys Ikä (vuosina esim. 52)

2. kysymys Sukupuoli

- Mies (1)
- Nainen (2)
- Muu (3)
- En halua kertoa (4)

3. kysymys Perhe (esim. yksinhuoltaja, avioliitossa kolme lasta tai yksinasuva lapset muuttaneet pois)

Liite 2: Kirjoitelmalomake

Kirjoitelma **Vastausohjeet**

Kirjoita vapaasti omalla tyylilläsi. Tarkoituksena on kartoittaa kokemuksia ja näkemyksiä tutkittavasta aiheesta. Tällöin tekstin rakenteella tai oikeakielisyydellä ei ole merkitystä. Tekstien pituutta ei ole rajoitettu (toivon minimipituudeksi noin yhtä samanaikaisesti näkyvää täyttä ruutua, joka näkyy alempana) lomake hyväksyy myös lyhyemmät vastaukset.

Kirjoituksestasi voidaan julkaista otteita tutkimuksessa ja niiden yhteydessä voidaan julkaista antamiasi taustatietoja, kuitenkin niin, että anonymiteettisi säilyy. Huomioithan, että tutkija lukee vastauksesi. Ota huomioon, että tarkkojen paikkojen, oman nimen ja muiden yksityisten henkilöiden oikeiden nimien käyttö voi paljastaa sinun tai mainitsemasi kolmannen henkilön henkilöllisyyden. Tällaiset tiedot poistetaan tutkimuksen julkaisun yhteydessä ja jokaiselle vastaajalle annetaan anonyymi nimimerkki.

Pystyt palaamaan omiin keskeneräisiin vastauksiisi. Keskeneräisten vastausten tallennus tapahtuu automaattisesti ja pystyt palaamaan niihin sähköpostissa olleen tutkimuskutsun ja siitä löytyvän linkin kautta. Linkin kautta pystyt palaamaan keskeneräiseen vastaukseesi 18.1.2022 asti. Tämän vastauslomakkeen lähettämisen jälkeen et pysty palaamaan vastauksiisi.

Internet-palvelimesi sivuhistoria mahdollistaa vastauksiisi palaamisen. Huomioithan tämän omalla tietokoneellasi (mikäli poistat tutkimusta koskevan sivuhistorian koneeltasi, et pysty palaamaan keskeneräisiin vastauksiisi). Käyttäessäsi julkista tietokonetta poista sivuhistoria, mikäli jätät vastauksen kesken (tällöin et pysty itsekään palaamaan vastauksiisi).

Painaessasi tällä sivulla alaoikealla olevaa seuraava sivu painiketta vastauksesi tallennetaan ja lähetetään (et pysty enää palaamaan vastauksiisi).

Tehtävä

Kirjoita omista työttömyysaikasi näkemyksistäsi ja kokemuksistasi liittyen alanvaihdokseen ja uudelleen kouluttautumiseen ja näiden vaihtoehtojen pohtimiseen. Koetko kenties olevasi elämäsi risteyskohdassa? Millaisia asioita koet ja ajattelet liittyen tutkimusaiheeseen? Millaiset asiat vaikuttavat ajatuksiisi ja kokemuksiisi?

Kirjoittamisen apuna voit käyttää esimerkiksi seuraavia kysymyksiä

-Millaisia näkemyksiä ja kokemuksia sinulla on omasta työttömyysajan uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen mahdollisuudesta?

-Millä koet elämäntilanteesi ja historiasi (esim. lapsuus) vaikuttavan näkemyksiisi ja kokemuksiisi uudelleen kouluttautumisen ja alanvaihdoksen mahdollisuu-

desta (esim. lasten ikä tai rahatilanne)?

-Koetko uuden ammatin tai koulutuksen (tai näiden valinnan pohtimisen) vaikut-
tavan näkemykseen itsestäsi?

-Määritteletkö itseäsi aikaisemman ammatin kautta, onko tämä vaikuttanut va-
lintoihisi?